

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

І. А. Балюк

Господарське процесуальне право

Навчальний посібник

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

ББК 67.711-91
Б 20

Рецензенти

Н. А. Бура, канд. юрид. наук, проф. кафедри
(Міжгалузевий інститут управління)
Ю. І. Кругул, канд. юрид. наук, проф. кафедри
(Київський національний торгово-економічний університет)
М. Ф. Стахурський, канд. юрид. наук, доц., засл. юрист України
(Київський міжобласний господарський суд)

Редакційна колегія юридичного факультету

Голова редакційної колегії В. Ф. Опришко, д-р юрид. наук, проф.
Відповідальний секретар О. Ю. Нечипоренко, канд. екон. наук доц.
Члени редакційної колегії: Ф. П. Шульженко, канд. філос. наук, доц.; Г. О. Федоренко, канд. юрид. наук, доц.; О. Г. Яновська, канд. юрид. наук, доц.

Гриф надано Міністерством освіти і науки України
Гриф № 1.4/18-Г-2336 від 24.12.07

Балюк І. А.
Б 20 **Господарське процесуальне право: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2008. — 224 с.**
ISBN 966-574-997-8

Даний посібник підготовлено на базі чинного законодавства для студентів юридичного факультету. В посібнику розглянуто питання сучасного господарського процесу, висвітлено проблеми, які існують на цей час, у процесі розгляду і вирішення спорів у господарському судочинстві, окреме питання торкається процедури визнання боржника банкрутом, окреслені питання розгляду господарських спорів третейськими судами (вітчизняними та міжнародними).

Посібник призначено для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, може бути корисним для викладачів, а також юристів-практиків.

ББК 67.711-91

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ заборонено*

ISBN 966-574-997-8

© І. А. Балюк, 2008
© КНЕУ, 2008

Навчальне видання

БАЛЮК Ірина Анатоліївна

**ГОСПОДАРСЬКЕ
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО**

Навчальний посібник

Редактор *Т. Шевко*
Художник обкладинки *Т. Матвієнко*
Технічний редактор *О. Бабич*
Коректор *Т. Шевко*
Верстка *К. Вдовенко*

Підписано до друку 1.04.08. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,02
Обл.-вид. арк. 14,81. Наклад 830 пр. Зам. № 07-3355

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44

E-mail: publish@kneu.kiev.ua

ПЕРЕДМОВА

Формою реалізації правозахисної функції господарських судів як спеціалізованих судів системи судів загальної юрисдикції є господарське судочинство, тобто встановлена нормами господарського процесуального права діяльність господарських судів або господарського процесу. Вивчення дисципліни "Господарське процесуальне право" ставить за мету опанування майбутніми працівниками-юристами фундаментальних знань з питань здійснення правосуддя господарським судом та законодавства, що регулює цю діяльність. Структура посібника спрямована на допомогу у самостійному вивченні дисципліни та включає навчальний матеріал, список рекомендованих джерел, контрольні питання для самоперевірки, відповідь на які треба шукати, поєднуючи знання, отримані з навчального матеріалу, та опанування нормативно-правових актів.

Господарське процесуальне право як навчальна дисципліна першочергово вивчає чинне господарське процесуальне законодавство, його норми й інститути, концепції, правовий погляд, історичні факти з господарського процесу, накопичені правовою наукою. У посібнику розглянуто питання сучасного господарського процесу, висвітлено проблеми, які існують на сьогодні у процесі розгляду і вирішення спорів у сфері господарської діяльності. Окреме питання в посібнику торкається процедури визнання боржника банкрутом, а також окреслено питання розгляду господарських спорів третейськими судами.

Місце дисципліни у навчальному процесі визначається її фундаментальним характером та тісним зв'язком з комплексом базових, спеціальних, фахових та професійно орієнтованого спрямування дисциплін. Господарське процесуальне право вивчається на старших курсах після вивчення студентами теорії держави і права, цивільного, адміністративного, господарського, цивільно-процесуального та інших галузей права. Як навчальна фундаментальна дисципліна виступає інтегративним ку-

рсом, в якому оволодіння нормативним матеріалом передбачає комплекс знань матеріального і процесуального права, умінь і навичок у застосуванні його норм для забезпечення правосуддя.

Навчальний посібник покликаний дати студентам мінімум знань для успішного засвоєння однієї з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня— бакалавр. Наслідком ознайомлення з ним студентів має бути формування самостійного мислення та власної оцінки правової ситуації у відповідності до законодавства, набуття практичних навичок та можливості застосування їх у майбутній професійній діяльності.

Завданням дисципліни є формування правової свідомості та правової культури, надання допомоги студентам у з'ясуванні проблем правового забезпечення, створення основ громадянського суспільства, демократичної держави соціально-правового спрямування і місце правосуддя, зокрема господарських судів, у ньому. Ґрунтовно ознайомити майбутніх фахівців із здійсненням правосуддя у господарських відносинах господарськими судами має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення.

Тема 1

Витоки ГОСПОДАРЬСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Тривалий час Україна була не самостійною, незалежною державою, а входила до складу певних держав, тому історія становлення господарських судів України не існує окремо від історії становлення аналогічних судів цих держав. Попередником сучасних господарських судів у Російській імперії, до

складу якої входила більша частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні й вексельні справи, справи про торговельну неспроможність. На території України відлік створення господарських судів у сучасному розумінні ведуть із започаткування комерційного суду в м. Одесі 1807 року. Пізніше було засновано комерційний суд у Феодосії— 1819 р. та Ізмаїлі— 1824.

У перші роки після Жовтневої революції 1917 р. в умовах відсутності або незначного розвитку товарно-грошових відносин, судові спори між казенними установами не дозволялись. Розбіжності між підприємствами і організаціями вирішувалися в адміністративному порядку вищими органами управління.

У період воєнної інтервенції та громадянської війни керування господарством здійснювалося військово-адміністративними методами і було суворо централізованим. Підприємства, не маючи господарської самостійності, не укладали господарських договорів і не здійснювали навіть грошових розрахунків між собою. Спори, що виникали між ними, вирішувались спеціальними голковками.

Після закінчення громадянської війни і переходу до нової економічної політики (неп) умови діяльності господарських організацій суттєво змінилися. Господарською реформою, що розпочалася у 1921 р., було впроваджено комерційні розрахунки, підприємствам надано певну оперативну і майнову самостійність, взаємовідносини між підприємствами та іншими господарськими організаціями почали базуватися на договірних засадах. На зміну майже повній натуралізації приходять товарно-грошові відносини. За цих умов назріває необхідність у створенні спеціальних органів для врегулювання спорів і протиріч, що виникають у взаємовідносинах підприємств і організацій.

Такими органами в Україні стали створені в 1924 р. арбітражні комісії— Вища арбітражна комісія при Українській економічній Раді та арбітражні комісії при губернських економічних Радах. Поряд із державними арбітражними комісіями створювалися відомчі арбітражні комісії, які вирішували майнові спори між підприємствами й установами одного й того самого відомства.

За характером діяльності арбітражні комісії нагадували суди. Провадження в них велось за правилами цивільних процесуальних кодексів союзних республік, але з деякими відхиленнями, зумовленими особливостями підвідомчих

арбітражним комісіям справ. Останні розглядались колегіально головою і двома членами арбітражної комісії. Один з арбітрів мав бути юристом, другий— господарником. Рішення місцевих арбітражних комісій можна було оскаржити у Вищій арбітражній комісії при економічній Раді союзної республіки.

Подальший розвиток арбітражу пов'язаний із запровадженням госпрозрахункових відносин і оформленням господарських зв'язків на договірних засадах. Постановами ВЦВК і РНК СРСР від 1931 р. усі державні, господарські й кооперативні органи і підприємства були зобов'язані оформлювати свої взаємовідносини по поставках товарів, виконанню робіт і наданню послуг шляхом укладання договорів і нести за їх невиконання встановлену законом відповідальність. ЦВК і Раднарком УРСР 5 червня 1931 року прийняв постанову “Про Державний арбітраж УРСР”. На підставі цього був утворений Державний арбітраж при Раді Народних Комісарів та міжрайонні органи Державного арбітражу в містах Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську та Донецьку. До компетенції Державного арбітражу були віднесені не лише майнові спори між установами, підприємствами та організаціями усупільненого сектора в УРСР, а з 1934 року і спори, що виникають під час укладання договорів.

Органи державного арбітражу діяли у порядку встановленому Положенням “Про державний арбітраж”, затверджений постановою ЦВК і РНК СРСР від 3 травня 1931 р. Раднарком УСРС 30 травня 1945 р. постановою затвердив таке положення. Цим законодавчим актом було встановлено, що органами Державного арбітражу УРСР є Державний арбітраж при Раді Народних Комісарів УРСР та державні арбітражі при виконкомах обласних Рад депутатів трудящих.

Протягом існування державного арбітражу з 1931 до 1991 рр. радянською державою постійно робилися спроби модернізувати його структуру та діяльність, пристосувати до економічних умов, які змінювались, підвищити його роль у народному господарстві. На арбітраж покладались нові й нові завдання. У 1960 р. Рада Міністрів СРСР відмінила Положення “Про державний арбітраж” 1931 року і затвердила нове Положення “Про державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР”.

У серпні 1970 р. Рада Міністрів СРСР прийняла Постанову “Про підвищення ролі органів державного арбітражу і арбітражів міністерств й відомств у народному господарстві”, відповідно до якої арбітраж мав сприяти підвищенню ефективності суспільного

виробництва, раціоналізації господарських зв'язків, зміцненню господарського рахунку, посиленню ролі договору у господарських відносинах.

До 1974 року нижчі арбітражі не підпорядковувались вищим, а формувалися при виконавчих органах, тобто система була неспівпорядкованою. У січні 1974 р. Держарбітраж СРСР був перетворений в союзно-республіканський орган і було затверджено нове Положення “Про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР”.

Останній етап розвитку держарбітражу пов'язаний із прийняттям законодавства про нього після прийняття Конституції СРСР 1977 р., в якій арбітраж було визнано конституційним органом.

Організація і порядок діяльності органів державного арбітражу вперше визначались Законом СРСР “Про Державний арбітраж СРСР”, прийнятим Верховною Радою СРСР у листопаді 1979 р. Відповідно до цього закону були прийняті Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР та Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами. Відповідні акти законодавства були прийняті в Україні та інших союзних республіках.

Інститут державного і відомчого арбітражу, створений 1922 року, був пристосований для вирішення спорів між різноманітними частинами єдиної, централізованої державної структури господарювання. Економічна система країни функціонувала на засадах адміністративного регулювання, тому господарська самостійність товаровиробників була мінімальною. Вони взаємодіяли між собою відповідно до розпоряджень директивного планування; договір не завжди підтверджував товарно-грошові відносини. За цих умов вчені і практики, цілком логічно, відносили державні і відомчі арбітражі до органів державного управління або господарського керівництва, хоча, треба зазначити, що питання про природу їх юрисдикції при цьому залишалося дискусійним.

Варто визнати, що правовий статус держарбітражу поступово підвищувався. Спочатку він був підпорядкований уряду і виконавчим органам на місцях, а потім Верховній Раді та її Президії. Однак навіть у законі 1979 року, державний арбітраж не визнавався судовою установою. Стосовно відомчого арбітражу, то він взагалі діяв на правах структурного підрозділу певного міністерства, державного комітету. Такий статус державного, а тим більше відомчого арбітражу не надавав йому необхідних гарантій незалежності. При вирішенні господарських спорів ар-

бітраж повинен був керуватися не стільки законами, скільки підзаконними актами й вказівками керівників вищих органів державного управління. Пряма адміністративна залежність і підпорядкованість державного і відомчого арбітражу об'єктивно зумовлювалися пануванням командно-адміністративних методів керівництва економікою і майже абсолютною монополією державної форми власності.

Зміна системи арбітражів арбітражними судами визначалася новими економічними умовами переходу до ринкових відносин, появою різних форм власності. Вирішення спорів між рівними суб'єктами господарювання засобами і методами адміністративно-командної системи стало неможливим. Тому арбітраж було перетворено в суд, діяльність якого з розгляду і вирішення спорів здійснюється в арбітражній процесуальній формі, яка створює сталі гарантії захисту прав рівною мірою суб'єктам державної і недержавної форми власності.

Закон України “Про арбітражний суд” від 4 червня 1991 р. вперше започаткував здійснення правосуддя у господарських відносинах спеціалізованими судовими установами. У цьому акті були закріплені прерогативи арбітражного суду саме як самостійної ланки судової влади. Закон “Про арбітражний суд” від 4 червня 1991 р. і Арбітражний процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. визначали систему арбітражних судів і процесуальну форму їх діяльності. Арбітражні суди становили дволанкову систему: перша ланка— арбітражний суд Автономної Республіки Крим, арбітражні суди областей, міст Києва і Севастополя, друга— Вищий арбітражний суд України. Розгляд справ у першій інстанції, перегляд справ у порядку нагляду здійснювали суди першої ланки і Вищий арбітражний суд України.

Конституція України від 28 червня 1996 р. встановила конституційні принципи правосуддя в Україні, яке здійснюється виключно судами (ст. 124 Конституції України). Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Стаття 125 Конституції України передбачає побудову системи судів загальної юрисдикції за принципом спеціалізації.

21 червня 2001 р. було прийнято низку законів з питань формування суддів загальної юрисдикції України відповідно до Конституції України. Були внесені зміни до Законів України “Про судоустрій України”, “Про статус суддів”, “Про органи суддівського самоврядування”, “Про кваліфікаційні комісії, кваліфікацій-

ну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України”, “Про арбітражний суд” та інші, а також до Цивільного процесуального, Арбітражного процесуального та Кримінально-процесуального кодексів України.

Законами України “Про внесення змін до Закону України “Про арбітражний суд”” та “Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України” від 21 червня 2001 р. самостійну ланку арбітражних судів було перетворено у господарські суди— спеціалізовані суди в системі судів загальної юрисдикції, та відповідно змінено процесуальну форму їх діяльності. Господарські суди стали трьохланковою системою судів — місцеві господарські суди, апеляційні господарські суди, Вищий господарський суд України, які здійснювали відповідно розгляд справ по першій інстанції та їх перегляд у апеляційній та касаційній інстанціях. До того ж змінено назву зазначених правових актів на Закон України “Про господарські суди” і на Господарський процесуальний кодекс України. З набранням чинності Закону України “Про судоустрій України” від 7 лютого 2002 р. втратили чинність Закони України “Про господарські суди”, “Про органи суддівського самоврядування”, “Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України”. Сьогодні Закон України “Про судоустрій України” визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, систему господарських судів— як спеціалізованих судів загальної юрисдикції, які здійснюють господарське судочинство.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. *Визначити, чи є арбітраж і арбітражний суд установами, однорідними за своїм призначенням, або мають різні завдання.*

2. *Чи відрізняють державний та відомчий арбітраж?*

3. *Процедура вирішення господарських спорів в арбітражному і господарському судах має однакові стадії чи ні.*

4. *Які установи з вирішення господарських спорів становлять самостійну систему, а які є спеціалізованою системою судів?*

5. *Які відносини у суспільстві та державі впливали (впливають) на розвиток господарського судочинства.*

6. Окресліть основні етапи становлення господарського судочинства.

Тема 2

ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ — СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СУДИ У СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Правовий статус господарського суду. Верховний Суд України — найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Судді господарського суду, суддя Верховного Суду України.

Згідно з Конституцією України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (ст. 124).

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів. Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування (ст. 130 Конституції України).

Відповідно до Закону України “Про судоустрій України” суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів (ч. 2 ст. 3). В системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій (ч. 1 ст. 19) **Господарські суди** є спеціалізованими судами, які здійснюють господарське судочинство.

Господарські суди утворюються і ліквідуються Президентом України відповідно до Закону України “Про судоустрій України” за поданням Міністра юстиції України, погодженим з головою Вищого господарського суду. Місцезнаходження і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності (адміністративно-територіального устрою) та спеціалізації. Для забезпечення всебічного, повного та об’єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють господарські суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності. **Місцевими господарськими судами** є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, голови та заступника голови суду. У місцевому суді, в якому кількість суддів перевищує п’ятнадцять, може бути призначено більше одного заступника голови суду.

Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності. Справи у місцевих господарських судах розглядаються суддею одноособово. Будь-яку справу, що відноситься до підсудності цього суду, залежно від категорії і складності справи може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів (ст. 4-6 ГПК).

Апеляційні господарські суди утворюються в апеляційних округах відповідно до Указу Президента України “Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України”. На цей час існує Дніпропетровський, Донецький, Житомирський, Запорізький, Київський, Київський міжобласний, Луганський, Львівський, Одеський, Севастопольський та Харківський апеляційні господарські суди.

До складу апеляційного господарського суду входять судді, як правило, обрані на посаду судді безстроково, голова суду та його заступники. У складі спеціалізованого апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за встановленою спеціалізацією у межах відповідної спеціальної судової юрисдикції. В апеляційних судах для вирішення організаційних питань діє президія апеляційного суду відповідно до вимог Закону України “Про судоустрій України”.

Апеляційні господарські суди: розглядають справи в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону; ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову прак-

тику; надають методичну допомогу у застосуванні законодавства місцевим судам; здійснюють інші повноваження, передбачені законом. Перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється апеляційними господарськими судами колегією суддів у складі трьох суддів (ст. 4—6 ГПК).

До президії апеляційного господарського суду входять голова суду, його заступники, а також судді, кількісний склад яких визначається рішенням загальних зборів суддів цього суду. Судді обираються до складу президії загальними зборами суддів цього суду таємним голосуванням.

Президія апеляційного господарського суду: розглядає питання організації діяльності суду, судових палат та апарату суду; за поданням голови апеляційного господарського суду затверджує персональний склад судових палат, визначає кількість заступників голів судових палат; заслуховує інформацію голів судових палат щодо діяльності судових палат; розглядає матеріали узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, приймає відповідні рекомендації; розглядає питання організаційного забезпечення діяльності суду та виробляє пропозиції щодо його поліпшення; розглядає питання роботи з кадрами суддів і працівників апарату суду та підвищення їх кваліфікації; заслуховує інформацію голів місцевих судів щодо організації діяльності цих судів; надає методичну допомогу місцевим судам з метою забезпечення правильного застосування ними законодавства; забезпечує виконання рішень зборів суддів відповідного суду; здійснює інші передбачені законом повноваження.

Засідання президії апеляційного суду проводяться не рідше одного разу на місяць. Засідання президії є повноважним, якщо на засіданні присутні не менше двох третин її складу. Постанови президії приймаються відкритим або таємним голосуванням більшістю голосів її членів, які брали участь у засіданні, і підписуються головою суду чи його заступником, який головував на засіданні.

Вищим судовим органом господарських судів є **Вищий господарський суд України**, до складу якого входять судді, обрані на посаду безстроково, голови суду та його заступників. У Вищому господарському суді можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за визначеною спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції. Склад судових палат Вищого господарського суду формується за поданням голови суду в порядку, передбаченому Законом України “Про судоустрій України”...

Вищий господарський суд: розглядає в касаційному порядку справи господарської судової юрисдикції, а також інші справи у випадках, визначених процесуальним законом; веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику; надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції; здійснює інші повноваження, передбачені законом. Розгляд справ у Вищому господарському суд здійснюється колегіально. Перегляд у касаційному порядку рішень місцевих і апеляційних господарських судів здійснюється Вищим господарським судом України колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів (ст. 4—6 ГПК). Вищий господарський суд знаходиться у місті Києві.

У Вищому господарському суді для вирішення організаційних питань діє президія суду. До президії Вищого господарського суду входять Голова Вищого господарського суду, його заступники, а також судді, кількісний склад яких визначається Пленумом Вищого господарського суду. Судді обираються до складу президії загальними зборами суддів цього суду таємним голосуванням. Президія Вищого господарського суду: розглядає питання організації діяльності суду, судових палат та апарату суду; за поданням голови вищого спеціалізованого суду затверджує склад кожної з судових палат; заслуховує інформацію голів судових палат про діяльність судових палат; розглядає матеріали узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, приймає відповідні рекомендації; розглядає питання організаційного забезпечення діяльності суду і виробляє пропозиції щодо його поліпшення; розглядає питання роботи з кадрами суддів і працівників апарату Вищого господарського суду та підвищення їх кваліфікації; заслуховує інформацію голів апеляційних та місцевих господарських судів щодо організації роботи цих судів; опрацьовує пропозиції щодо кількості суддів у відповідних господарських місцевих та апеляційних судах; надає методичну допомогу апеляційним та місцевим судам для забезпечення правильного застосування ними законодавства; здійснює інші повноваження, передбачені законом. Засідання президії Вищого господарського суду проводяться не рідше одного разу на два місяці. Засідання президії є повноважним за присутності не менше двох третин її складу. Постанови президії приймають-

ся відкритим або таємним голосуванням більшістю голосів членів президії, присутніх на засіданні, і підписуються головою суду чи його заступником, який головував на засіданні.

Для вирішення загальних питань діяльності господарських судів у Вищому господарському суді діє Пленум Вищого господарського суду. Пленум Вищого господарського суду діє у складі всіх суддів Вищого господарського суду та голів апеляційних господарських судів. Пленум Вищого господарського суду: дає роз'яснення з питань застосування господарськими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції; затверджує склад Науково-консультативної ради при Вищому господарському суду та положення про неї; затверджує склад редакційної колегії друкованого органу Вищого господарського суду; визначає кількісний склад суддів— членів президії Вищого господарського суду; заслуховує інформацію Голови Вищого господарського суду про діяльність господарських судів, а також повідомлення заступників Голови Вищого господарського суду та голів апеляційних і місцевих господарських судів про практику вирішення судових справ; вносить в установленому порядку пропозиції щодо необхідності змін чинного законодавства; приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з поданням щодо офіційного тлумачення Конституції України; розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень. Пленум Вищого господарського суду скликається не рідше двох разів на рік. Про дату його скликання члени Пленуму повідомляються за десять днів до засідання. У цей же строк надсилаються матеріали щодо питань, які вносяться на розгляд Пленуму. Засідання Пленуму Вищого господарського суду є повноважним, якщо в ньому беруть участь не менше двох третин складу Пленуму. При розгляді Пленумом питань щодо роз'яснень про застосування законодавства у роботі Пленуму беруть участь Генеральний прокурор України та Міністр юстиції України. Постанови Пленуму Вищого господарського суду приймаються відкритим голосуванням більшістю голосів членів Пленуму і підписуються головою чи його заступником на його засіданні.

Вищий господарський суд має офіційний друкований орган, в якому публікуються матеріали судової практики, рішення з організаційних питань діяльності Вищого господарського суду та господарських судів, інші матеріали.

При Вищому господарському суді можуть утворюватися науково-консультативні структури. Науково-консультативна рада ство-

рюється при Вищому господарському суді для опрацювання питань, пов'язаних з роз'ясненням законодавства, а також для надання висновків щодо проєктів законів та інших нормативно-правових актів та з інших питань, пов'язаних з необхідністю наукового забезпечення діяльності Вищого господарського суду. Порядок організації та діяльності Науково-консультативної ради визначається положенням, що затверджується Пленумом Вищого господарського суду.

Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Верховний Суд України здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції. Верховний Суд України знаходиться у місті Києві.

Верховний Суд України: переглядає справи у зв'язку з винятковими обставинами у порядку, встановленому процесуальним законом; переглядає справи у касаційному порядку у випадках, встановлених законом; у випадках, передбачених законом, розглядає інші справи, пов'язані з виключними обставинами; дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення Пленуму Вищого господарського суду України; дає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; надає за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів; веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться в судах з практикою застосування законодавства; у межах своїх повноважень вирішує питання, що впливають з міжнародних договорів України; представляє суди загальної юрисдикції у зносинах з судами інших держав; здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Верховний Суд України очолює Голова Верховного Суду України. До складу Верховного Суду України входять судді Верховного Суду України, обрані на посаду безстроково, кількість яких встановлюється указом Президента України за поданням Голови Верховного Суду України, погодженим з Радою суддів України. До складу судової палати, що здійснюють розгляд справ з питань юрисдикції господарських судів, призначаються судді,

які мають стаж суддівської діяльності у Вищому господарському суді не менше трьох років, або апеляційному господарському суді не менше п'яти років.

У складі Верховного Суду України діють: Судова палата у цивільних справах; Судова палата у кримінальних справах; Судова палата у господарських справах; Судова палата в адміністративних справах. У складі Верховного Суду України діє Військова судова колегія.

Судові палати Верховного Суду України: здійснюють судочинство у справах, віднесених до їх відання, в порядку, встановленому процесуальним законом; аналізують судову статистику та вивчають судову практику; готують проекти постанов Пленуму Верховного Суду України; здійснюють інші повноваження, передбачені законом. Судова палата Верховного Суду України утворюється за рішенням Пленуму Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України. Судову палату Верховного Суду України очолює голова Судової палати.

Для вирішення внутрішніх організаційних питань діяльності Верховного Суду України діє Президія Верховного Суду, до складу якої входять Голова Верховного Суду України, його заступники, голови судових палат, секретар Пленуму Верховного Суду України та судді Верховного Суду України, кількісний склад яких визначається Пленумом Верховного Суду України. Судді Верховного Суду України обираються до складу Президії Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України чи за пропозицією суддів Верховного Суду України Пленумом Верховного Суду України шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Обраним вважається суддя, за якого подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму. У такому ж порядку судді звільняються достроково від обов'язків члена Президії.

Президія Верховного Суду України: розглядає питання організації діяльності Верховного Суду України, судових палат та апарату Верховного Суду України; затверджує персональний склад судових палат; заслуховує інформацію голів судових палат і Військової судової колегії про їх діяльність; розглядає матеріали узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, приймає відповідні рекомендації; розглядає питання фінансування та організаційного забезпечення діяльності Верховного Суду України і виробляє пропозиції щодо їх поліпшення; схвалює пропозиції до проекту Державного бюджету України щодо фінансування діяльності Верховного Суду України; розглядає питання роботи з кадрами суддів і працівників апарату.

ту Верховного Суду України та підвищення їх кваліфікації; затверджує положення про преміювання суддів і працівників апарату Верховного Суду України, про надання матеріальної допомоги; встановлює надбавки до посадових окладів суддів, які займають адміністративні посади; заслуховує інформацію голів апеляційних загальних судів, Касаційного суду України та вищих спеціалізованих судів, зокрема Вищого господарського суду, щодо організації роботи цих судів; виробляє пропозиції щодо кількості суддів у відповідних судах на основі нормативів навантаження суддів у судах усіх рівнів; вирішує питання щодо заснування друкованих видань Верховного Суду України та заслуховує звіти про роботу редакційних колегій цих органів; затверджує за поданням Голови Верховного Суду України положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України та її персональний склад; вносить на розгляд Пленуму Верховного Суду України питання відповідно до його Регламенту; здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Засідання Президії Верховного Суду України проводяться не менш як один раз на два місяці. Засідання Президії є повноважним за умови присутності на ньому не менш як двох третин її складу. Постанови Президії приймаються відкритим чи таємним голосуванням більшістю голосів членів Президії, присутніх на засіданні, і підписуються Головою Верховного Суду України або його заступником, який головував на засіданні. У засіданнях Президії, на яких розглядаються питання діяльності господарських судів, бере участь Голова Вищого господарського суду. Для підготовки проектів постанов Пленуму Верховного Суду України, вивчення окремих питань, пов'язаних із вдосконаленням здійснення правосуддя, Президія Верховного Суду України може створювати робочі групи з числа суддів та фахівців у відповідних галузях права.

У Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом України “Про судоустрій України”. Склад і порядок діяльності Пленуму Верховного Суду України визначаються відповідно до Закону України “Про судоустрій України”. Пленум Верховного Суду України є колегіальним органом, повноваження якого визначаються Конституцією України та Законом України “Про судоустрій України”. До складу Пленуму Верховного Суду України входять усі судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх перші заступники, голова Апеляційного суду України. Пленум Верховного Суду України: відпо-

відно до Конституції України обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Голову Верховного Суду України, а також здійснює призначення та звільнення суддів з інших адміністративних посад у Верховному Суді України в порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій України”; утворює судові палати Верховного Суду України, визначає їх кількісний склад, призначає голів судових палат та їх заступників; визначає кількісний склад суддів Президії Верховного Суду України та обирає їх в порядку, передбаченому Законом України “Про судоустрій України”; призначає на посаду з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та звільняє з посади секретаря Пленуму Верховного Суду України; заслуховує інформації Голови Верховного Суду України, голів судових палат Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, апеляційних судів щодо організації роботи судових палат та діяльності відповідних судів; дає роз’яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнає нечинними відповідні роз’яснення вищих спеціалізованих судів; приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів; відповідно до Конституції України схвалює висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину, а також ухвалює подання до Верховної Ради України про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров’я; затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду України; здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Засідання Пленуму Верховного Суду України є повноважним за умови присутності на ньому не менш як двох третин складу Пленуму. У роботі Пленуму Верховного Суду України беруть участь Голова Вищої ради юстиції, Генеральний прокурор України та Міністр юстиції України. Пленум Верховного Суду України скликається за необхідністю, але не менш як один раз на три місяці. Про час скликання Пленуму та питання, що виносяться на його розгляд, учасники засідання Пленуму повідомляються не пізніш як за десять днів до засідання. Проекти постанов Пленуму Верховного Суду України щодо надання роз’яснення з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ повинні бути надіслані Генеральному прокурору України та Міністру юстиції України не пізніш як за десять днів до засідання. Засідання

Пленуму веде Голова Верховного Суду України, а у разі його відсутності — Перший заступник або інший заступник Голови Верховного Суду України відповідно до Регламенту. Порядок роботи Пленуму Верховного Суду України встановлюється Законом України “Про судоустрій України” та прийнятим відповідно до нього Регламентом Пленуму Верховного Суду України. Пленум Верховного Суду України приймає з розглянутих питань постанови. Постанови Пленуму Верховного Суду України підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі Верховного Суду України. Секретар Пленуму Верховного Суду України організовує роботу секретаріату Пленуму, підготовку засідань Пленуму, забезпечує ведення протоколу та контролює виконання постанов, прийнятих Пленумом Верховного Суду України.

Організаційно-методичне та інформаційне забезпечення діяльності Верховного Суду України здійснює апарат Верховного Суду України. Загальну чисельність і структуру апарату затверджує Президія Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України, а положення про апарат — Голова Верховного Суду України за погодженням з Президією Верховного Суду України. Для забезпечення Верховного Суду України нормативно-правовими актами, науковою та іншою спеціальною літературою, матеріалами судової практики діє бібліотека Верховного Суду України, положення про яку затверджується Головою Верховного Суду України. Матеріали, пов’язані з діяльністю Верховного Суду України, зберігаються в архіві Верховного Суду України.

При Верховному Суді України утворюється Науково-консультативна рада, статус якої визначається відповідно до Закону України “Про судоустрій України”. Науково-консультативна рада утворюється з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для попереднього розгляду проєктів постанов Пленуму Верховного Суду України щодо роз’яснення законодавства, надання висновків щодо проєктів законодавчих актів та з інших питань діяльності Верховного Суду України, підготовка яких потребує наукового забезпечення. Порядок організації та діяльності Науково-консультативної ради Верховного Суду України визначається положенням, що затверджується Президією Верховного Суду України.

Верховний Суд України має офіційний друкований орган, у якому публікуються матеріали судової практики Верховного Су-

ду України та інших судів загальної юрисдикції, матеріали з питань організації діяльності судів загальної юрисдикції та інші матеріали. Верховний Суд України може бути співзасновником інших друкованих видань.

Правосуддя у господарських судах України здійснюють професійні судді. Професійними суддями є громадяни, які відповідно до Конституції України призначені чи обрані суддями і займають штатну суддівську посаду в господарському суді.

Суди здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються лише закону. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється.

Гарантії самостійності судів і незалежності суддів забезпечуються: особливим порядком призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; незмінюваністю суддів та їх недоторканністю; порядком здійснення судочинства, встановленим процесуальним законом, таємницею постановлення судового рішення; заборобою втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді, встановленою законом; особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, встановленим законом; належним матеріальним та соціальним забезпеченням суддів; функціонуванням органів суддівського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна, а також іншими засобами їх правового захисту (ч. 7 ст. 14 Закону України “Про судоустрій України”). Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п’яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років і володіє державною мовою. Суддями господарських судів, крім зазначених осіб, можуть бути також особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів. У цьому разі на посаду судді господарського суду може бути рекомендований відповідною кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший тридцяти років, який проживає в Україні не менш як десять років,

володіє державною мовою, має вищу освіту у галузі знань, що охоплюються межами юрисдикції господарського суду, та стаж роботи за спеціальністю не менше п'яти років. Ці судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів.

Згідно із ст. 7 Закону України “Про статус суддів” суддею апеляційного суду, якщо інше не передбачене законом, може бути громадянин України, який досяг на день обрання 30 років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи у галузі права не менш як п'ять років, в тому числі не менш як три роки на посаді судді. Суддею Вищого господарського суду може бути громадянин України, не молодший тридцяти років, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи у галузі права не менш як сім років, в тому числі не менш як п'ять років на посаді судді.

Не можуть бути рекомендовані на посаду професійного судді громадяни: визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків судді; щодо яких провадиться дізнання, досудове слідство чи судовий розгляд кримінальної справи або які мають не зняту чи не погашену судимість.

Добір кандидатів у професійні судді здійснюється з числа осіб, які відповідають вимогам, встановленим Законом України “Про судоустрій України”, за результатами проходження кваліфікаційної атестації відповідно до вимог зазначеного Закону.

При доборі кандидатів забезпечується рівність їх прав незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової та національної належності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань та інших обставин. Кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата в судді, має право звернутися до відповідної кваліфікаційної комісії суддів із заявою про рекомендацію його для призначення чи обрання професійним суддею.

Суддя, строк повноважень якого закінчився, за його заявою має бути рекомендований для обрання суддею безстроково, якщо відсутні визначені законом обставини, що перешкоджають цьому.

Професійні судді господарських судів обіймають посади безстроково, крім суддів, які призначаються на посаду судді вперше. Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Усі інші судді господарських судів обираються Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом.

Судді, обрані безстроково, перебувають на посаді судді до досягнення ними шістдесяти п'яти років. До закінчення цього стро-

ку вони можуть бути звільнені з посади лише з підстав, зазначених у пп. 3—9 ч. 5 ст. 126 Конституції України, а саме: неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; порушення суддею вимог щодо несумісності; порушення суддею присяги; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; припинення його громадянства; визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням. Повноваження судді припиняються у разі його смерті.

Держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей (ст. 126 Конституції України). За неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності (ст. 129 Конституції України).

Кількість суддів у судах визначається Президентом України за поданням Голови Державної судової адміністрації України, погодженим із Головою Вищого господарського суду, з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів. У судах може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ даної юрисдикції.

Голова суду, заступник голови суду призначаються на посаду строком на п'ять років з числа суддів та звільняються з посади Президентом України за поданням Голови Вищого господарського суду на підставі рекомендації Ради господарських суддів України. Призначення на інші адміністративні посади в судах та звільнення з цих посад здійснюється в порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій України”. Суддя може бути звільнений з адміністративної посади у зазначеному порядку, а також за ініціативою Вищої ради юстиції.

Призначення судді на адміністративну посаду без додержання вимог Закону України “Про судоустрій України” не допускається. Перебування судді на адміністративній посаді не звільняє його від здійснення повноважень судді відповідного суду, передбачених Законом України “Про судоустрій України”. Звільнення судді з адміністративної посади не припиняє його повноважень судді. Припинення повноважень судді припиняє здійснення ним повноважень на адміністративній посаді у суді.

Суддя місцевого господарського суду здійснює: правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; процесуальні дії та організаційні заходи з метою забезпечення розгляду справи; контроль відповідно до закону за своєчасним зверненням до

виконання судових рішень, постановлених під його головуванням; інші передбачені законом повноваження.

Голова місцевого господарського суду: здійснює організаційне керівництво діяльністю суду; визначає обсяг обов'язків заступника (заступників) голови суду; на підставі акта про призначення на посаду судді чи обрання суддею безстроково або припинення повноважень судді видає відповідний наказ; бере на роботу і звільняє працівників апарату суду, присвоює їм ранги державного службовця у встановленому законом порядку, застосовує щодо них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення; організовує ведення судової статистики; організовує роботу щодо підвищення кваліфікації працівників апарату суду; представляє суд у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та організаціями; здійснює інші передбачені законом повноваження. Голова місцевого господарського суду з питань, що належать до його повноважень, видає накази і розпорядження.

Голова місцевого господарського суду має заступника (заступників). Заступник голови місцевого господарського суду відповідно до визначених головою суду обов'язків бере участь в організації діяльності суду. У разі відсутності голови суду виконання його обов'язків здійснюється відповідно до встановленого ним розподілу обов'язків щодо організації діяльності суду.

Голова місцевого господарського суду та його заступники призначаються на посаду і звільняються з посади в порядку, встановленому Законом України "Про судоустрій України" та можуть бути призначені на адміністративні посади повторно.

Суддя апеляційного господарського суду здійснює: правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; процесуальні дії та організаційні заходи з метою забезпечення розгляду справи; контроль відповідно до закону за своєчасним зверненням до виконання постановлених за його участі судових рішень; інші передбачені законом повноваження.

Голова апеляційного господарського суду: здійснює організаційне керівництво діяльністю суду; розподіляє обов'язки між заступниками голови суду; на підставі акта про обрання (призначення) суддею чи припинення повноважень судді видає відповідний наказ; утворює судові палати та вносить на затвердження президії суду їх персональний склад; організовує аналіз судової статистики, вивчення й узагальнення судової практики, має право витребувати з відповідного суду справи, судові рішення в яких набрали законної сили; бере роботу та звільняє працівників апарату суду, присвоює їм ранги державного службовця у порядку, встановленому

законом, застосовує щодо них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення; організовує підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату відповідного суду; подає в установленому порядку пропозиції щодо фінансування витрат на утримання суду та організаційного забезпечення його діяльності; представляє суд у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та організаціями; вносить пропозиції Голові Вищого господарського суду щодо кандидатур для призначення на посади голів місцевих судів та їх заступників; здійснює інші передбачені законом повноваження. Голова апеляційного господарського суду з питань, що належать до його повноважень, видає накази і розпорядження.

Голова апеляційного господарського суду має першого заступника та заступників голови суду— голів судових палат. Він призначається на посаду і звільняється з посади в порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій України”, та може бути призначений на цю посаду повторно.

У разі відсутності голови апеляційного господарського суду його обов’язки виконує перший заступник голови, а за його відсутності— старший за віком заступник голови апеляційного суду— голова судової палати.

Перший заступник голови апеляційного господарського суду відповідно до розподілу обов’язків здійснює організаційне керівництво роботою структурних підрозділів суду та виконує інші обов’язки, визначені головою суду.

Заступник голови апеляційного господарського суду — голова судової палати: організовує роботу відповідної судової палати; формує колегії суддів для розгляду справ, головує в судових засіданнях або призначає для цього суддів; організовує ведення судової статистики, аналіз та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати; має право витребувати з відповідного суду справи, судові рішення в яких набрали законної сили; інформує президію суду про діяльність судової палати; здійснює інші передбачені законом повноваження.

Перший заступник та заступники голови апеляційного господарського суду призначаються на посаду з числа суддів та звільняються з посади в порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій України”. Вони можуть бути призначені на адміністративні посади повторно.

У разі необхідності голова апеляційного господарського суду за погодженням з президією суду може з числа суддів цього суду призначити у складі судової палати заступника голови судової палати.

Заступник голови судової палати апеляційного господарського суду виконує доручення голови судової палати щодо організації її діяльності та здійснює обов'язки голови судової палати у разі його відсутності. За відсутності заступника голови судової палати обов'язки голови судової палати виконує старший за віком суддя палати.

Суддя Вищого господарського суду здійснює правосуддя в порядку, визначеному процесуальним законом; провадить процесуальні дії та здійснює організаційні заходи, необхідні для забезпечення своєчасного та якісного розгляду справ; здійснює відповідно до закону контроль за своєчасним зверненням до виконання постановлених за його участю судових рішень; здійснює інші передбачені законом повноваження. Суддя Вищого господарського суду має помічника. Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту.

Голова Вищого господарського суду: здійснює організаційне керівництво діяльністю суду; розподіляє обов'язки між заступниками голови суду; на підставі акта про обрання суддею Вищого господарського суду або припинення повноважень судді цього суду видає відповідний наказ; утворює судові палати та вносить на затвердження президії суду пропозиції щодо їх персонального складу; організовує роботу президії суду, вносить на її розгляд питання та головує на її засіданнях; скликає Пленум Вищого господарського суду, вносить на його розгляд питання та головує на його засіданнях; може головувати в судових засіданнях колегій суддів Вищого господарського суду при розгляді будь-якої справи, що належить до юрисдикції даного суду; керує організацією роботи судових палат, здійснює керівництво роботою апарату Вищого господарського суду; організовує ведення та аналіз судової статистики, вивчення й узагальнення судової практики, має право витребувати з відповідного суду справи, судові рішення в яких набрали законної сили; бере на роботу та звільняє працівників апарату суду, присвоює їм ранги державного службовця в порядку, встановленому законом, застосовує щодо них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення; погоджує подання щодо утворення та ліквідації відповідних місцевих та апеляційних господарських судів; вносить подання про призначення та обрання безстроково суддів відповідних місцевих і апеляційних господарських судів, Вищого господарського суду, а також про звільнення їх з посад; вносить подання про призначення суддів на адміністративні посади в порядку, встановленому Законом України "Про судоустрій України"; затверджує штатний розпис і кошторис витрат на утримання Вищого господарського суду; організовує під-

вищення кваліфікації суддів і працівників апарату Вищого господарського суду; подає в установленому порядку пропозиції щодо фінансування витрат на утримання суду та організаційного забезпечення його діяльності; інформує Пленум Верховного Суду України про діяльність Вищого господарського суду; представляє Вищий господарський суд та систему господарських судів у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами і організаціями, органами влади та організаціями інших держав; здійснює інші передбачені законом повноваження. Голова Вищого господарського суду з питань, що належать до його повноважень, видає накази та розпорядження.

Голова Вищого господарського суду призначається на посаду з числа суддів даного суду і звільняється з посади за поданням Голови Верховного Суду України в порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій України” та може бути призначений на цю посаду повторно.

Голова Вищого господарського суду має першого заступника та заступників Голови Вищого господарського суду. У разі відсутності Голови Вищого господарського суду його обов’язки виконує перший заступник Голови Вищого господарського суду, а за його відсутності — один із заступників Голови цього суду відповідно до розподілу обов’язків. Перший заступник і заступник Голови Вищого господарського суду здійснюють керівництво роботою структурних підрозділів суду відповідно до встановленого розподілу обов’язків та виконують інші обов’язки, визначені Головою Вищого господарського суду; можуть головувати у судових засіданнях колегій суддів Вищого господарського суду.

Заступник Голови Вищого господарського суду — голова судової палати: організовує роботу відповідної судової палати; формує колегії суддів для розгляду судових справ, головує в судових засіданнях або призначає для цього суддів; організовує ведення та аналіз судової статистики, вивчення й узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції судової палати; має право вилучати з відповідного суду справи, судові рішення щодо яких набрали законної сили; інформує президію Вищого господарського суду про діяльність судової палати; надає методичну допомогу спеціалізованим судам з метою правильного застосування законодавства; здійснює інші передбачені законом повноваження.

Перший заступник і заступники Голови Вищого господарського суду призначаються на посаду з числа суддів даного суду та

звільняються з посади за пропозицією Голови Вищого господарського суду в порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій України”. Вони можуть бути призначені на адміністративні посади повторно.

Голова Вищого господарського суду за погодженням з президією суду може з числа суддів цього суду призначити у складі судової палати заступника голови судової палати. Заступник голови судової палати Вищого господарського суду виконує доручення голови судової палати щодо організації її діяльності та за його відсутності здійснює обов’язки голови судової палати. За відсутності заступника голови судової палати обов’язки голови судової палати виконує старший за віком суддя палати.

Суддя Верховного Суду України здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом; здійснює необхідні процесуальні та організаційні заходи з метою забезпечення своєчасного та якісного розгляду справ; бере участь у розгляді питань, що вносяться на засідання відповідної Судової палати (у складі Верховного Суду України діють: Судова палата у цивільних справах; Судова палата у кримінальних справах; Судова палата у господарських справах; Судова палата в адміністративних справах) та Пленуму Верховного Суду України; вивчає у судах нижчого рівня стан організації здійснення судочинства і надає їм методичну допомогу; аналізує судову практику, вносить в установленому порядку пропозиції щодо її поліпшення та удосконалення законодавства; здійснює інші передбачені законом повноваження. Суддя Верховного Суду України має помічника. Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше трьох років.

Голова Верховного Суду України: організовує діяльність Верховного Суду України; розподіляє обов’язки між заступниками Голови Верховного Суду України; організовує роботу Президії та скликає Пленум Верховного Суду України, вносить питання на їх розгляд і головує на їх засіданнях; може головувати в судових засіданнях колегій суддів Верховного Суду України при розгляді будь-якої справи; погоджує відповідно до Закону України “Про судоустрій України” подання щодо утворення та ліквідації судів загальної юрисдикції; вносить подання про призначення та обрання, а також звільнення з посади суддів відповідно до Закону України “Про судоустрій України”; вносить подання про призначення суддів на адміністративні посади у випадках і порядку, передбачених Законом України “Про судоустрій України”; вносить подання до відповідної кваліфікаційної комісії про надання ви-

сновку щодо можливості обрання або призначення суддів на посади; на підставі актів про обрання суддею Верховного Суду України або припинення повноважень судді видає відповідний наказ; вносить на розгляд Пленуму Верховного Суду України пропозиції щодо кількості суддів у складі Президії Верховного Суду України та у складі судових палат Верховного Суду України; вносить пропозиції Президії Верховного Суду України щодо персонального складу судових палат; вносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про проведення кваліфікаційної атестації суддів відповідних судів; вносить Президенту України подання про затвердження переліку штатних посад військових суддів та відповідних цим посадам військових звань, а також про присвоєння відповідно до закону військових звань військовим суддям; організовує фінансування та здійснює керівництво організаційним забезпеченням діяльності Верховного Суду України, затверджує штатний розпис і кошторис витрат на утримання Верховного Суду України; затверджує положення про структурні підрозділи Верховного Суду України; керує організацією роботи судових палат; здійснює керівництво роботою апарату Верховного Суду України, приймає на роботу та звільняє працівників апарату, присвоює їм ранги державного службовця в установленому законом порядку, застосовує щодо них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення відповідно до законодавства; інформує Пленум та Президію Верховного Суду України про діяльність Верховного Суду України; представляє Верховний Суд України та систему судів загальної юрисдикції у зносинах з іншими органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, а також з судовими органами інших держав та міжнародними організаціями; здійснює інші передбачені законом повноваження. Голова Верховного Суду України з питань, що належать до його повноважень, видає накази та розпорядження. Голова Верховного Суду України за посадою входить до складу Вищої ради юстиції.

Голова Верховного Суду України має Першого заступника та заступників Голови Верховного Суду України. У разі відсутності Голови Верховного Суду України його повноваження здійснює Перший заступник Голови, а за відсутності Першого заступника — заступник Голови Верховного Суду України згідно з розподілом обов'язків.

Голова Верховного Суду України обирається Пленумом Верховного Суду України строком на п'ять років шляхом таємного голосування. Голова Верховного Суду України вважається обра-

ним, якщо за нього подано більшість голосів від загального складу Пленуму. Процедура обрання Голови Верховного Суду України та звільнення його з посади встановлюється Регламентом Пленуму Верховного Суду України, затвердженим Пленумом. Не допускається зміна регламентної процедури пізніше шести місяців до закінчення строку повноважень Голови Верховного Суду України. Голова Верховного Суду України не може бути обраний на цю посаду більш ніж на два строки підряд.

Перший заступник Голови Верховного Суду України та заступники Голови Верховного Суду України здійснюють керівництво роботою структурних підрозділів Суду відповідно до встановленого розподілу обов'язків, можуть головувати у судових засіданнях колегій суддів Верховного Суду України, організовують роботу відповідних судових палат, виконують інші обов'язки, визначені розпорядженням Голови Верховного Суду України. Перший заступник та заступники Голови Верховного Суду України з питань, що належать до їх повноважень, видають накази та розпорядження.

Перший заступник та заступники Голови Верховного Суду України призначаються на посаду з числа суддів Верховного Суду України строком на п'ять років та звільняються з посади Пленумом Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України, погодженим з Радою суддів України. Рішення Пленуму про призначення на посаду Першого заступника та заступника Голови Верховного Суду України приймається шляхом таємного голосування у строк не пізніше трьох місяців з дня утворення відповідної вакантної посади. Вони можуть бути призначені на адміністративні посади повторно. Перший заступник та заступники Голови Верховного Суду України можуть бути достроково звільнені з посади також за ініціативою Ради суддів України в порядку, встановленому Регламентом Пленуму Верховного Суду України.

Судову палату Верховного Суду України очолює голова Судової палати. Голова Судової палати у господарських справах: організовує роботу Судової палати у господарських справах; формує колегії суддів для розгляду судових справ, головує у судових засіданнях або призначає для цього суддів; організовує ведення та аналіз судової статистики, вивчення і узагальнення судової практики у справах юрисдикції Судової палати у господарських справах; має право витребувати з господарських судів справи, судові рішення в яких набрали законної сили; інформує Президію Верховного Суду України про діяльність Судової пала-

ти у господарських справах; вносить на розгляд Пленуму Верховного Суду України пропозиції щодо необхідності роз'яснення судам окремих питань застосування законодавства у судовій практиці; забезпечує надання методичної допомоги господарським судам нижчого рівня з метою правильного застосування законодавства; здійснює інші передбачені законом повноваження.

Голова Судової палати Верховного Суду України призначається на посаду за рекомендацією Президії Верховного Суду України з числа суддів Верховного Суду України строком на п'ять років та звільняється з посади Пленумом Верховного Суду України шляхом таємного голосування.

Голова Судової палати має заступника, який забезпечує організацію розгляду справ у судових засіданнях, виконує інші доручення голови палати щодо організації діяльності Судової палати, а також виконує обов'язки голови Судової палати за його відсутності. Заступник голови Судової палати призначається на посаду з числа суддів Верховного Суду України та звільняється з посади в порядку, передбаченому для призначення голови Судової палати. Пропозиція про звільнення судді з посади голови Судової палати у господарських справах чи його заступника може бути внесена Головою Верховного Суду України або не менш як половиною складу суддів палати у господарських справах за їх підписами. Голова Судової палати та його заступник можуть бути призначені на адміністративні посади повторно. При Судовій палаті діє група наукових консультантів Верховного Суду України.

Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Захист професійних інтересів суддів здійснюється в порядку, встановленому законом. Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування (ст. 129, 130 Конституції України).

Відповідно до ст. 6 Закону України “Про судоустрій України” право на судовий захист передбачає, що усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Угоди про відмову у зверненні за захистом до суду є недійсними.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чи відрізняється система господарських судів від системи адміністративних судів?
2. Чи існують особливі вимоги до суддів господарських судів?
3. Визначіть відмінності у структурі місцевого та апеляційного господарських судів.
4. У чому полягає визначення Вищого господарського суду України як вищого судового органу господарських судів?
5. Чи входить Верховний Суд України до системи господарських судів?

Тема 3

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС І ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Право на звернення до господарського суду. Поняття господарського процесу. Стадії господарського процесу. Господарське процесуальне право (предмет, метод регулювання, система, джерела, правовідносини). Господарське процесуальне право як юридична наука і дисципліна. Принципи господарського процесуального права.

Право на звернення до господарського суду

розглядається в двох аспектах:

1) як право абстрактне, тобто потенціальну можливість суб'єкта господарювання або в передбачених законодавством випадках державних органів на звернення до юрисдикційного органу в особі господарського суду за захистом порушеного права або охоронюваних законом інтересів;

2) як право персоніфіковане, тобто як право конкретної особи на захист, якщо вона вважає, що її право порушено і потребує підтвердження і реалізації за допомогою судової влади¹.

Право на звернення до господарського суду як абстрактне право є одним із елементів правового статусу всіх організацій, які зареєстровано як юридичні особи, а також це право — елемент правового статусу громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку, через державну реєстрацію, набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. У випадках, передбачених законодавством України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Угода про відмову від права звернення до господарського суду є недійсною.

Статтею 1 Господарського процесуального кодексу України законодавчо закріплено право на звернення до господарського суду юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів.

Наявність права на звернення до господарського суду не означає, що усі господарські відносини і зв'язки суб'єктів господарювання або управління з економічних питань, забезпечуються лише примусово силою судової влади. Навпаки, розвиток господарських відносин передбачає, що права суб'єктів цих відносин реалізуються, а обов'язки виконуються добровільно і свідомо згідно з законами і договорами без звернення до господарського суду. У випадку виникнення суперечливої ситуації, передбачене законом право на звернення до господарського суду є гарантією усунення суперечностей

¹ Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М.: Зерцало, 1995. — С. 13.

між суб'єктами господарювання, перетворення нестабільних відносин у стали, забезпечення дисципліни господарських відносин.

Право на звернення до господарського суду, як до потенціальної можливості захисту, перетворюється в суб'єктивне право конкретної особи у разі наявності у неї інтересу в захисті права, тобто у випадку показу нею порушеного або оспорюваного права. У цьому випадку право на звернення до господарського суду як суб'єктивне право реалізується у формі права на подання позову (ідентичного йому права). До звернення до господарського суду відносини, пов'язані із суперечками між суб'єктами господарювання контролювались ними і вони можуть обирати будь-яку поведінку у відповідності до законів. Після звернення до господарського суду і порушення господарського процесу ці відносини контролюються суддею (колегією суддів) господарського суду і учасники спору у відносинах між собою поступають за наявності згоди на це судді.

За раніше діючим законодавством, якщо законом для певної категорії спорів був встановлений досудовий (претензійний) порядок врегулювання, спір мав бути переданий на розгляд господарського суду лише після дотримання цього порядку. На цей час такий порядок може бути дотримано лише за бажанням сторін та їх письмовою згодою. Тож, незважаючи на те, що досудове врегулювання господарського спору регламентується нормами розділу II Господарського процесуального кодексу України та ст. 222 Господарського кодексу України, на практиці ці норми, майже не застосовуються. Подання претензії це досудовий добровільний порядок врегулювання спору не впливає на порушення господарського процесу.

Господарський процес — різновид юридичної діяльності, яку регулюють норми господарського процесуального права, тобто встановлена нормами процесуального права форма діяльності господарських судів, спрямована на захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання.

Предметом господарського процесу як форми діяльності суду є господарські спори або інші справи, віднесені до компетенції господарських судів Господарським процесуальним кодексом України та іншими законами. Процесуальною формою називається установлені нормами господарського процесуального права порядок порушення процесу, підготовки справи до розгляду, розгляду і вирішення справ, оскарження і перегляду рішень господарського суду, а також виконання рішень господарського суду.

У господарському процесі суд, сторони, інші учасники можуть здійснювати ті дії, які передбачені господарськими процесуальними нормами. Формалізація господарського процесу не є випадко-

вою. Роль і значення процесуальної форми полягає в тому, щоб забезпечити захист дійсно існуючих прав суб'єктів господарювання та гарантувати винесення законних і обґрунтованих рішень. Господарський процес являє собою єдність процесуальних прав і обов'язків господарського суду, сторін і інших учасників процесу.

Тому господарський процес можна визначити як систему послідовно здійснюваних процесуальних дій, які виконують господарський суд і інші учасники судочинства у зв'язку з розглядом і вирішенням конкретної справи. Кінцева мета процесу— відновлення порушеного права.

Процесуальна форма — це нормативно встановлений порядок здійснення правосуддя, відпрацьований на підставі узагальнення великого досвіду правозастосування (за аналогією визначення К. І. Комісарова з цивільного процесу).

Їй притаманні такі ознаки: нормативність, безперечність, системність та універсальність, які виступають в єдності при правовому регулюванні і правореалізації.

Нормативність господарської процесуальної форми полягає в тому, що вона встановлюється в законодавстві певного рівня. Це передбачено, зокрема, ст. 4 Господарського процесуального кодексу України. У такий спосіб забезпечується єдність нормативного регламенту господарського процесу, унеможливорюється регулювання даної сфери шляхом прийняття підзаконних нормативних актів.

Безперечність господарської процесуальної форми відображає обов'язковість дотримання і інших форм реалізації процесуальних норм у діяльності учасників господарського процесу. Здійснення процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків повинно відбуватися згідно з порядком, встановленим господарським процесуальним законодавством. Інакше відповідна процесуальна дія учасника господарського процесу не порушує ті правові наслідки, на які вона спрямована. Порушення провадження або подання заяви про перевірку рішення в апеляційному або касаційному порядку повинні відбуватися згідно з порядком і в строки, встановлені Господарським процесуальним кодексом України. Господарському суду, іншим учасникам процесу законом надаються певні, відповідні їхньому процесуальному стану, права і покладаються обов'язки. Процесуальні права і обов'язки реалізуються в ході процесу у вигляді процесуальних дій. У господарському процесі суддя господарського суду, сторони, інші учасники можуть здійснювати ті дії, які передбачені господарсь-

кими процесуальними нормами. Форма діяльності господарських судів з розгляду справ заздалегідь встановлена законом.

Системність господарської процесуальної форми відображає необхідність структурувати господарський процесуальний регламент в єдине ціле. Господарський процесуальний кодекс України містить загальний регламент вирішення усіх справ, підвідомчих господарським судам. Вирішення справ про банкрутство відбувається в тому самому загальному процесуальному порядку з урахуванням певних особливостей. Порядок судового розгляду не може бути відмінним і особливим для кожної справи, кожного суду.

Універсальність господарської процесуальної правової форми віддзеркалює її застосування до вирішення різних справ, підвідомчих господарським судам без будь-якої істотної диференціації. Більш того, універсальність господарської процесуальної форми— похідна від цивільної процесуальної форми, а подальший розвиток господарського процесу за основними складовими наближує її до цивільної.

Головні риси процесуальної форми такі:

- господарський суд і учасники господарського процесу пов'язані у своїй діяльності нормами господарського процесуального права;

- учасники процесу здійснюють лише ті процесуальні дії, які заздалегідь встановлені господарськими процесуальними нормами;

- порядок звернення з позовною заявою до суду, прийняття і підготовки справ до розгляду, порядок вирішення спору, структура рішення і регламент його перегляду, а також виконання визначені законом;

- відносини між господарським судом і учасниками процесу не можуть мати характер фактичних відносин, вони можуть бути лише правовідносинами;

- надає сторонам рівні можливості захисту права (змагатися), право брати участь у процесі, надавати докази, користуватися правовою допомогою, оскаржити рішення, брати участь у виконанні провадженні.

Процесуальна форма захищає сторони, які сперечаються, від суб'єктивізму суддів, сприяє досягненню істини у правосудді. Значення процесуальної форми полягає в тому, щоб забезпечити захист існуючих прав суб'єктів господарювання і гарантувати винесення законних і обґрунтованих рішень.

Господарський процес— це послідовно здійснювана сукупність дій учасників судочинства, урегульованих нормами господарського процесуального права, їх визначена система. Діяльність господарського суду з розгляду і вирішення підвідомчих йому спорів, має здійсню-

ватися в певній логічній послідовності по стадіях процесу. Процесуальні дії, які здійснюють учасники господарського процесу, залежно від мети їх виконання і змісту становлять стадії господарського процесу. В кожній стадії процесуальні відносини мають специфічний характер, який визначається об'єктом цих відносин, суб'єктом складом учасників на кожній стадії, змістом і метою процесуальних дій.

Стадія господарського процесу— сукупність процесуальних дій по конкретній справі, об'єднаних однією метою або спрямованих до однієї певної мети. Кожна стадія виконує свої особливі функції в господарському процесі. Складність і кількість здійснюваних процесуальних дій на кожній стадії процесу залежить від завдань, які виконує кожна стадія.

Перша стадія господарського процесу— порушення провадження у справі. Об'єктом процесуальних дій і правової оцінки на цій стадії є пред'явлення позовної заяви з усіма доданими до неї матеріалами (ст. 54 ГПК), вивчення її з точки зору підвідомчості і підсудності, а також інших критеріїв, необхідних для прийняття справи до провадження. На цій стадії суддя одноособово виносить ухвалу про порушення провадження у справі— прийняття справи до провадження (ст. 61 ГПК). У випадках, передбачених законом, суддя може відмовити в прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК) або повернути позовну заяву (ст. 63 ГПК).

Після порушення справи у господарському суді настає стадія підготовки матеріалів до розгляду в засіданні господарського суду. Мета цієї стадії— забезпечити правильне і своєчасне вирішення справи, бажано на першому засіданні суду. Невичерпний перелік процесуальних дій судді на цій стадії передбачені ст. 65 ГПК.

Основна стадія господарського процесу— господарський розгляд (розд. XI ГПК). Вона визначається як основна, тому що при цьому розгляді спір вирішується по суті, дається остаточна відповідь на позовні вимоги. Формою розгляду справи є засідання господарського суду, як правило, ця стадія закінчується прийняттям рішення (ст. 82 ГПК). Однак в окремих випадках, — припиненням провадження у справі (ст. 80 ГПК) або залишенням позову без розгляду (ст. 81 ГПК).

Наступна стадія— перевірка законності та обґрунтованості судових актів господарських судів, а саме, перегляд судових рішень: в апеляційному порядку (розд. XII ГПК); у касаційному порядку (розд. XII-1, XII-2 ГПК); за нововиявленими обставинами (розд. XIII ГПК). Ці стадії орієнтовані на виправлення судових помилок. Проходження справи по цій стадії не є обов'язковим, а визначається зацікавленими особами— учасниками справи. На стадії перегляду су-

дових актів також є етапи порушення провадження, підготовки справи до розгляду і вирішення його у відповідній інстанції.

Господарський процес по справі повинен завершуватись виконанням рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законну силу. Ця стадія— стадія виконання судових рішень — спрямована на їх практичну реалізацію діяльністю зобов'язаних суб'єктів. Рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законну силу, є обов'язковими на всій території України і виконуються у порядку, встановленому Законом України “Про виконавче провадження” (ст. 115 ГПК). Треба відмітити, що у зв'язку з прийняттям Законів України “Про державну виконавчу службу”, “Про виконавче провадження” сфера примусового виконання відокремлена від судової влади й організаційно віднесена до виконавчої влади, але залишається у колі суддівських повноважень. Адже виконавче провадження — це завершальна стадія судового провадження, тож господарське процесуальне законодавство встановлює певні правила поведінки учасників виконавчого провадження, які регулюють процесуальні дії судді господарського суду та відносини між боржником і стягувачем на цій стадії (розд. XIV ГПК).

Діяльність господарського суду зі здійснення правосуддя є господарським процесом. Сукупність правових норм, які регулюють порядок цієї діяльності, є господарським процесуальним правом. Інакше кажучи, господарське процесуальне право регулює порядок справляння господарського процесу.

Господарське процесуальне право— система правових норм, які регулюють діяльність господарського суду й інших зацікавлених осіб, пов'язану зі здійснення правосуддя у справах компетенції господарського суду.

Господарське процесуальне право належить до системи процесуальних галузей права (поряд з цивільним процесуальним, адміністративним процесуальним, кримінальним процесуальним та іншими процесуальними галузями) та за своїм змістовими характеристиками відноситься до галузей права публічно-правового характеру. Наявність процесуальних відносин зумовлена необхідністю в упорядкуванні діяльності органів судової влади.

Предметом певної галузі є ті відносини, які регулюють норми цієї галузі. Предметом господарського процесуального права є юридичні процесуальні дії суду і зацікавлених осіб у ході здійснення правосуддя у справах, підвідомчих господарським судам.

Методом правового регулювання визначають сукупність юридичних способів і прийомів впливу на відносини, які є предметом даної галузі права. Основним методом господарського процесуа-

льного права є імперативний (владних приписів) за наявності диспозитивних (дозволу) елементів. Такі сполучення пояснюються тим, що, з одного боку, господарський процес є владна діяльність господарського суду по застосуванню норм матеріального і процесуального права, що припускає владний початок у механізмі господарського регулювання, з іншого — процес є формою примусового здійснення суб'єктивних прав в основному в тих галузях права, які будуються на рівності, диспозитивності їх суб'єктів.

Система галузі права— це сукупність норм галузі та їх поділ на структурні частини. Систему господарського процесуального права можна поділити на дві частини: загальну й особливу.

До загальної частини мають бути віднесені норми й інститути, які мають значення для всього господарського процесу, на всіх його стадіях та закріплюють: право на звернення до господарського суду, принципи господарського процесуального права, склад суду й осіб, які беруть участь у справі, підвідомчість і підсудність, докази в господарському процесі, судові витрати у господарському процесі, процесуальні строки господарського судочинства та інші.

Особлива частина господарського процесуального права об'єднує норми й інститути, які регулюють окремі види процесуальних відносин, а саме постадійні процесуальні відносини: порушення справи, підготовку справ до судового розгляду, порядок розгляду і вирішення спорів, оскарження і перегляд рішень, виконання судових рішень.

Джерелом господарського процесуального права є нормативно-правові акти, які вміщують правові норми, що регулюють господарське судочинство. Первісним джерелом господарського процесуального права, як і системи права взагалі, є Конституція України. Конституційні норми, зокрема, визначають конституційні засади організації здійснення правосуддя і системи судів загальної юрисдикції як органів судової влади та основи правового статусу судді— носія судової влади. Закон України “Про судоустрій України” визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також встановлює загальний порядок забезпечення діяльності судів та регулює інші питання судоустрою. Господарське процесуальне право має відокремлені джерела зі спеціальними процесуальними нормами, які містяться в законах матеріально-правового характеру, таким як Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. Господарське процесуальне право—

право кодифіковане, нормативним правовим актом якого виступає Господарський процесуальний кодекс України.

Закон України “Про судоустрій України” і Господарський процесуальний кодекс України становлять основу господарського процесуального законодавства. Закон визначає завдання господарських судів, принципи створення і діяльності, структуру і систему господарських судів та інші питання. Норми Господарського процесуального кодексу визначають принципи господарського судочинства, склад господарського суду, підвідомчість і підсудність спорів, порядок подання позову, доказування, вирішення спорів, перегляд судових рішень господарського суду, виконання судових господарських актів та інші питання, пов’язані з діяльністю господарського суду.

Правові норми, які стосуються господарського судочинства, містять і інші законодавчі акти: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та ін. До джерел господарського процесуального права треба віднести і міжнародні угоди України.

Джерелом господарського процесуального права є також підзаконні нормативно-правові акти, які містять норми з питань, що стосуються господарського процесу. Такими можуть бути укази Президента України, а саме: Указ Президента України від 11 липня 2001р. № 511 “Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України”, постанови Кабінету Міністрів України. Як правило, регламентують господарське судочинство закони— нормативно-правові акти вищої юридичної сили, підзаконні нормативно-правові акти, що не можуть бути нижче за юридичною силою, ніж акти Президента України, у випадках, передбачених законодавством, акти Кабінету Міністрів України.

Під час розгляду і вирішенню господарських спорів та інших справ, у процесі перегляду рішень господарського суду та їх виконання виникають **господарські процесуальні правовідносини** між суддею й іншими учасниками процесу.

Між сторонами (третьою особою і стороною), тобто між суб’єктами, що сперечаються, існують матеріальні відносини, але не процесуальні. Процесуальні відносини безпосередньо між учасниками процесу не виникають. Вони існують між господарським судом (суддею) й іншими учасниками з конкретної справи.

Процесуальні правовідносини в господарському судочинстві складаються з: права та обов’язку господарського суду розглянути дану справу і прийняти по ній судові рішення; прав і обов’язків осіб, які беруть участь у справі, на судовий захист.

Господарський суд— обов’язковий суб’єкт процесуальних правовідносин, тому всі клопотання, вимоги, прохання звернені

до судді або суду. Господарські процесуальні правовідносини — це відносини влади. Повноваження господарського суду мають владний характер щодо інших учасників процесу: суд притягує відповідача у процесі, зобов'язує осіб, які є учасниками у справі і які не є учасниками у справі, виконує певні дії.

У матеріальних відносинах суб'єкти господарювання — організації, підприємці — рівні. У процесуальних відносинах становище учасників процесу — сторони, третьої особи, судді, суду — не однакове, хоча всі вони мають певні права і виконують обов'язки.

Господарський суд має не лише права, а й обов'язки. Суддя господарського суду повинен приймати позовні заяви, коли вони відповідають вимогам закону, вислуховувати роз'яснення сторін, поважати і дотримуватись прав усіх учасників процесу. Господарський суд несе обов'язки перед сторонами і державою — правильно і згідно з законом розглядати і вирішувати підвідомчі йому спори.

Особливістю господарських процесуальних правовідносин є те, що вони можуть бути лише в правовій формі і не існують як фактичні відносини, тобто вони існують, оскільки існує господарський процес, врегульований нормами права. У господарському процесі суддя господарського суду, інші учасники здійснюють лише ті процесуальні дії, які передбачені нормами господарського процесуального права.

Господарські процесуальні відносини виникають на підставі процесуальних норм, в той же час норми процесуального права реалізуються в цих відносинах. Як і будь-які інші, господарські процесуальні відносини виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів. Специфікою господарських процесуальних відносин є те, що юридичними фактами виступають, як правило, процесуальні дії, які відбуваються у строки, встановлені законом або призначені господарським судом.

Об'єктом господарських процесуальних відносин є господарські спори у сфері господарювання та інші спори по справах, підвідомчих господарським судам. Суб'єктний склад процесуальних відносин складається з судді (одноособово або колегіально), сторін, третіх осіб, прокурора, державних органів, інших учасників.

Правова наука — це сукупність правових знань, накопичених і поглиблених внаслідок спеціальних досліджень, і узагальнення судової практики, законотворючості й практики їх застосування. Наука господарського процесуального права є самостійною галуззю юридичної науки, яка займається вивченням господарського процесу. Предмет науки господарського процесу становлять: господарське процесуальне право, судова практика з реалізації норм

господарського процесуального права, соціальна практика, пов'язана з дією господарського процесуального права. Отже, предмет науки господарського процесуального права— господарське процесуальне право в невід'ємному зв'язку з іншими суспільними явищами, в його історичному розвитку і практичному застосуванні.

Господарське процесуальне право як навчальна дисципліна вивчає, насамперед, чинне господарське процесуальне право, його норми й інститути, концепції, правовий погляд, історичні факти з проблем господарського процесу, накопичені правовою наукою.

Система науки господарського процесуального права взагалі збігається із системою господарського процесуального права як галузі права та є базою для системи навчальної дисципліни.

Принципи господарського процесуального права— це його фундаментальні положення, основні правові ідеї, які визначають таку побудову господарського процесу, що забезпечує винесення законних і обґрунтованих рішень.

Значення принципів господарського процесуального права полягає в тому, що вони є орієнтиром у нормотворчій діяльності при вдосконаленні господарського процесуального законодавства; дозволяють господарському суду забезпечити правильне уявлення господарського процесуального законодавства та правильне застосування згідно з дійсним змістом.

Принципи знаходяться у певному взаємозв'язку, зумовленому різними факторами. Система принципів— сукупність усіх принципів господарського процесуального права їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. В юридичній науці існують різні погляди на систему принципів, їх кількість, підстави в їх класифікації. Найпоширенішим є поділ принципів господарського процесуального права за об'єктом регулювання на судоустрою і судочинства.

Принципи господарського процесуального права виявляються як в окремих нормах загального змісту, так і в процесуальних нормах, які містять гарантії реалізації на практиці загальних правових приписів.

Принципи судоустрою, організаційні принципи, які визначають устрій господарських судів: здійснення правосуддя лише судом; незалежність суддів і підкорення їх тільки Конституції України і законам; державна мова судочинства; рівність учасників господарського процесу перед законом і судом; обов'язковість виконання рішень суду та інші.

Принципи судочинства, принципи функціональні, які визначають процесуальну діяльність суду й учасників процесу: диспозитив-

вність; доступність судового захисту прав і загальних інтересів; гласність розгляду справ; рівноправність сторін господарського процесу; змагальність; свобода надання ними своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості; об'єктивна істина та інші.

Усі ці принципи знаходяться у взаємозв'язку, трапляється, що один і той принцип виступає і як організаційний, і як функціональний. Тому ствердження, що немає тільки організаційних або функціональних принципів, правдиве, і такий поділ є досить умовним.

Особливе місце серед принципів господарського процесу посідає принцип законності. Принцип законності є основним принципом, притаманним для всієї системи українського права і, зокрема, господарського процесу. Господарський процес — форма захисту прав. Законність у діяльності господарських судів означає повну відповідність усіх судових актів і процесуальних дій суддів і учасників процесу, які здійснюються у ході вирішення спорів, нормам матеріального і процесуального права. Цей принцип включає вимогу до суддів правильного застосовування норми матеріального права і здійснювати процесуальні дії, керуючись законодавством України про судочинство в господарських судах. Коли міжнародними договорами України встановлено інше ніж законом правило, тоді застосовують правила міжнародного договору. У разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини, господарський суд застосовує законодавство, яке розглядає такі відносини, а за відсутності такого законодавства господарський суд виходить із загальних засад та змісту законодавства.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Дайте визначення предмета господарського процесу.
2. Чи відрізняється системність і універсальність господарської процесуальної форми?
3. Чи є послідовність стадій господарського судочинства обов'язковою і безумовною для проходження справи?
4. Назвіть особливості методу господарського процесуального права.
5. Господарські процесуальні відносини існують у правовій чи фактичній формі? Поясніть чому?
6. Чому досудовий порядок урегулювання спору не є обов'язковою умовою порушення господарського процесу, навіть за наявності письмової домовленості сторін спору про його застосування.

Тема 4

Підвідомчість і підсудність справ господарським судам

Підвідомчість справ господарським судам. Підсудність справ. Види територіальної підсудності. Передача справ з одного господарського суду до іншого.

В юридичній теорії правовий інститут підвідомчості означає розмежування кола справ між судами, господарськими судами, адміністративними судами й адміністративними органами. Сукупність юридичних норм, які утворюють інститут підвідомчості, визначає властивості справ (характер правовідносин), в силу яких їх вирішення віднесено до компетенції того чи іншого органу.

Поняття “підвідомчість справ господарським судам”, або “предметна компетенція”, означає коло справ, віднесених законодавством до розгляду і вирішення системою господарських судів України. Підвідомчість різних категорій спорів господарським судам визначається господарським процесуальним законодавством і нормативними актами матеріально-правового характеру.

Чітко визначити підвідомчість того чи іншого спору господарському суду можливо, користуючись критеріями підвідомчості, якими є:

- суб’єктний склад учасників спору;
- характер спірних матеріальних правовідносин.

Ці два критерії пов’язані між собою і повинні існувати і виконуватись на практиці в єдності.

Статтею 1 Господарського процесуального кодексу України визначено, що господарський суд вирішує господарські спори, що виникають між підприємствами, установами, організаціями та іншими юридичними особами, громадянами, які здійснюють під-

приємницьку діяльність без створення юридичної особи та в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а у випадках, передбачених законодавством, може вирішувати спори і розглядати справи за участю державних та інших органів, а також громадян, які не є суб'єктами підприємницької діяльності за встановленою підвідомчістю господарських справ.

Відповідно до ст. 12 ГПК до підвідомчості господарських судів віднесені справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна та з інших підстав.

Господарським судам підвідомчі також справи про банкрутство, які розглядаються у порядку провадження, передбаченому Господарським процесуальним кодексом, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” та іншими законами.

Справи за заявами Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції також розглядають господарські суди.

Справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів, підвідомчі господарським судам.

Стаття 12 ГПК містить перелік спорів, не підвідомчих господарським судами, а саме:

- спори про приватизацію державного житлового фонду;
 - спори, що виникають при погодженні стандартів та технічних умов;
 - спори про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни і тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін;
 - спори, що виникають із публічно-правових відносин та віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів;
 - інші спори, вирішення яких відповідно до законів України та міждержавних договорів віднесено до відання інших органів.
- Аналіз характеру спірних відносин підвідомчих господарському суду дозволяє зробити висновки про те, що господарському суду підвідомчі спори, що впливають з господарських (господарсь-

ка, підприємницька діяльність) та справи про банкрутство. Раніше господарські суди розглядали спори, пов'язані з публічно-правовими відносинами, в яких брали участь суб'єкти господарювання. На сьогодні такі спори підвідомчі адміністративним судам.

Порушення господарського процесу за позовною заявою фізичної особи (несуб'єкта підприємницької діяльності) було не можливим, не передбачалось законодавством, а за заявою фізичної особи-кредитора порушувались лише справи про банкрутство. У зв'язку з переходом до підвідомчості господарських судів спорів, що виникають, з корпоративних відносин, з'явилася нагода порушення провадження за позовною заявою фізичної особи— учасника таких відносин.

Питання про підвідомчість справи вирішує суддя господарського суду одноособово, спираючись на дані, які містяться в поданій позовній заяві. При цьому суддя не повинен керуватися думкою позивача, а перевіряє її правильність сам. Якщо справа не підвідомча господарському суду, суддя виносить ухвалу про відмову у прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК). Коли вказані в позові дані не дозволяють вирішити питання про підвідомчість, суддя приймає позовну заяву, порушує провадження, і залежно від обставин, які виявились в судовому засіданні, або вирішує справу по суті, або ухвалою припиняє провадження по справі (ст. 80 ГПК). Ухвали про відмову у прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК) і про припинення провадження у справі (ст. 80 ГПК) можуть бути оскаржені. Ухвала про порушення провадження у справі (ст. 64 ГПК) не може бути оскарженою, але сторони мають право клопотати в судовому засіданні про розгляд питання про підвідомчість справи господарському суду.

Підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами (за письмовою угодою) на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб. Слід мати на увазі, що справи про банкрутство підвідомчі лише господарським судам і не можуть розглядатися третейськими судами. Сторони не можуть передавати на вирішення третейського суду спори, однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державна установа чи організація, казенне підприємство та інші, передбачені чинним законодавством у випадку укладання третейської угоди, спір не може бути вирішено у господарському суді. Сторони можуть укласти угоду про передачу спорів до третейського суду, які виникнуть у майбутньому, а також можуть звернутися до третейського суду з конкретної справи, як до

початку судового провадження, так і в будь-якій стадії господарського процесу, але до прийняття рішення у справі. В останньому випадку господарський суд припиняє провадження у справі.

У широкому розумінні підвідомчість виступає як передумова права на подання позову в господарський суд.

Інститут підсудності розмежовує підвідомчі господарським судам справи між відмінними елементами господарської судової системи залежно від того, який критерій покладено в основу такого розподілу: рівень господарського суду в системі або місце розгляду справи— підсудність поділяється на родову і територіальну.

Родова підсудність розподіляє справи між господарськими судами різного рівня. Загальний принцип розмежування родової підсудності, закріплений у ст. 13 ГПК, визначає, що місцеві господарські суди розглядають у першій інстанції всі справи, підвідомчі господарським судам.

Територіальна підсудність дозволяє розмежувати предметну компетенцію господарських судів одного рівня залежно від розгляду спору (ст. 15, 16 ГПК) і може бути поділена на кілька видів. Загальна територіальна підсудність формує основне правило розмежування компетенції однорівневих господарських судів. Згідно з цим правилом справи розглядаються місцевим господарським судом за місцезнаходженням:

- сторони, зобов'язаної за договором здійснити на користь другої сторони певні дії по спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів, та визнання договорів недійсними;

- відповідача по спорах, що виникають при виконанні господарських договорів та з інших підстав.

Позов до юридичної особи, який впливає з діяльності її уповноваженого відособленого підрозділу подається з урахуванням правил загальної підсудності залежно від місцезнаходження відособленого підрозділу.

Місцезнаходження визначається на момент подання позову і вказується позивачем. Місцезнаходження юридичної особи — це місце її державної реєстрації (якщо законом не передбачено інше), яке вказується в уставних документах та визнається за місцезнаходженням головного виконавчого органу.

Правила альтернативної підсудності надають позивачу право вибору господарського суду, де буде розглянуто справу, господарське процесуальне законодавство встановлює два такі випадки. Справи у спорах за участю кількох відповідачів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням одного з

відповідачів за вибором позивача. Справи у спорах за участю боржника і стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача або за місцем виконання виконавчого напису нотаріуса за вибором позивача.

Спеціальні правила територіальної підсудності встановлені господарським процесуальним законодавством у справах про банкрутство, які розглядаються господарським судом за місцезнаходженням боржника.

Підсудність у зв'язку справ має місце у випадку тісних зв'язків, наявність яких дозволяє розглянути всі вимоги в одному процесі, тобто незалежно від територіальної належності спір підлягає розгляду в господарському суді, в якому вирішується інша справа, з якою пов'язаний спір. Зустрічний позов подається за місцем подання первісного позову (ст. 60 ГПК). Позовна заява третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, подається за місцем розгляду справи, що виникла між попередніми сторонами — позивачем і відповідачем (ст. 26 ГПК).

Виключна підсудність — це встановлена підсудність певної категорії справ точно визначеному господарському суду, що виключає можливість розгляду їх в будь-якому іншому суді. Встановлення виключної підсудності має на меті забезпечити найкращі умови для правильного та оперативного вирішення певних категорій справ, характер яких викликає труднощі розгляду їх в іншому місці.

Перелік справ у ст. 16 ГПК, на які поширюються правила виключної підсудності, є вичерпним:

- справи у спорах, що виникають з договору перевезення, в яких одним з відповідачів є орган транспорту, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням цього органу;

- справи у спорах про право власності на майно або витребування майна з чужого незаконного володіння чи про усунення перешкод у користуванні майном розглядаються за місцезнаходженням майна;

- справи у спорах про порушення майнових прав інтелектуальної власності розглядаються господарським судом за місцем вчинення порушення;

- справи у спорах, у яких відповідачем є вищий чи центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а також справи, матеріали

яких містять державну таємницю, розглядаються господарським судом міста Києва;

— справи у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарського товариства, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням господарського товариства згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Господарське процесуальне законодавство передбачає так звану окрему підсудність. Місце розгляду справи з господарського спору, в якому однією зі сторін є апеляційний господарський суд, господарський суд Автономної Республіки Крим, господарський суд області, міст Києва та Севастополя, визначає Вищий господарський суд України.

Справу, яку прийняв господарський суд до свого провадження, повинна бути розглянута ним по суті. Коли через певні обставини справа не може бути розглянута господарським судом, до якого надійшли позовні матеріали або в провадженні якого ця справа знаходиться, господарське процесуальне законодавство встановлює правила передачі матеріалів справ з одного господарського суду до іншого (ст. 17 ГПК).

Якщо справа не підсудна даному господарському суду, матеріали справи надсилаються господарським судом за встановленою підсудністю не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи. Ухвалу про передачу справи за підсудністю може бути оскаржено.

Справа, прийнята господарським судом до свого провадження за додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута по суті і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому господарському суду.

У випадку, коли після відводу суддів неможливо розглянути справу в господарському суді, до підсудності якого відноситься справа, то голова Вищого господарського суду України або його заступник мають право витребувати будь-яку справу, що є у провадженні місцевого господарського суду, і передати її на розгляд до іншого місцевого господарського суду.

Однак передача матеріалів за встановленою підсудністю не допускає можливості передачі матеріалів за підвідомчістю, тобто передачі матеріалів з господарського суду до загального суду, адміністративного суду чи іншого органу. В таких випадках гос-

подарський суд або відмовляє у прийнятті позовної заяви (п. 1 ст. 62 ГПК), або припиняє провадження у справі (п. 1 ст. 80 ГПК).

Чітке застосування правил підсудності у господарському процесі є важливою умовою правильного і своєчасного вирішення господарського спору. Взагалі порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення апеляційною або касаційною інстанцією лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення. А от порушення правил предметної або територіальної, або виключної підсудності є в будь-якому разі підставою для скасування рішення місцевого господарського суду чи постанови апеляційного господарського суду (ст. 104, 111-10 ГПК).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чим відрізняється інститут підвідомчості від підсудності?

2. Які види територіальної підсудності чітко названі у господарському процесуальному законодавстві, а які визначені в теорії господарського процесуального права?

3. Чи може порушення правил родової підсудності привести до скасування рішення господарського суду?

4. Чи може порушення правил територіальної підсудності привести до скасування рішення господарського суду?

5. Чому не може бути передано справу на розгляд до іншого господарського суду у зв'язку зі зміною підсудності?

Тема **5** Учасники ГОСПОДАРЬКОГО ПРОЦЕСУ

Склад судового процесу і суду. Суддя господарського суду. Сторони в господарському процесі. Треті особи. Прокурор у господарському процесі. Участь у господарському процесі інших осіб. Представництво в господарському процесі.

Учасники господарського процесу становлять самостійний інститут господарського процесуального права. Учасники господарського процесу— суб'єкти, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору, захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. За змістом господарського процесуального законодавства особами, які беруть участь у справі, вважають тих учасників процесу, що безпосередньо зацікавлені в результаті справи, беруть участь у процесі від свого імені, здатні впливати на його перебіг, оскільки наділені певним комплексом прав, які дають їм таку можливість. Правовий стан кожного учасника процесу визначається тими функціями, які вони виконують у ході розгляду і вирішення спору, і метою, яку вони переслідують.

Згідно зі ст. 18 ГПК до складу учасників судового процесу входять: сторони, треті особи, прокурор, інші особи, які беруть участь у процесі у випадках, передбачених ГПК. Отже, законодавець не вводить до переліку учасників господарського процесу суддю господарського суду, визначаючи тим самим його особливе становище.

Залежно від правового стану всіх учасників господарського судочинства можна поділити на кілька груп. Перша група— господарські суди (судді), які безпосередньо вирішують конкретну справу. До другої групи належать учасники господарського процесу,

яких закон визначає особами, що беруть участь у справі. Такими є: сторони (позивач і відповідач), треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, прокурор, державні та інші органи, які виступають на захист чужих інтересів через покладені на них законом функції. Третю групу становлять особи, які сприяють здійсненню правосуддя, нормальному ходу вирішення. Вони не є учасниками господарського спору, закон визначає їх як інших осіб, які беруть участь у справі. Це посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликали для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи, судові експерти, перекладачі, представники та ін.

Норми господарського процесуального права достатньо чітко визначають правові гарантії та правовий стан кожного з учасників господарського процесу, їхні процесуальні права й обов'язки. Правосуддя у господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст.4-2 ГПК).

Склад учасників зумовлений завданням господарського судочинства. Кожен з учасників господарського процесу наділений законом певними правами і обов'язками згідно з метою їх участі у процесі. Серед усіх учасників господарського процесу виокремлюються особи, без яких неможливим є процес по конкретному спору. Обов'язкові учасники процесу — господарський суд (суддя) — основний, головний і обов'язковий учасник господарського процесу, який здійснює судову владу (на нього законом покладено завдання розгляду і вирішення спорів) і сторони — позивач і відповідач. Участь у процесі інших осіб не є обов'язковим, склад їх залежить від обставин кожної справи.

Загальною підставою участі в господарському процесі для всіх осіб, які беруть участь у справі, виступає наявність процесуальної правосуб'єктності. Господарська процесуальна правосуб'єктність виникає з моменту державної реєстрації організації як юридичних осіб, громадян — як суб'єкта підприємницької діяльності без створення юридичної особи, для державних і інших органів з моменту їх створення і наділення відповідною компетенцією. Неюридичні особи і громадяни, які не мають статусу суб'єкта підприємницької діяльності, набувають господарської процесуальної правосуб'єктності лише у випадках, прямо передбачених законом. Господарська процесуальна правосуб'єктність — це здатність безпосередньо чинити процесуальні дії, здійснювати свої процесуальні права й обов'язки. Громадяни реалізують господарську процесуальну правосуб'єктність само-

стійно або через своїх представників, а організації, державні та інші органи — через свої колегіальні чи одноособові органи або належним чином уповноважених представників.

Господарський суд виступає як головний і обов'язків суб'єкт господарського процесуального правовідношення, права і обов'язки якого не суперечать правам і обов'язкам інших учасників процесу. На ньому лежить обов'язок максимальної реалізації прав і обов'язків інших учасників господарського судочинства. **Суддя— посадова особа господарського суду** в господарському процесі виступає як носій судової влади та користується всіма необхідними правами з виявлення дійсних обставин справи, встановленню прав і обов'язків сторін, які впливають зі спірного правовідношення.

Процесуальний статус судді господарського суду закріплено чинним законодавством і характеризується його керівною роллю в процесі та широким колом повноважень, спрямованих на захист охоронюваних законом прав і інтересів суб'єктів господарської діяльності. Чинне законодавство надає суддям господарського суду не лише повноваження, які необхідні для здійснення правосуддя, а й забезпечує гарантії цієї діяльності. Судді незалежні, незмінні, у своїй діяльності користуються лише законами та іншими нормативно-правовими актами, не відповідні перед іншими гілками державної влади. Вимоги судді господарського суду обов'язкові для всіх підприємств, організацій і посадових осіб. Суддя здійснює важливі повноваження на всіх стадіях процесу. Суддя місцевого господарського суду розглядає справу і вирішує спір одноособово, залежно від категорії і складності справи її може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів. Перегляд в апеляційному та у касаційному порядку здійснюється колегією суддів відповідних судів. Права судді, якими він наділений для здійснення своїх повноважень, не закріплені в одній конкретній статті, а сформульовані у низці певних статей, у першу чергу в Конституції України, Законі України “Про судоустрій України” і Господарському процесуальному кодексі України.

Суддя одноособово вирішує питання про прийняття позовної заяви (ст. 61 ГПК) та має право відмовити у її прийнятті (ст. 62 ГПК) або повернути її (ст. 63 ГПК). Для правильного і своєчасного вирішення спору суддя на підготовчій стадії має право виконувати широке коло повноважень, невичерпний перелік яких містить ст. 65 ГПК. При наявності певних умов залучити до участі у справі іншого, належного відповідача (ст. 24 ГПК), витребувати документи і матеріали, необхідні для вирішення спору (ст. 38

ГПК), призначити судову експертизу (ст. 41 ГПК), вжити заходів до забезпечення позову (ст. 66 ГПК), прийняти рішення з господарського спору (ст. 82 ГПК), здійснювати інші, передбачені Господарським процесуальним кодексом України дії.

Важливого значення в забезпеченні об'єктивності та неупередженості судді при розгляді справи набуває ст. 20 ГПК, яка встановлює підстави і регламентує процедуру відводу або самовідводу судді. Суддя не може брати участі в розгляді справи, якщо він є родичем осіб, які беруть участь в судовому процесі, або встановлено інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості. Суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі у новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, прийнятої за його участі. За наявності таких підстав суддя повинен заявити самовідвід.

Відвід судді можуть заявити сторони та прокурор, який бере участь у судовому процесі. Відвід повинен бути мотивованим, заявлятися у письмовій формі до початку вирішення спору. Після цього заявити відвід можна, якщо про підставу відводу сторона чи прокурор дізналися після початку розгляду справи по суті. Задоволення заяви про відвід судді або її відхилення здійснюється головою господарського суду або його заступником. Питання відводу заступника голови вирішує голова господарського суду. Якщо голова господарського суду прийняв справу до свого провадження, питання про його відвід вирішується президією Вищого господарського суду України. Про відвід судді, голови господарського суду, його заступника виносяться ухвали в триденний строк з дня надходження заяви про відвід.

Посилання представника на те, що підставою відводу судді є незадоволення суддею позовних вимог заявника з іншої справи або, що інший суддя вже вирішує аналогічну справу і ознайомлений з обставинами справи, яка розглядається, тому він скоріше розгляне спір по суті і винесе справедливе рішення, не можуть викликати сумнів у неупередженості судді. Законодавство передбачає вичерпний перелік підстав для відводу або самовідводу судді господарського суду. Він не підлягає розширеному тлумаченню.

Сторонами (позивач і відповідач) у господарському процесі є особи, між якими виник спір з матеріального правовідношення.

Особи, які можуть бути позивачами і відповідачами у господарському процесі зазначені в ст. 1 ГПК, а саме: підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули

статусу суб'єкта підприємницької діяльності (підприємства та організації), а у випадках, передбачених законодавством України, також державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Стаття 2 ГПК серед осіб, які звертаються до господарського суду з позовними заявами виокремлює: підприємства та організації з заявами про захист своїх прав та охоронюваних законом інтересів; державні та інші органи— у випадках, передбачених законодавством; прокурорів та їх заступників— в інтересах держави; а також Рахункова палати— в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України.

Позивачами є підприємства, установи, організації і громадяни— суб'єкти підприємницької діяльності, що подали позов, або в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Відповідачами є підприємства, установи, організації і громадяни— суб'єкти підприємницької діяльності, яким пред'явлено позовну вимогу (ст. 21 ГПК).

Уже зазначалося, що підприємства та організації, які є сторонами в господарському процесі, повинні мати статус юридичної особи. Згідно з ст. 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, вона наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Статус юридичної особи не залежить від форми власності або організаційно-правової форми. Статусу юридичної особи організація набуває з моменту її державної реєстрації та припиняється з моменту виключення з державного реєстру. Отже, статус юридичної особи дозволяє організації виступати в господарському процесі як позивачем, так і відповідачем. Відповідачами і позивачами у господарському процесі можуть бути громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, який, як і статус юридичної особи, виникає з моменту державної реєстрації і припиняється з моменту відміни державної реєстрації і виключення з державного реєстру.

Звідси висновок, що зазначені особи можуть бути позивачами і відповідачами в господарському процесі лише за умов їх юридичної легалізації. Сторонами господарського процесу, згідно з чинним законодавством можуть бути також іноземні юридичні особи.

Що стосується випадків, коли сторонами (позивачами і відповідачами) виступають державні та інші органи, громадяни, що не

є суб'єктами підприємницької діяльності, вони повинні бути прямо зазначені у законодавчих актах.

Позивач і відповідач виступають як суб'єкти спірного матеріального правовідношення, однак доки не прийнято рішення з приводу їх прав і обов'язків, господарський суд виходить із наявності спірного права (передбачення його) в однієї сторони та існування обов'язків (передбачення такого) — у другій сторони. Тому обидві сторони господарського процесу (позивач і відповідач)— це тільки передбачувані суб'єкти спірного матеріального правовідношення, яке буде предметом розгляду в господарському процесі.

Позивач— це особа, яка передбачувано є володарем спірного права або охоронюваного законом інтересу і яка звертається до господарського суду за захистом, оскільки вона вважає, що її право порушено або необґрунтовано оспорується відповідачем. Слід зазначити, що оскільки позовна заява подається самою особою або в її інтересах на захист особи з матеріально-правового відношення, тому, коли від позову відмовляється особа, яка подала позов в інтересах іншої, остання має право вимагати розгляд справи по суті, але коли відмовляється від позову особа, в інтересах якої він поданий, це тягне за собою залишення позову без розгляду за виключеннями, встановленими законодавством.

Відповідач— це особа, яка, за ствердженням позивача, є або порушником його прав, або необґрунтовано, на думку позивача, оспорує його права, і яка внаслідок цього притягується до відповіді за позовом і проти якого порушено справу.

Сторони користуються рівними процесуальними правами. Безумовна рівність для сторін у господарському процесі неможлива через їхній різний статус. Рівність правових можливостей сторін складається в тому, що вони мають однакові можливості з використання процесуальних засобів свого захисту, наданні ним рівних можливостей у змагальності.

Стаття 22 ГПК встановлює права і обов'язки сторін, відповідно до якої вони мають право:

— знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії;

— брати участь у судових засіданнях;

— подавати докази;

— брати участь у дослідженні доказів;

— заявляти клопотання;

— давати усні та письмові пояснення господарському суду;

— наводити свої доводи та міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу;

- заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників господарського процесу;
- оскаржувати судові рішення господарського суду;
- користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм Господарський процесуальний кодекс України.

Не існують прав без обов'язків, тому законодавство передбачає, що сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Сторони, окрім загальних прав (для обох сторін), мають також і виключні права (для кожної сторони окремо). Так, позивач вправі до прийняття рішення по справі змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову. Відповідачу належить право визнати позов повністю або частково.

Усі процесуальні дії у господарському процесі, зокрема, позивача і відповідача, здійснюються під контролем господарського суду. Господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. У таких випадках суд розглядає спір по суті.

Законодавством передбачена можливість участі у справі кількох позивачів чи відповідачів, так звана процесуальна співучасть. У цьому випадку кожний з позивачів або відповідачів щодо іншої сторони виступає самостійно (ст. 23 ГПК).

Стаття 24 ГПК передбачає можливість залучення до участі у справі іншого відповідача або заміну неналежного відповідача. Господарський суд за наявності достатніх підстав має право до прийняття рішення залучити за клопотанням сторони або за своєю ініціативою для участі у справі іншого відповідача. Маючи на увазі, що іншого відповідача можна залучити в якості співвідповідача поряд з первісним відповідачем таке залучення один з прикладів процесуальної співучасті.

Коли інший відповідач притягується замість первісного, мова йде про заміну неналежного відповідача. Господарський суд, встановивши до прийняття рішення, що позов подано не тією особою, яка повинна відповідати за позовом, може за згодою позивача, не припиняючи провадження у справі, допустити заміну первісного відповідача належним відповідачем. Усі попередні дії, які здійснював неналежний відповідач, не мають правового значення.

Про залучення іншого відповідача чи заміну неналежного відповідача виноситься ухвала, і розгляд справи починається заново.

Від заміни неналежного відповідача слід відрізнити процесуальне правонаступництво (ст. 25 ГПК). Заміна в господарському процесі особи, яка є стороною, або третьою особою, іншою особою (правонаступником), називається **процесуальним правонаступництвом**. Процесуальне правонаступництво передбачає правонаступництво в матеріальному праві, яке можливо при зміні осіб зобов'язання, при переході прав кредитора до іншої особи на підставі закону.

Процесуальне правонаступництво в українському господарському процесі обмежено лише одним випадком, що закріплено у ст. 25 ГПК, тобто у разі вибуття однієї зі сторін у спірному або встановленому рішенням господарського суду правовідношенні внаслідок реорганізації підприємства чи організації. Господарське процесуальне законодавство не бере до уваги те, що правонаступництво може мати місце внаслідок уступки вимоги, переводу боргу, смерті громадянина— суб'єкта підприємницької діяльності. Хоча згідно з роз'ясненнями Вищого господарського суду України в господарському процесі має застосовуватись процесуальне правонаступництво, яке витікає з матеріально-правових відносин (перевід боргу, уступка вимоги), — ці питання потребують чіткого законодавчого врегулювання.

На відміну від заміни неналежного відповідача правонаступництво можливо на будь-якій стадії господарського процесу. Про правонаступництво суддя вказує в рішенні або ухвалі. Усі дії, вчинені в процесі до вступу правонаступника, є обов'язковими для нього.

Процесуальне правонаступництво завжди є загальним: універсальний правонаступник продовжує участь у процесі правопопередника за повним обсягом його процесуальних прав і обов'язків, незалежно від того, чи є правонаступництво у матеріальному праві універсальним, або сингулярним. Види правонаступництва у матеріальному праві мають значення лише як його підстава, тоді як заміна неналежного відповідача не передбачає будь-якого матеріально-правового зв'язку між особами, які змінюють один одного.

Багатосуб'єктність матеріальних відносин зумовлює необхідність **участі третіх осіб у господарському процесі**. Господарське процесуальне законодавство передбачає два види третіх осіб: які заявляють самостійні вимоги на предмет спору і які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Предмет спору— матеріальний об'єкт, з приводу якого йде спір між позивачем і відповідачем. Треті особи з самостійними вимогами на предмет спору мають правовий зв'язок зі спірним матеріальним правовідношенням, з предметом спору. Треті особи без самостійних вимог на предмет спору мають більш опосередкований зв'язок з позивачем та відповідачем. Суб'єктами правовідношення, які знаходяться під впливом спірного матеріального правовідношення, що є предметом розгляду в господарському суді, потрібна процесуальна гарантія від можливого прямого або побічного обмежування його прав і законних інтересів, вони повинні й мають можливість взяти участь у справі.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступити у справу до прийняття рішення господарським судом, подавши позов до однієї або двох сторін (ст. 26 ГПК). До позовної заяви третьої особи із самостійними вимогами застосовуються всі правила і вимоги, що й до первісного позову, за виключення дотримання правил підсудності, оскільки треті особи вступають у вже порушену справу й їх позовна заява подається до господарського суду, яким порушено провадження за первісним позовом. Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу господарський суд виносить ухвалу. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Третіх осіб з самостійними вимогами слід відрізнити від співпозивачів, які можуть вступити у процес одночасно з порушенням справи. Вимоги співпозивача завжди спрямовані до відповідача за первісним позовом, вимоги ж третьої особи із самостійними вимогами можуть бути звернені як до позивача або відповідача, так і одночасно до обох. До того ж вимоги співпозивачів завжди між собою пов'язані, тоді як вимоги третьої особи з самостійними вимогами і позивача (співпозивача) обов'язково мають взаємовиключний характер.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до прийняття рішення господарським судом, якщо рішення за господарського спору може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї з сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за клопотанням сторін, прокурора або з ініціативи господарського суду (ст. 27 ГПК). У заявах про залучення третіх осіб і заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах третіх осіб належить залучити або допустити до участі у справі. Питання про до-

пущення або залучення третіх осіб до участі у справі вирішується господарським судом, який виносить з цього приводу ухвалу.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторін, крім особливих прав сторін: права на зміну підстави і предмета позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, а також на відмову від позову або визнання позову.

Ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, у справу та про допущення або залучення третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, не можуть бути оскаржені, це не передбачено Господарським процесуальним кодексом України.

Серед учасників господарського процесу законодавство окремо визначає прокурора. **Прокурор** бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави. З метою вступу у справу прокурор може подати апеляційне, касаційне подання, подання про перегляд рішення за нововиявленими обставинами або повідомити суд і взяти участь у розгляді справи, порушеної за позовом інших осіб (ст. 29 ГПК). У статті 2 ГПК зазначено, що господарський суд порушує справи за позовними заявами прокурорів та їх заступників, які звертаються до господарського суду в інтересах держави. Правовий статус прокурора в господарському процесі визначається Господарським процесуальним кодексом України і Законом України “Про прокуратуру”.

Справи, стосовно яких прокурор має право порушувати справу в господарських судах, у законі не визначені. Тому в кожному конкретному випадку прокурор повинен сам визначити, чи є порушення державних інтересів у цьому спорі. Прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах (ст. 2 ГПК). У разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави в спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача.

Про свою участь у вже порушеній справі прокурор повідомляє господарський суд письмово, а в судовому засіданні — також і усно. Коли справа порушується за позовом прокурора, позов має

відповідати усім вимогам ст. 54, 57, 58 ГПК, за виключенням сплати державного мита та сплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. Декретом Кабінету Міністрів “Про державне мито” прокурора звільнено від сплати державного мита при поданні позовної заяви до господарського суду, а згідно з Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ, та їх розмірів” особам, у встановленому порядку звільненим від сплати державного мита, сплачувати інформаційно-технічні послуги не потрібно.

Прокурор, який бере участь у справі, несе обов’язки і користується правами позивача, крім права на укладення мирової угоди. Питання про взаємовідносини у господарському процесі прокурора, який подав позов, і особи, в інтересах якої цей позов подано, є важливим. Відмова прокурора від поданого ним позову не позбавляє позивача вимагати вирішення спору по суті. Відмова позивача від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті.

Серед учасників господарського процесу важливу роль відіграють **особи, що сприяють здійсненню господарським судом правосуддя** у господарських відносинах. У господарському процесуальному законодавстві вони складають правовий інститут—інші учасники процесу. Роль і можливості таких учасників різні, але всі вони сприяють розгляду справи.

У господарському процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (ст. 30 ГПК). Господарський суд вправі викликати осіб, як у процесі підготовки справи до розгляду (ст. 65 ГПК), так і під час її розгляду (ст. 77 ГПК).

Вони зобов’язані з’явитись до господарського суду на його виклик, сповістити про знані ними відомості та обставини у справі, подати на вимогу господарського суду пояснення в письмовій формі. Поряд з обов’язками законодавство надає їм певні права. Ці особи мають право ознайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів.

Але слід звернути увагу, що хоча пояснення посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій, державних та інших органів відповідно до ст. 32 ГПК є одним із засобів доказування, ці особи не є свідками. В українському господарському про-

цесуальному законодавстві немає інституту свідків, проте дійсність потребує його наявності та детальної правової регламентації.

Для роз'яснення питань, що виникають при розгляді справи і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу (ст. 41 ГПК), і в господарському процесі може брати участь судовий експерт (ст. 31 ГПК). Права, обов'язки та відповідальність судового експерта визначаються Господарським процесуальним кодексом та Законом України “Про судову експертизу”. Проведення судової експертизи має бути доручено компетентним організаціям чи безпосередньо спеціалістам, які володіють необхідними для цього знаннями.

Судовий експерт зобов'язаний за ухвалою господарського суду з'явитися на його виклик і дати мотивований висновок щодо поставлених йому питань. Висновок робиться у письмовій формі і повинен відповідати вимогам ст. 42 ГПК. Судовий експерт, оскільки це необхідно для дачі висновку, має право знайомитися з матеріалами справи, брати участь в огляді та дослідженні доказів, просити господарський суд про надання йому додаткових матеріалів.

Важливою гарантією забезпечення об'єктивної діяльності судового експерта є його право відмовитись від дачі висновку, якщо наданих йому матеріалів недостатньо або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку.

Другою гарантією такого забезпечення є відвід судового експерта. Сторони і прокурор, який бере участь у господарському процесі, мають право заявити відвід судовому експерту, якщо він особисто, прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи, якщо він є родичем осіб, які беруть участь у господарському процесі, а також з мотивів його некомпетентності. Відвід повинен бути мотивованим, заявлятися у письмовій формі до початку вирішення спору. Заявляти відвід після цього можна лише у випадку, коли про підставу відводу сторона чи прокурор дізналися після початку розгляду справи по суті. Питання про відвід вирішується суддею, який виносить з цього приводу ухвалу.

Перекладача в господарському процесі слід також віднести до інших учасників, які сприяють здійсненню правосуддя в господарських відносинах. Але його статус у господарському процесуальному законодавстві неврегульований.

До учасників господарського процесу належать також і представники сторін і третіх осіб (ст. 28 ГПК). Інститут представництва у господарському суді має важливе значення для господарського процесу в справах захисту суб'єктивних прав і законних

інтересів сторін і третіх осіб, оскільки сприяє повному здійсненню їх процесуальних прав і обов'язків.

Представництво в господарському процесі — це діяльність представника під час розгляду справи в судовому засіданні, яка здійснюється від імені особи, яку представляють, з метою досягти для неї найбільш сприятливого рішення, а також для надання допомоги в реалізації своїх прав. Діяльність представника в господарському процесі складається з юридичних дій, які йому доручає здійснити особа, що він представляє. Таким чином, представництво в господарському суді — це правовідношення, з огляду на яке одна особа (судовий представник) здійснює процесуальні дії в межах наданих йому повноважень від імені і в інтересах особи, яку він представляє (сторони, третьої особи), внаслідок чого безпосередньо для останнього виникають права і обов'язки. Справи в господарському суді через представників можуть вести організації і громадяни.

Справи юридичних осіб у господарському суді ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законодавством та установчими документами, через свого представника. Керівники підприємств та організацій, інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами, подають господарському суду документи, що посвідчують їх посадове становище. Представниками юридичних осіб можуть бути також інші особи, повноваження яких підтверджуються довіреністю від імені підприємства, організації. Довіреність видається за підписом керівника або іншої уповноваженої особи та посвідчується печаткою підприємства, організації. Повноваження сторони або третьої особи від імені юридичної особи може здійснювати її відособлений підрозділ, якщо таке право йому надано установчими або іншими документами.

Громадяни можуть вести свої справи у господарському суді особисто або через представників, повноваження яких підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю.

Обсяг повноважень представника залежить від повноважень особи, яку представляють, і від того, які повноваження ця особа надала представнику. Тому процесуальні права й обов'язки представника визначають з обсягу прав і обов'язків тієї особи, яку він представляє, і в межах повноважень, які закріплені в довіреності. До того ж у представника відсутні самостійні процесуальні права і обов'язки. Враховуючи це, не можна вважати представника самостійним учасником господарського процесу. До того ж віднесення представника до учасників судового процесу, які не мають

інтересу у вирішенні спору, а лише сприяють його вирішенню, є досить умовним.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Визначте склад учасників господарського судочинства від складу господарського суду.
2. Чи є абсолютною рівність позивача і відповідача? У чому це полягає?
3. За яких умов можуть з'явитися у господарському процесі треті особи?
4. Прокурор, за позовом якого порушено судове провадження, чи можна його вважати позивачем?
5. Чи буде вважатися представник у господарському процесі самостійним учасником?

Тема 6

Докази у господарському процесі

Поняття доказування. Поняття та види судових доказів. Обов'язок доказування. Належність і допустимість доказів. Письмові і речові докази. Висновок експерта. Пояснення учасників господарського процесу. Оцінка доказів господарським судом. Запобіжні заходи.

Загальні положення теорії судового доказу, розроблені спеціалістами у галузі загальної теорії права, цивільного і кримінального процесів, рівною мірою застосовуються і у галузі господарського судочинства, оскільки відображають принципові аспекти, які пов'язані з діяльністю судів зі встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного розгляду справи.

Доказування— складний процес, який охоплює розумову і процесуальну діяльність його суб'єктів, з обґрунтування якого-небудь положення і виявлення якогось знання на підставі дослідженого.

Під час доказування суд і особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують обставини предмета доказування, його елементи за допомогою доказів, що допомагають сформувати нове знання, яке має значення для вирішення справи. Діяльність суб'єктів доказування в господарському процесі з обґрунтуванням обставин справи з метою його вирішення становить процес доказування. Таким чином, доказування в господарському процесі — це логіко-практична діяльність осіб, які беруть участь у справі.

Суб'єктами доказування в господарському процесі є суд та особи, які беруть участь у справі. Інші особи, які беруть участь у справі, а саме, посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи, судові експерти, які, будучи учасниками процесу доказування, надають допомогу в досягненні мети доказування, але не мають обов'язку доказувати які-небудь обставини по справі.

Процес доказування, як і вся процесуальна діяльність у цілому, регламентований законом. Процесуальна форма доказування у господарському суді — це система правил доказування, врегульована законодавством, яка є універсальною, імперативною і підпорядкованою принципам господарського процесу.

Доказування у господарському процесі можна поділити на два види:

1) доказування відносно окремих юридичних фактів, як правило, для здійснення певної процесуальної дії. Об'єктами доказування при цьому є обставини, які належить встановити згідно з вимогами найчастіше господарського процесуального законодавства;

2) доказування відносно всієї справи. Об'єкт доказування по справі в цілому є предметом доказування.

У процесуальній теорії традиційно під предметом доказування розуміють сукупність фактів, які мають матеріально-правове значення, встановлення яких необхідне для винесення судом законного і обґрунтованого рішення по справі.

Факти, які мають матеріально-правове значення, або юридичні факти,— це факти, з наявністю або відсутністю яких закон пов'язує можливість виникнення, зміни і припинення матеріально-правових відносин. Встановлення фактів, які мають матеріально-правове значення, має головне значення у розгляді справи в господарському суді, оскільки в першу чергу від правильного їх визначення і встановлення залежить правильне вирішення справи.

Усі юридично значущі факти, які складають предмет доказування, визначають фактичний склад по справі, який формується виходячи з підстави вимог і заперечень сторін та норм матеріального права. Саме норми матеріального права визначають, які обставини треба встановити для вирішення певної категорії справ. Підстави вимог і заперечення осіб, які беруть участь у справі, конкретизують предмет доказування по справі. Слід звернути увагу на те, що в процесі розгляду справ предмет доказування може дещо змінюватись через права позивача на зміну підстави або предмета позову, можливості подання зустрічного позову, а також з інших причин.

У процесі розгляду справи виникає необхідність встановлення фактів не тільки матеріально-правового характеру, а й інших, зокрема фактів, які мають процесуальне значення, тобто фактів з наявністю або відсутністю яких пов'язана можливість виникнення, зміни або припинення процесуальних правовідносин.

Усю сукупність фактів (обставин), які встановлюються в процесі судового доказування, називають “межею доказування”, що ширше за поняття “предмет доказування”.

Факти (обставини), які включені у предмет доказування, належать доказуванню в суді, але і з цього є винятки. Згідно зі ст. 35 ГПК існує три види фактів, які не потребують доказування:

- визнані господарським судом загальновідомими;
- преюдиційні;
- презумпційні.

Загальновідомість факту може бути визначена господарським судом за наявністю двох умов: про факт знає значне коло осіб і він повинен бути відомим складу суду, який розглядає справу.

Преюдиційний (*prejudicialis*), тобто такий, що належить до попереднього судового рішення, означає визначеність деяких фактів, які не потрібно доказувати знову.

Преюдиційні факти— це факти, встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори)

під час розгляду однієї справи, не доводяться знову у разі вирішення інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони;

— вирок суду з кримінальної справи, який набув законної сили, є обов'язковим для господарського суду під час вирішення спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені;

— рішення суду з цивільної справи, що набув законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору.

Презумпція (*praesumptio*)— визнання факту юридично вірогідним і достовірним, доки не буде доказано протилежне. Презумпції факти— факти, які відповідно до закону вважаються встановленими, не доводяться при розгляді справи. Таке припущення може бути спростовано у загальному порядку.

Згідно з ст. 32 ГПК України доказами в господарському процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору. Ці дані встановлюються такими засобами:

— письмовими і речовими доказами;

— висновками судових експертів;

— поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі.

У процесі доказування засобами встановлення обставин, які мають значення для справи, є судові докази. Судові докази— поняття, яке поєднує в собі два тісно взаємозв'язаних елементи: фактичні дані як зміст доказів і засоби доказування як процесуальна форма.

Фактичні дані, точніше, відомості про певні обставини, відображають факти реальної дійсності. Особливістю судових доказів є наявність процесуальної форми, а також встановлені вимоги щодо порядку отримання відомостей про обставини. Відомості про факти можуть бути отримані судом лише з передбачених законом засобів доказування (письмові, речові докази та ін.).

Таким чином, судові докази у господарському процесі — це відомості, які можуть підтвердити наявність або відсутність обставин, що мають значення для вирішення справи, та отримані у встановленому законом порядку передбаченими засобами доказування.

Традиційна уява про види доказів, яка склалася в процесуальній науці, дозволяє їх класифікувати на види з таких підстав: за характером зв'язку змісту доказів з фактом, який встановлюється, докази поділяються на прямі і побічні; за процесом форму-

вання відомостей про факти— первісні і похідні докази; за джерелом доказів— особисті і речові докази.

Суттєве значення має питання про те, хто несе обов'язок доказування та подання доказів. За загальним правилом кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається, як на підставу своїх вимог і заперечень (ст. 33 ГПК). Докази подаються сторонами та іншими учасниками господарського процесу. Оскільки суд сам визначає предмет доказування, він має право впливати і на обсяг доказування. Суд вказує які обставини позивач повинен доказати, навіть якщо він не посилається на цю обставину. Якщо сторони, інші особи не виконують обов'язки з подання доказів, господарський суд має право застосувати до них штрафні санкції (п. 5 ст. 83 ГПК) або залишити позов без розгляду у разі невиконання позивачем без поважних причин вимог суду про витребування матеріалів (п. 5 ст. 81 ГПК)).

Закон покладає окремі обов'язки зі збору доказів і на суд. Згідно з ст. 38 ГПК, якщо подані сторонами докази є недостатніми господарський суд зобов'язаний витребувати від підприємств та організацій незалежно від їх участі у справі документи і матеріали, необхідні для вирішення спору. Господарський суд має право знайомитися з доказами безпосередньо в місці їх знаходження, а також може уповноважити на одержання доказів заінтересовану особу. Господарський суд може витребувати докази також до подання позову як запобіжний захід, у порядку, встановленому ГПК.

За невиконання обов'язку про подання необхідних доказів господарський суд має право стягувати штраф (п. 5 ст. 83 ГПК) до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Штраф не стягується, якщо особа, яка має подати докази, повідомила господарський суд про неможливість зробити це з посиланням на поважні причини. Але й сплата штрафу не звільняє сторону від обов'язку подати докази.

Предмет доказування, факти, які належать встановленню по справі, господарський суд визначає, виходячи з вимог і заперечень сторін та керуючись нормою матеріального права, яка повинна бути застосована в даному випадку. Встановивши коло фактів, суд повинен визначати, які докази мають бути досліджені для виявлення наявності або відсутності цих фактів. Вирішуючи це, господарський суд має користуватися правилами належності і допустимості.

Належність і допустимість— необхідні якісні характеристики судового доказу.

Згідно з ст. 34 ГПК господарський суд бере до уваги тільки ті докази, які мають значення для справи. Належність доказів залежить від правильного визначення предмету доказування.

Належність доказів — це властивість, пов'язана зі змістом судових доказів. Докази, які підтверджують або спростовують існування обставин предмета доказування, є належними. Вимоги щодо належності доказів полягають у тому, що суд повинен брати до уваги лише ті докази, які можуть підтвердити або спростувати юридичні факти, що стосуються даної справи.

Це правило дозволяє суду позбутися зайвих доказів, не захищувати справу, зосередитися на тих доказах, які мають суттєве значення для вирішення спору. Належність доказів — правова категорія, яка свідчить про взаємозв'язок доказів з обставинами (фактами), які повинні бути встановлені як для вирішення всієї справи, так і для здійснення окремих процесуальних дій.

Додержання правил про належність доказів сприяє підвищенню рівня судового розгляду, його раціональності та прискоренню. Суддя має право усувати з судового розгляду все те, що не має суттєвого значення для справи.

Якщо належність характеризує об'єктивний зв'язок доказів з фактами (обставинами), які треба встановити, то допустимість доказів пов'язана з їх процесуальною формою, тобто засобами доказування.

Допустимість доказів — це встановлена законодавством вимога, яка обмежує застосування конкретних засобів доказування, або вимога, яка передбачає обов'язок застосування конкретних засобів доказування при встановленні визначених фактичних обставин справи при здійсненні доказування в процесі розгляду певної справи у порядку господарського судочинства. Обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування (ст. 34 ГПК).

Допустимість доказів означає, що суд обмежений нормами права у виборі засобів доказування. Правило допустимості доказів на відміну від правила належності застосовується тільки у тих випадках, коли законодавством встановлені певні вимоги щодо оформлення правовідносин або тих чи інших дій. Допустимість доказів має загальний і спеціальний характер. Загальне правило допустимості полягає в тому, що в процесі доказування можуть використовуватися тільки засоби доказування, які передбачені законом. Спеціальні вимоги встановлені законом про необхідність застосування певних доказів або заборона посилання на який-небудь доказ. Застосування правила допустимості доказів

носить для господарського суду обов'язковий характер, тому що його порушення може призвести до прийняття незаконного та необґрунтованого рішення.

Окремі засоби доказування. У відповідності до ГПК встановлені такі засоби доказування:

- письмові докази;
- речові докази;
- висновки судових експертів;
- пояснення представників спорів, пояснення інших осіб, які

беруть участь у судовому процесі.

Письмові докази частіше використовуються на практиці, це вид засобів доказування, зумовлений характером справ, які вирішуються господарськими судами. Господарське процесуальне законодавство не містить дефініції “письмові докази”. Стаття 36 ГПК лише визначає, що письмовими доказами є документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, тобто визначаються лише їх види, які застосовуються у господарський практиці. До того ж і ці види не перераховані і мають тільки загальну характеристику як різноманітні документи і матеріали.

Письмові докази мають речову основу (папір або інший матеріал), на який нанесений текст способом, що дозволяє сприймати його візуально. Саме зі змісту даного тексту сприймаються необхідні господарському суду відомості, а не з якості предмета, на який він нанесений. Цим відрізняють письмові докази від речових, оскільки речові докази у своєму зовнішньому виразі також можуть являти собою певні предмети з нанесеним текстом.

Викладені у письмовій формі пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, не є письмовими доказами, а є особистими доказами у письмовій формі. Не є письмовими доказами також висновки експертів у письмовій формі. Письмові докази— це предмети, які відображають відомості, що мають значення для справи, за допомогою доступних для сприйняття їх людиною знаків.

За низкою ознак письмові докази можуть бути класифіковані на певні види. За суб'єктом, від якого виходить документ, письмові докази поділяють на офіційні і приватні (неофіційні). У господарському процесі частіше досліджуються офіційні документи, що визначається характером справ, які вирішуються господарським судом. Офіційні документи виходять від органів держави, громадських організацій, посадових осіб та інших,

тобто тих, хто уповноважений їх видавати, можуть мати розпорядний характер.

Приватні документи менше застосовують у господарському процесі. До них відносять документи, які виходять від приватних осіб або не пов'язані з виконанням яких-небудь повноважень.

За змістом письмові докази поділяються на розпорядчі і довідково-інформаційні. Для розпорядчих документів властивий владно-вольовий характер. Довідково-інформаційні докази мають інформативний характер про якісь обставини, можуть бути офіційними і приватними.

За способом утворення документи можуть бути оригінали або копії. Письмові докази подаються в оригіналі або належно засвідченій копії. Якщо для визначення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього. Оригінали документів подаються, коли обставини справи відповідно до законодавства мають бути засвідчені тільки такими документами, а також в інших випадках на вимогу господарського суду (ст. 36 ГПК). Оригінали письмових доказів, що є у справі, за клопотанням підприємств та організацій повертаються їм після вирішення господарського спору та поданням засвідчених копій цих доказів (ст. 40 ГПК).

Господарський суд може провести огляд та дослідження письмових та речових доказів у місці їх знаходження в разі складності подання цих доказів. Згідно зі ст. 39 ГПК за результатами огляду та дослідження складається протокол, який підписується суддею. Протокол приєднується до матеріалів справи.

Речовими доказами є предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення спору (ст. 37 ГПК). Речові докази, як і письмові — це певні предмети, різноманітні матеріальні цінності. Речові докази відрізняються від письмових не своїм змістом, а якістю, властивістю, відмінними ознаками, а також тим, що їх неможливо замінити. Письмові ж докази можливо відтворити, коли, наприклад, втрачений оригінал замінюється його примірником або копією.

Речові докази можуть виступати як саме докази та одночасно як доказ і як об'єкт спору. До речових доказів, які є одночасно і об'єктом спору, може бути застосовано заходи до забезпечення позову.

Докази надаються особами, які беруть участь у справі. Законодавство встановлює однаковий порядок витребування речових і письмових доказів. Якщо подані сторонами докази є недостатніми, господарський суд зобов'язаний витребувати від підприємств та організацій незалежно від їх участі у справі документи і

матеріали, необхідні для вирішення спору. Стаття 38 ГПК передбачає, що господарський суд має право знайомитися з доказами безпосередньо в місці їх знаходження.

У випадку, якщо особи, що беруть участь у справі, не можуть самостійно отримати необхідні докази, вони звертаються з клопотанням про витребування цих доказів. Сторона, прокурор, які порушують клопотання перед господарським судом про витребування доказів, повинні докладно зазначити: який доказ вимагається, підстави, з яких вони вважають, що ці докази має підприємство чи організація, і обставини, які можуть підтвердити ці докази. Господарський суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану сторону (ст. 38 ГПК).

Після вирішення спору речові докази, які знаходяться в господарському суді, повертають підприємствам та організаціям від яких їх було одержано, або повертають стороні, за якою господарський суд визнав право на ці речі (ст. 40 ГПК). Вони видаються під розписку уповноваженої особи, яка додається до справи. Речі, які не можуть знаходитись у власності особи, передаються відповідним органам.

Для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу (ст. 41 ГПК). Господарське процесуальне законодавство не передбачає випадків, в яких призначення експертизи є обов'язковим. Питання про призначення експертизи вирішує суддя у ході підготовки справи до розгляду з урахуванням конкретних обставин справи та характеру тих фактів, що підлягають встановленню (п. 5 ст. 65 ГПК). Призначення судової експертизи можливе і на стадії вирішення господарського спору. В цьому випадку господарський суд має право зупинити провадження у справі (ст. 79 ГПК).

Законодавством не встановлено, які питання, що розглядаються у господарському суді, потребують спеціальних знань, але висновки експерта не може торкатися правових питань, оскільки суддя сам має спеціальні професійні знання в галузі права.

Учасники господарського процесу мають право (а не обов'язок) пропонувати господарському суду питання, які мають бути роз'яснені судовим експертом. Остаточного кола цих питань встановлюється господарським судом. Він може відхилити питання, що були запропоновані учасниками господарського процесу; вносити у формування питань редакційні зміни не змінюючи їх змісту; ставити нові питання незалежно від питань, запропонованих учасниками процесу.

Проведення судової експертизи має бути доручено компетентним організаціям чи безпосередньо спеціалістам, які володіють необхідними для цього знаннями. Особа, яка проводить судову експертизу,— судовий експерт — користується правами, несе обов'язки і відповідальність, визначені Законом України “Про судову експертизу”, нормами Господарського процесуального кодексу України, іншими законодавчими актами.

Сторони і прокурор, який бере участь у господарському процесі, мають право до початку проведення судової експертизи заявити відвід судовому експерту у відповідності до ст. 31, 41 ГПК. Питання про відвід вирішується суддею, який виносить з цього приводу ухвалу (ст. 31 ГПК).

У разі призначення експертизи суд виносить ухвалу. Судовий експерт зобов'язаний за ухвалою господарського суду з'явитись на його виклик і дати мотивований висновок щодо поставлених йому питань. Оскільки це необхідно для дачі висновку, експерт має право знайомитися з матеріалами справи, брати участь в огляді та дослідженні доказів, просити господарський суд про надання йому додаткових матеріалів. Судовий експерт має право відмовитись від дачі висновку, якщо наданих йому матеріалів недостатньо або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку. Висновок подається господарському суду в письмовій формі, а копія його надсилається сторонам (ст. 42 ГПК).

Висновок судового експерта повинен містити докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені господарським судом питання. Якщо під час проведення судової експертизи встановлюються обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, з приводу яких судовому експерту не були поставлені питання, у висновку він викладає свої міркування щодо цих обставин.

Господарський суд може призначити: додаткову експертизу у випадках недостатньої ясності чи неповноти висновку судового експерта; за необхідності повторну судову експертизу, доручити проведення якої іншому судовому експерту. У разі багатогранності предмета доказу, коли потрібні спеціальні знання у різних галузях, може бути призначена комплексна експертиза.

Висновок судового експерта для господарського суду не є обов'язковим і оцінюється господарським судом, поряд з іншими доказами за встановленими законодавством правилами. Відхилення господарським судом висновку судового експерта повинно бути мотивованим у рішенні.

Пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у господарському процесі, поряд з іншими визначаються засобами доказування в господарському процесі.

Відповідно до господарського процесуального законодавства учасниками господарського процесу можуть бути підприємства, організації, установи, інші юридичні особи, громадяни— суб'єкти підприємницької діяльності, у передбачених законодавством випадках державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Усі перелічені особи в господарському процесі виступають стороною (позивач і відповідач), третіми особами (з самостійними вимогами на предмет спору і без самостійних вимог на той предмет), а також прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави або громадянина.

Законодавче визначення як засіб доказування, пояснення представників сторін не зовсім коректне, зважаючи на те, що в юридичної особи з огляду на її становище є представник. Прокурор, який бере участь у справі, також діє як представник. Але коли громадянин— суб'єкт підприємницької діяльності діє в господарському суді самостійно без представника, спираючись на ст. 32 ГПК, можна дійти висновку, що його пояснення не можуть бути застосовані як докази. До кола інших осіб, які беруть участь у господарському процесі, відносять судового експерта, втім доказом може бути висновок судового експерта, а пояснення судовий експерт може надавати за своїм висновком.

У господарському процесі також можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Їхні пояснення використовуються як судові докази.

У необхідних випадках на вимогу судді пояснення представників та інших осіб, які беруть участь у господарському процесі, мають бути викладені письмово.

Різновидом пояснення осіб є визнання. Під визнанням мається на увазі згода з фактом, на якому інша особа обґрунтовує свої вимоги і заперечення. Визнання факту не є визнанням позову, не є також обов'язком для господарського суду.

Для прийняття рішення суттєве значення мають правильна оцінка доказів, їх об'єктивний розгляд у сукупності. Повна та всебічна оцінка господарським судом доказів має важливе значення для винесення законного і обґрунтованого рішення. Під оцінкою доказів мається на увазі визначення судом достовірності і сили доказів.

Достовірність означає, що відомості, які воно надає, відповідають дійсності. Достовірний доказ повинен бути отриманий з надійного джерела інформації та якісного процесу формування доказу. Достовірність визначають у разі порівняння кількох доказів, оцінці всієї сукупності доказів по справі. Достовірність — це якість доказів, яка характеризується точністю, правильністю відображення обставин, які входять у предмет доказування.

Сила доказів — це якість доказів, яка в основному визначається під час вирішення справи, і має вкрай важливе значення. Це якість сукупності доказів по справі, необхідних для вирішення справи.

Оцінка доказів — це складна процесуальна та інтелектуальна діяльність суду, підпорядкована закону пізнання логіки під впливом правових вимог.

Господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді в господарському процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом (ст. 43 ГПК). Ніякі докази не мають для господарського суду заздалегідь встановленої сили.

З інститутом доказів у господарському процесі тісно пов'язаний інститут запобіжних заходів, оскільки його правові норми спрямовані на забезпечення саме доказів для належного вирішення спору по суті у господарському судочинстві. **Запобіжні заходи** — це новий правовий інститут у господарському судочинстві. Особа, яка має підстави побоюватись, що подача потрібних для неї доказів стане згодом неможливою або утрудненою, а також підстави вважати, що її права порушені або існує реальна загроза їх порушення, має право звернутися до господарського суду з заявою про вжиття запобіжних заходів до подання позову. Запобіжні заходи включають: витребування доказів; огляд приміщень, в яких відбуваються дії, пов'язані з порушенням прав; накладення арешту на майно, що належить особі, стосовно якої вжито запобіжні заходи, і знаходиться в неї або в інших осіб (ст. 43-2 ГПК).

Заява про вжиття запобіжних заходів повинна містити: найменування господарського суду, до якого подається заява; найменування заявника і особи, стосовно якої просять вжити запобіжні заходи, їх поштові адреси; документи, що підтверджують за заявником-громадянином статус суб'єкта підприємницької діяльності; вид і суть запобіжного заходу; обставини, якими заявник обґрунтовує необхідність вжиття запобіжних заходів; перелік документів та інших

доказів, що додаються до заяви; підпис заявника або його представника, якщо заява подається представником (ст. 43-3 ГПК).

До заяви про вжиття запобіжних заходів додаються документи, які підтверджують сплату державного мита у встановлених законом порядку і розмірі. Разом із заявою про вжиття запобіжних заходів подаються її копії відповідно до кількості осіб, стосовно яких просять вжити запобіжні заходи. Господарський суд має право вимагати від заявника додати до заяви будь-який наявний у нього доказ про порушення або загрозу порушення його прав.

Заявник повинен подати відповідну позовну заяву протягом десяти днів з дня винесення ухвали про вжиття запобіжних заходів. Після подання заявником позовної заяви запобіжні заходи діють як заходи забезпечення позову.

Заява про вжиття запобіжних заходів розглядається не пізніше двох днів з дня її подання господарським судом, в районі діяльності якого належить провести ці процесуальні дії, з повідомленням заінтересованих осіб. Однак неявка їх не перешкоджає розглядові заяви. У разі обґрунтованої вимоги заявника заява про вжиття запобіжних заходів розглядається лише за його участю без повідомлення особи, щодо якої просять вжити запобіжні заходи (ст. 43-4 ГПК).

Господарський суд може зобов'язати заявника забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами, яка вноситься на депозит господарського суду. Розмір застави визначається господарським судом з урахуванням обставин справи, але не повинен бути більшим від розміру заявленої шкоди.

Про вжиття запобіжних заходів господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначає обрані запобіжні заходи, підстави їх обрання, порядок і спосіб їх виконання, розмір застави, якщо така призначена. Копії ухвали надсилаються заявнику та особі, щодо якої мають бути вжиті запобіжні заходи, негайно після її винесення. У разі винесення ухвали за участю заявника без повідомлення особи, стосовно якої просять вжити запобіжні заходи, копії ухвали надсилається особі, щодо якої вжито запобіжні заходи, негайно після її виконання.

У разі відсутності підстав для заявника побоюватись, що подача потрібних для нього доказів стане згодом неможливою або утрудненою, а також підстави вважати, що його права порушені або існує реальна загроза їх порушення, а також невиконання заявником вимог господарського суду додати до заяви будь-який наявний у нього доказ про порушення або загрозу порушення його

го прав, господарський суд виносить ухвалу про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів.

Суддя, встановивши, що заяву про вжиття запобіжних заходів подано без додержання вимог законодавства, про зміст заяви, кількість її копій, або не оплачено державним митом, виносить ухвалу про залишення заяви без руху, про що повідомляє заявника і надає йому строк для виправлення недоліків. Коли заявник відповідно до вказівок судді у встановлений строк не виконає всі перелічені у ст. 43-3 Господарського процесуального кодексу України вимоги щодо заяви про запобіжні заходи та не сплатить державне мито, заява вважається неподаною і повертається заявнику, про що суддя виносить мотивовану ухвалу.

Ухвала про вжиття запобіжних заходів виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень. У разі забезпечення вимог заявника заставою ухвала про вжиття запобіжних заходів виконується негайно після внесення застави в повному розмірі (ст. 43-6 ГПК).

На ухвалу про вжиття запобіжних заходів, винесену за участю заявника без повідомлення особи, щодо якої вжито запобіжні заходи, остання протягом десяти днів з дня отримання копії ухвали може подати заяву про її скасування. Подання заяви про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів не зупиняє виконання ухвали про вжиття запобіжних заходів.

Заява про скасування вжиття запобіжних заходів розглядається протягом трьох днів господарським судом, який виніс ухвалу про їх вжиття. Неявка заінтересованих осіб не перешкоджає розглядові заяви. За результатами розгляду заяви господарський суд виносить ухвалу про залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів або її зміну чи скасування (ст. 43-7 ГПК).

На ухвалу про вжиття запобіжних заходів, ухвалу про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів, а також на ухвалу про залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів або її зміну чи скасування може бути подано апеляційну скаргу. Подання апеляційної скарги на ухвалу про вжиття запобіжних заходів не зупиняє виконання відповідної ухвали. Подання апеляційної скарги на ухвалу про скасування запобіжних заходів або їх заміну зупиняє виконання відповідної ухвали (ст. 43-8 ГПК).

Запобіжні заходи припиняються згідно з ст. 43-9 ГПК у разі: неподання заявником відповідної позовної заяви протягом десяти днів з дня винесення ухвали про вжиття запобіжних заходів у строк; відмови господарським судом у прийнятті позовної заяви з підстав, передбачених у ст. 62 ГПК; невиконання позивачем ви-

мог, передбачених ст. 63 ГПК; винесення господарським судом ухвали про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів.

Статтею 43-10 Господарського процесуального кодексу України передбачено відшкодування шкоди, завданої через вжиття запобіжних заходів. У випадку припинення запобіжних заходів або у випадку відмови заявника від позову, або у випадку набрання законної сили рішенням щодо відмови у задоволенні позову особа, щодо якої вжито запобіжні заходи, має право на відшкодування шкоди, завданої вжиттям цих заходів.

У разі внесення заявником застави відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів, в першу чергу здійснюється за рахунок цієї застави. Застава повертається заявникові повністю, якщо господарський суд задовольнив позов заявника, або якщо відповідачем було визнано позов, або якщо господарським судом затверджено мирову угоду сторін.

У випадках, коли запобіжні заходи припиняються (у разі відмови господарським судом у прийнятті позовної заяви з підстав, передбачених ст. 62 ГПК; невиконання позивачем вимог, передбачених ст. 63 ГПК; винесення господарським судом ухвали про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів), а також під час розгляду справи по суті господарський суд може вирішити питання щодо відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чому закон не вимагає доказування у господарському процесі всіх фактів?

2. Належність і допустимість доказів, ігнорування якої з двох якостей доказів може привести до скасування рішення.

3. Які гарантії об'єктивності висновку судового експерта передбачені господарським процесуальним законодавством?

4. Чому оцінка доказів суддею господарського суду визначається як процесуальна діяльність?

5. У зв'язку з якими справами господарського процесу доцільно застосування запобіжних заходів?

Тема 7

СУДОВІ ВИТРАТИ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття і види судових витрат. Державне мито (порядок відрахування, розмір, звільнення від сплати, повернення). Витрати, пов'язані з розглядом справи. Розподіл господарських витрат.

Організуючи діяльність судів з розгляду і вирішення спорів щодо здійснення даної діяльності, держава несе значні витрати, які складаються з витрат на утримання судової системи, матеріально-технічне забезпечення судів тощо. Крім того, до судочинства залучаються особи, які сприяють здійсненню правосуддя: посадові особи, працівники організацій, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи, судові експерти, перекладачі, діяльність яких потребує матеріальної компенсації, певні процесуальні дії, які потребують додаткових витрат.

Повністю покласти на державу, а саме на платників податків, витрати, пов'язані з функціонуванням судової системи, було б неправильним. Тому законодавством на осіб, в інтересах яких розглядаються і вирішуються спори в судах, покладено обов'язок частково відшкодовувати витрати на судочинство. Слід підкреслити, що до таких осіб віднесені суб'єкти матеріально-правових відносин, з яких виник спір, що розглядається судом, а саме: сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору.

До того ж сплата витрат покладається на, умовно кажучи, несумлінну сторону, тобто позивача, який звертається до суду з необґрунтованими вимогами, або відповідача, який добровільно не виконує своїх обов'язків перед другою стороною, що й спричинило звернення до суду. Тому існування судових витрат покликане виконувати певною мірою превентивну функцію, пов'язану з попередженням необґрунтованого звернення до суду, сприяння добровільному виконанню сторонами своїх обов'язків, усунення порушень прав та інтересів, які охороняються законом.

Отже, судові витрати — це відповідні грошові кошти, які витрачаються у зв'язку з розглядом та вирішенням справ у порядку господарського судочинства і покладаються на сторони, третіх осіб з самостійними вимогами з метою їх відшкодування державі та спонукання заінтересованих осіб до врегулювання спорів згідно з законом без втручання суду.

Існують два види господарських витрат, за ст. 44 ГПК України, до складу яких входять:

- а) державне мито;
- б) судові витрати (затрати).

Державне мито — обов'язковий платіж за дії, які здійснює господарський суд з розгляду, вирішення, перегляду господарських справ. Розмір державного мита визначений законом і залежить від характеру та ціни позову. Державне мито сплачується чи стягується у дохід державного бюджету.

Судові витрати (затрати) — суми, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом; витрат, пов'язаних з оглядом і дослідженням доказів на місці їх знаходження; оплати послуг перекладача, адвоката; витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи. Розмір судових витрат прямо не залежить від характеру спору та ціни позову і буде окремим для кожної конкретної справи залежно від фактично вчинених витрат. Грошові суми судових витрат виплачуються особам, для яких призначені.

Державне мито — це плата, яка стягується державним органом чи установою за здійснення певних дій. Стаття 45 ГПК не містить переліку заяв до господарського суду, з яких в обов'язковому порядку справляється мито, а визначає у загальному, що позовні заяви, заяви про вжиття запобіжних заходів і заяви про оскарження рішень, ухвал, постанов господарського суду оплачуються державним митом, крім випадків, встановлених законодавством. За Декретом Кабінету Міністрів України “Про державне мито” такими можуть бути: позовні заяви майнового і немайнового характеру,

апеляційні та касаційні скарги на рішення та постанови, а також заяви про перегляд їх за нововиявленими обставинами, заяви кредиторів про порушення справ про банкрутство, а також заяви кредиторів, які звертаються з майновими вимогами до боржника після оголошення порушення справи про банкрутство.

Оскільки ст. 26 ГПК передбачає право третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, подавати позов до однієї або двох сторін, а ст. 60 ГПК— право відповідача подавати до позивача зустрічний позов, то з цих позовних заяв також справляється державне мито.

Державне мито стягується:

- у твердих ставках і відсотках від ціни позову— із позовних заяв майнового характеру;

- у розмірі, кратному неоподаткованому мінімуму доходів громадян— із позовних заяв немайнового характеру, інших заяв;

- у відсотках— із заяв про перегляд рішень, ухвал, постанов у порядку апеляції і касації, а також за нововиявленими обставинами.

Чинне законодавство не передбачає право господарського суду надавати сторонам відстрочку або розстрочку сплати державного мита, а також зменшити його розмір. Певні суб'єкти, які беруть участь у господарському процесі звільнені від сплати державного мита відповідно до закону— ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито”.

Державне мито (ст. 46 ГПК) сплачується чи стягується в дохід державного бюджету України в порядку і розмірі, встановлених Декретом Кабінету Міністрів України “Про державне мито”. Згідно з ч. 2 ст. 3 Декрету ставки державного мита із заяв, що подаються до господарських судів, встановлюються в таких розмірах:

- із позовних заяв майнового характеру 1 % ціни позову, але не менше шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більше тисячі п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- із позовних заяв немайнового характеру, у тому числі із заяв про визнання недійсними повністю або частково актів ненормативного характеру; із заяв кредиторів про порушення справ про банкрутство, а також із заяв кредиторів, які звертаються з майновими вимогами до боржника після оголошення порушення справи про банкрутство; із позовних заяв із спорів, що виникають під час укладання, зміни або розірвання господарських договорів— п'ять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- із апеляційних та касаційних скарг на рішення та постанови, а також заяви про перегляд їх за нововиявленими обставинами—

50 % ставки, що підлягає сплаті у разі подання заяви для розгляду спору в першій інстанції, а із спорів майнового характеру— 50 % ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми.

У разі збільшення розміру позовних вимог недоплачена сума державного мита доплачується чи стягується згідно з новою ціною позову. Якщо позивач завищив ціну позову, або в процесі розгляду спору зменшив позовні вимоги, або господарський суд відмовив у стягненні певних сум, державне мито у цій частині не повертається.

Відповідно до ст. 55 ГПК у разі неправильного зазначення ціни позову вона визначається суддею. Залежно від того, в якій стадії процесу виявлено новий розмір ціни позову або збільшено розмір позовних вимог, державне мито доплачується позивачем чи стягується господарським судом з відповідальної сторони.

Порядок сплати державного мита встановлений Інструкцією про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженого наказом Головної державної податкової інспекції України від 22 квітня 1993 р. № 15. По справах, що розглядаються господарськими судами, державне мито сплачується до подання позовної заяви або заяви про перегляд судового рішення, господарського суду. При сплаті державного мита до господарського суду подається оригінал платіжного документа. Невиконання цієї вимоги є підставою для повернення позовної заяви без розгляду згідно з п. 4 ст. 63 ГПК, або апеляційної скарги п. 3 ст. 97 ГПК, касаційної скарги п. 4 ст. 111-3 ГПК, чи заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами згідно з п. 3 ч. 5 ст. 113 ГПК.

Згідно з ст. 47 ГПК державне мито підлягає поверненню у випадках і у порядку, встановленому законодавством. Стаття 8 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” встановлює, що сплачене державне мито підлягає поверненню частково або повністю у випадках:

- внесення мита у більшому розмірі, ніж передбачено чинним законодавством;

- повернення заяви (скарги) або відмові в її прийнятті;

- припинення провадження у справі або залишення позову без розгляду, якщо справа не підлягає розгляду в господарському суді;

- скасування у встановленому порядку рішення суду.

Повернення державного мита проводиться на підставі заяви платника, поданої ним протягом року з дня зарахування державного мита до бюджету. Цей строк не може бути відновлений у разі його закінчення. У рішенні, ухвалі, постанові чи довідці гос-

подарського суду зазначається обставини, що є підставою для повного або часткового повернення державного мита.

Під судовими витратами (затратами) розуміють грошові витрати, пов'язані з розглядом справи у господарському суді, та покладаються на сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Участь деяких суб'єктів у господарському процесі пов'язана для них з певними витратами, держава гарантує їх відшкодування.

До судових витрат належать суми, що підлягають сплаті за проведення експертизи, призначеної господарським судом (ст. 41 ГПК), за участь у розгляді справи перекладача (ст. 48 ГПК), а також сум, які підлягають сплаті особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (ст. 30 ГПК), за проведення огляду і дослідження доказів у місці їх знаходження (ст. 39 ГПК), витрати за послуги адвоката (ст. 48 ГПК), витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу (ст. 47-1 ГПК) тощо.

Згідно зі ст. 47-1 ГПК розмір витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу визначається Кабінетом Міністрів України за поданням Вищого господарського суду України. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ”, визначений розмір становить: для позивачів, у встановленому порядку звільнених від сплати державного мита— за нульовою ставкою; для всіх інших позивачів— за ставкою 118грн. Господарським процесуальним законодавством встановлено, що витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу сплачують у разі звернення до місцевого господарського суду— суду першої інстанції, у разі подальшого розвитку господарського процесу при необхідності подання заяв і скарг до інстанції перегляду цей платіж не здійснюється.

Відповідно до ст. 48 ГПК витрати, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуг перекладача визначаються господарським судом. Судовим експертам і перекладачам відшкодовуються витрати, пов'язані з явкою до господарського суду, у розмірах встановлених законодавством про службові відрядження. Витрати, що підлягають сплаті за послуги адвоката, визначаються у порядку, встановленому Законом України “Про адвокатуру”.

Головний принцип, який законодавством застосовується при розподілу господарських витрат, — це принцип покладення витрат на сторону, яка заявила безпідставний позов, або на сторону, яка затиляла безпідставний спір у господарському суді. За наявно-

сті заподіяння шкоди з боку кожної сторони господарські витрати покладаються на обидві сторони пропорційно. Зазначене правило розподілу господарських витрат застосовується під час вирішення як майнових, так і немайнових спорів. Розподіл судових витрат у господарському процесі проводиться за ст. 49 ГПК.

Державне мито покладається:

— у спорах, що виникають під час укладання, зміни та розірвання договорів— на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо господарським судом відхилено частину пропозиції кожної зі сторін;

— у спорах, що виникають у ході виконання договорів та з інших підстав— на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Якщо спір виникає внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї державне мито незалежно від результатів вирішення спору.

Державне мито, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача у дохід бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати державного мита. Стороні, на користь якої відбулося рішення, господарський суд відшкодовує мито за рахунок другої сторони і в тому разі, коли друга сторона звільнена від сплати державного мита.

Суми, які підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуги перекладача, адвоката, витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інші витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються:

у разі задоволення позову— на відповідача;

у разі відмови в позові— на позивача;

у разі часткового задоволення позову— на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Від сплати державного мита згідно з п. 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” звільняються:

• органи місцевого та регіонального самоврядування — за позовами до суду або господарського суду про визнання недійсними актів інших органів місцевого та регіонального самоврядування, місцевих державних адміністрацій, підприємств, об'єднань, організацій і установ, які ущемляють її повноваження; органи місцевого та регіонального самоврядування — за позовами до суду або господарського суду про стягнення з підприємства, об'єднання, організації, установи і громадян збитків, завданих інтересам населення, місцевому господарству, навколишньому

середовищу їхніми рішеннями, діями або бездіяльністю, а також у результаті невиконання рішень органів місцевого та регіонального самоврядування; органи місцевого та регіонального самоврядування за позовами до суду або господарського суду про припинення права власності на земельну ділянку;

- місцеві і державні адміністрації— за позовами до господарського суду про визнання недійсними актів органами місцевого та регіонального самоврядування, що суперечать чинному законодавству;

- фінансові органи та державні податкові інспекції— позивачі й відповідачі— за позовами до суду та господарського суду;

- органи державного контролю за цінами— позивачі й відповідачі за позовами до суду та господарського суду;

- позивачі— Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Міністерство лісового господарства України та їхні органи на місцях, підприємства Укрзалізниці, що здійснюють захист лісонасаджень, органи рибохорони— у справах про стягнення коштів на покриття шкоди, заподіяної державі забрудненням навколишнього середовища, порушенням лісового законодавства та нераціональним використанням природних ресурсів та рибних запасів;

- всеукраїнські та міжнародні об'єднання громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що мають місцеві осередки у більшості областей України, Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), громадські організації інвалідів, їхні підприємства та установи, республіканське добровільне громадське об'єднання “Організація солдатських матерів України”— за позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду;

- Національний банк України та його установи, за винятком госпрозрахункових;

- Генеральна прокуратура України та її органи— за позовами, з якими вони звертаються до суду або господарського суду в інтересах громадян і держав;

- Українська державна страхова комерційна організація та її установи— за позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду в усіх справах, пов'язаних з операціями обов'язкового страхування;

- Пенсійний Фонд України, його підприємства, установи й організації; Фонд України соціального захисту інвалідів і його відділення, органи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття; Фонду

соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

- державні органи приватизації— за позовами, з якими вони звертаються до суду або господарського суду в усіх справах, пов'язаних із захистом майнових інтересів держави;

- Антимонопольний комітет України та його територіальні відділення— позивачі й відповідачі— за позовами до суду або господарського суду;

- державні замовники та виконавці державного замовлення— за позовами, з якими вони звертаються до суду в справах про відшкодування збитків, завданих під час укладення, внесення змін до державних контрактів, а також невиконанням або нена належним виконанням зобов'язань за державним контрактом на поставку продукції для державних потреб;

- Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю— за позовами, з якими він звертається до господарського суду у справах про скасування державної реєстрації страховика як суб'єкта підприємницької діяльності у випадках, передбачених ст. 8 Закону України “Про підприємництво”;

- Державний комітет України з державного матеріального резерву, установи та організації системи матеріального резерву— за позовами щодо виконання зобов'язань, які випливають із Закону України “Про державний матеріальний резерв”;

- Державна архітектурно-будівельна інспекція України, інспекції державного архітектурно-будівельного контролю в Автономній Республіці Крим, областях, районах, містах Києві та Севастополі, містах обласного значення за позовами до господарського суду щодо стягнення штрафу за порушення у сфері містобудування;

- відділи державної виконавчої служби— за позовами, з якими вони звертаються до суду, господарського суду, в усіх справах, пов'язаних із захистом майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, а також з проведення аукціонів;

- Рахункова палата за позовами, з якими вона звертається до Вищого господарського суду України.

Якщо зазначені органи звертаються до господарського суду не у зв'язку з виконанням своїх повноважень, тоді вони зобов'язані сплачувати державне мито у загальному порядку.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Визначіть, у чому полягає особливість сплати державного мита з позовів майнового і немайнового характеру.

2. У зв'язку з подання яких заяв і позовів до господарського суду сплачуються витрати, інформаційно-технічне забезпечення судового процесу?

3. Чи може суддя господарського суду відстрочити сплату чи звільнити від сплати державного мита?

4. У чому полягає головний принцип розподілу судових витрат?

5. В яких актах судді господарського суду може бути зазначено про повернення державного мита?

Тема 8

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття і види процесуальних строків. Обчислення процесуальних строків. Зупинення, відновлення та продовження процесуальних строків. Наслідки закінчення і пропуску процесуальних строків.

На ефективність захисту порушених або оспорюваних прав і законних інтересів учасників підприємницької і господарської діяльності у порядку господарського судочинства

суттєвий вплив справляє фактор часу з позицій швидкості розгляду спору, надання зацікавленим особам можливості максимально результативно брати участь у процесі вирішення справи. Тому правове регулювання строків розгляду і вирішення справ у господарських судах, виконання рішень суду, здійснення певних процесуальних дій набуває важливого значення. Важливим засобом забезпечення захисту прав у момент розгляду справи господарським судом є період часу, протягом якого здійснюється судовий розгляд. Цей період часу називають процесуальні строки.

Процесуальний строк— це встановлений законом або судом проміжок часу, протягом якого повинна або може бути здійснена та чи інша процесуальна дія або закінчена певна частина провадження по справі (слід відрізняти строки, встановлені господарським процесуальним законодавством, від строків, встановлених матеріальним правом, наприклад, строків позовної давності, встановлених Цивільним кодексом України).

За загальним правилом, закріпленим у ст. 50 ГПК, строки у господарському процесі можна поділити на такі види:

- строки, встановлені законодавством,— Господарським процесуальним кодексом України або іншими законами: для господарського суду та для осіб, які беруть участь у справі;

- строки, які визначені господарським судом — для осіб, які беруть участь у справі, та для осіб, які не беруть участь у справі.

Господарським процесуальним законодавством встановлено такі процесуальні строки:

- п'ятиденний строк для надсилання матеріалів справ за встановленою підсудністю (ст. 17 ГПК);

- триденний строк для вирішення питання про відвід (само-відвід) судді господарського суду (ст. 20 ГПК);

- дводенний строк для розгляду заяви про вжиття запобіжних заходів (ст. 43-4 ГПК);

- десятиденний строк для подання заяви про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів (ст. 43-7 ГПК);

- триденний строк для розгляду заяви про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів (ст. 43-7 ГПК);

- п'ятиденний строк для винесення і надсилання ухвали про відмову в прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК), про повернення позовної заяви (ст. 63 ГПК), про порушення провадження у справі (ст. 64 ГПК);

- двомісячний строк для вирішення спору (ст. 69 ГПК); місячний строк для вирішення спору про стягнення заборгованості за опротестованим векселем (ст. 69 ГПК). Строки вирішення спору

можуть бути продовжені головою господарського суду або його заступником;

- триденний строк для підпису суддею і секретарем судового засідання протоколу (ст. 81-1 ГПК);

- п'ятиденний строк для ознайомлення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, з протоколом судового засідання (ст. 81-1 ГПК);

- п'ятиденний строк для розгляду господарським судом зауважень на протокол судового засідання (ст. 81-1 ГПК);

- десятиденний строк набрання законної сили рішення місцевого господарського суду (ст. 85 ГПК);

- п'ятиденний строк для розсилання рішень та ухвал господарського суду (ст. 87 ГПК);

- десятиденний строк для подання (внесення) апеляційної скарги (подання) (ст. 93 ГПК);

- п'ятиденний строк для надіслання місцевим господарським судом апеляційної скарги (подання) разом зі справою відповідному апеляційному господарському суду (ст. 91 ГПК);

- двомісячний строк для розгляду апеляційної скарги (подання) (ст. 102 ГПК);

- п'ятиденний строк для надсилання сторонам, прокурору постанови апеляційної інстанції (ст. 105 ГПК);

- місячний строк для подання (внесення) касаційної скарги (подання) (ст. 110 ГПК);

- п'ятиденний строк для надіслання місцевим або апеляційним господарським судом касаційної скарги (подання) разом зі справою до Вищого господарського суду України (ст. 109 ГПК);

- двомісячний строк для розгляду касаційної скарги (подання) (ст. 111-8 ГПК);

- п'ятиденний строк для надсилання сторонам постанови касаційної інстанції (ст. 111-11 ГПК);

- місячний строк для подання (внесення) касаційної скарги (подання) до Верховного Суду України (ст. 111-16 ГПК);

- десятиденний строк для надіслання Вищим господарським судом України касаційної скарги (подання) разом зі справою до Верховного Суду України (ст. 111-16 ГПК);

- місячний строк для перегляду у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України Верховним Судом України (ст. 111-17 ГПК);

- п'ятиденний строк для надсилання сторонам постанови Верховного Суду України (ст. 111-20 ГПК);

— двомісячний строк для подання заяви стороні і подання прокурора про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами (ст. 113 ГПК);

— місячний строк для розгляду заяви (подання) про перегляд за нововиявленими обставинами (ст. 114 ГПК);

— п'ятиденний строк для надсилання рішення, ухвали, постанови про перевірку судових рішень за нововиявленими обставинами (ст. 114 ГПК);

— десятиденний строк для виправлення помилок наказу чи визнання його таким, що не підлягає виконанню (ст. 117 ГПК);

— п'ятиденний строк для надсилання ухвали про виправлення помилок наказу чи визнання його таким, що не підлягає виконанню (ст. 117 ГПК);

— трирічний строк для пред'явлення наказу господарського суду до виконання (ст. 118 ГПК);

— десятиденний строк для розгляду питання про відстрочку, розстрочку виконання рішення, зміну способу та порядку виконання (ст. 121 ГПК);

— десятиденний строк для оскарження дій чи бездіяльності органів Державної виконавчої служби (ст. 121-12 ГПК).

Крім Господарського процесуального кодексу України, окремі процесуальні строки встановлені Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, які застосовуються господарським судом під час процедури відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності— боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

У разі якщо процесуальні строки не встановлено, вони призначаються господарським судом (ст. 50 ГПК).

Процесуальні строки для здійснення процесуальних дій визначаються:

— точною календарною датою;

— зазначенням події, що повинна неминуче настати;

— періодом часу, протягом якого може бути вчинена дія.

Строки у господарському процесі обчислюються роками, місяцями, днями. Перебіг процесуального строку, обчислюваного роками, місяцями або днями, починається наступного дня після календарної дати або настання події, якою визначено його початок (ст. 50 ГПК).

Закінчення процесуального строку пов'язане з його скінченням. Це правило встановлює граничну межу строку, до якої може бути або повинна бути здійснена певна процесуальна дія.

Згідно зі ст. 51 ГПК строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідний місяць і число останнього року строку. Строк обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо кінець строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що не має відповідного числа, строк закінчується в останній день цього місяця. У випадках, коли останній день строку припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається перший наступний за ним робочий день.

Процесуальна дія, для якої встановлено строк, може бути вчинена до двадцять четвертої години останнього дня строку. Якщо позовну заяву, відзив на позовну заяву, заяву про перегляд рішення та інші документи здано на пошту чи телеграф до двадцять четвертої години останнього дня строку, строк не вважається пропущеним.

Господарське процесуальне законодавство передбачає зупинення процесуальних строків (ст. 52 ГПК). Перебіг усіх незакінчених процесуальних строків зупиняється із зупиненням провадження у справі.

Підстави для зупинення провадження у справі передбачені ст. 79 ГПК. Господарський суд зупиняє провадження у справі у разі неможливості розгляду даної справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи, що розглядається іншим судом. За клопотанням сторони, прокурора, який бере участь у господарському процесі, або за своєю ініціативою, господарський суд може зупинити провадження у справі, у випадках:

- призначення господарським судом судової експертизи;
- надсилання господарським судом матеріалів до слідчих органів;
- заміни однієї сторони її правонаступником внаслідок реорганізації підприємства, організації.

Після усунення обставин, що зумовили зупинення провадження, господарський суд поновляє провадження у справі. З дня поновлення провадження перебіг процесуальних строків продовжується. У цьому випадку процесуальні строки обчислюються з урахуванням минулого часу до зупинення провадження по справі, тобто процесуальні дії повинні бути здійснені у процесуальний строк, який залишився.

Встановлені законодавством або призначені господарським судом процесуальні строки мають дотримуватися всіма учасни-

ками господарського процесу. Разом з тим господарське процесуальне законодавство передбачає можливість відновлення та продовження процесуальних строків.

За заявою сторони, прокурора чи з власної ініціативи господарський суд може визнати причину пропуску встановленого законом процесуального строку поважною і відновити пропущений строк (ст. 53 ГПК). Про відновлення пропущеного строку зазначається в рішенні, ухвалі чи постанові господарського суду. Про відмову у відновленні строку виноситься ухвала, яку може бути оскаржено. Господарський суд відновлює строки, які вже закінчені.

Призначені господарським судом строки можуть бути ним продовжені за заявою сторони, прокурора чи з своєї ініціативи. Продовження процесуального строку здійснюється, як правило, до його закінчення.

Господарське процесуальне законодавство передбачає певні наслідки, пов'язані із закінченням або пропуском процесуальних строків. Із закінченням процесуального строку право на здійснення процесуальної дії особами, які беруть участь у справі, господарському процесі погашається.

У разі пропуску процесуального строку зберігається обов'язок здійснення процесуальної дії, але одночасно з'являється можливість застосування до несправного суб'єкта процесуальних (штрафних) санкцій.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У чому полягає значення процесуальних строків?
2. Чим визначаються строки у господарському процесі?
3. Чи є обов'язковим зупинення процесуальних строків у господарському процесі?
4. Якими актами господарського суду вирішуються питання про процесуальні строки?
5. Чим відрізняється відновлення від продовження строків?

Тема 9

Позов У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Позовна форма захисту в господарському процесі. Поняття і елементи позову. Право на позов. Процесуальні засоби захисту відповідача проти позову. Забезпечення позову.

Діяльність господарського суду з розгляду і вирішення спорів про право здійснюють у встановленій законом процесуальній формі, яка забезпечує заінтересованим у результаті спору сторонам певні правові гарантії правильності вирішення спору, рівності процесуальних прав і процесуальних обов'язків сторін, зобов'язує господарський суд розглядати і вирішувати спори у суворій відповідності до норм господарського процесуального права на підставі правильного застосування норм матеріального права, визначати суттєві для справи обставини і виносити законні й обґрунтовані судові рішення. Господарські суди вирішують господарські спори у порядку позовного провадження, передбаченого господарським процесуальним законодавством.

Згідно з ст. 2 ГПК господарський суд порушує провадження за позовними заявами: підприємств та організацій, які звертаються до господарського суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів; державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України; прокурорів та їх заступників, які звертаються до господарського суду в інтересах держави; Рахункової палати, яка звертається до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України. Лише справи про банкрутство господарський суд порушує за письмовою заявою будь-кого з кредиторів чи боржника, оскільки ці справи не є господарським спором, а порядок відновлення пла-

тоспроможності боржника або визнання його банкрутом, що здійснюється у господарському суді в межах господарського процесу з урахуванням особливостей такого провадження.

Господарське процесуальне законодавство встановлює і позовну форму захисту під час розгляду спорів у господарському судочинстві. Норми господарського процесуального права закріплюють найбільш суттєві ознаки позовної форми захисту:

- розгляд і вирішення спорів здійснюється спеціально уповноваженим на це органом, яким є господарський суд;
- розгляд спорів у господарському суді відбувається в суворо регламентованому законом процесуальному порядку;
- учасникам процесу забезпечені суттєві правові гарантії;
- рішення господарського суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Для позовної форми захисту права в господарському процесі характерні ознаки позовної (процесуальної) форми захисту права, яка існує в інших органах під час розгляду спорів про право: наявність вимог однієї особи до іншої, яка виникає з порушеного або оспорюваного права і належить на підставах закону розгляду у визначеному процесуальному порядку, встановленому законом (наявність позову); наявність спору про право.

Отже, провадження у господарському процесі має характер спірного позовного провадження, що проходить у суворо визначеній процесуальній формі, для якої характерна наявність сторін, котрі сперечаються, законність та обґрунтованість вимог яких перевіряється у чітко визначеній законом послідовності і порядку.

Позов — це вимога позивача до відповідача про захист його права або законного інтересу, яка подана через господарський суд. Позов є процесуальним засобом захисту інтересів позивача, яким спір передається на розгляд господарського суду. Позов займає особливе місце серед інших інститутів господарського процесу і є важливим процесуальним засобом захисту порушеного або оспорюваного права, яке здійснюється шляхом подання позову та розгляду його по суті в засіданні господарського суду.

Господарське процесуальне законодавство закріплює право кожної заінтересованої особи звернутися до господарського суду з вимогою про захист свого порушеного або оспорюваного права й законного інтересу. Господарський суд розглядає спір про право, якщо такого спору немає, не може бути і позовного провадження господарського процесу.

Подання позову відбувається шляхом подання позовної заяви у письмовій формі у господарський суд (ст. 54 ГПК). У позовній

заяві заінтересована особа (передбачений носій спірного права) викладає свої вимоги другій особі (передбачуваному порушнику права позивача) як відповідачу. Правова природа позову як процесуального захисту якраз полягає в тому, щоб господарський суд прийняв позовну заяву у визначеному процесуальному порядку, перевібив законність і обґрунтованість цієї матеріально-правової вимоги однієї особи до другої, які стають сторонами процесу, і між якими іде спір про права.

Таким чином, позовом у господарському процесі слід вважати спірну правову вимогу однієї особи до іншої, яка випливає з матеріально-правового відношення, заснованого на юридичних фактах і поданого до господарського суду для розгляду й вирішення у суворо визначеному процесуальному порядку.

Позов — це єдине поняття з двома сторонами невід’ємно пов’язаними між собою, без кожної з яких не може бути позову:

- процесуальна-правова — звернення до господарського суду про розв’язання спору, який виник по суті, й про захист порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу;

- матеріально-правова — спірна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка вказана в позовній заяві та підлягає розгляду по суті у встановленому законом порядку.

Елементи позову — це його складові частини, якими вичерпується його зміст. Зміст позову складають підстава і предмет позову¹. Ці елементи індивідуалізують кожний конкретний позов. Залежно від елементів позову визначається спрямованість і обсяг дослідження справи, здійснюється визначення тотожності позовів. Позивач має право змінити предмет і підставу позову, а змінюючи позов (підставу або предмет), позивач, як правило, змінює свої вимоги до відповідача.

Предметом позову слід вважати конкретну матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, яка випливає зі спірного матеріально-правового відношення і з приводу якого господарський суд повинен прийняти рішення у справі.

Законодавством передбачається, що в позовній заяві повинна бути вказана вимога позивача з посиланням на закон, а якщо позов подано до кількох відповідачів — вимоги щодо кожного з них (п. 4 ст. 54 ГПК). Ці вимоги позивача до відповідача повинні ґрунтуватися на фактичних обставинах по справі. Закон вимагає, щоб в позовній заяві були вказані обставини, на яких ґрунтується

¹ Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М.: Зерцало, 1995. — С. 119.

позовна вимога, та щоби позивач вказав спірне правовідношення, зробив посилання на законодавство (п. 5 ст. 54 ГПК).

Господарський суд захищає спірне право і задовольняє позов, якщо спірне право підлягає захисту, або відмовляє в позові, якщо потрібно захищати право відповідача.

Підставу позову складають фактична і правова підстави. Фактична підстава позову— це юридичні факти, на яких ґрунтуються позовні вимоги позивача до відповідача. Як правило, підстава становить складний фактичний склад, тобто не один, а декілька юридичних фактів. Ці юридичні факти, фактичні обставини, складають фактичну підставу позову. Правова підстава позову— це посилання в позовній заяві на закони й інші нормативно-правові акти, якими обґрунтовується вимога позивача.

Зважаючи на процесуальну мету, яку має позивач, подаючи свою вимогу до відповідача, тобто залежно від характеру матеріально-правової вимоги, яку подає позивач до відповідача, позови поділяються на певні види. Позов про визнання має на меті захист інтересів позивача, який вважає, що має певні суб'єктивні права, але вони оспоруються іншою особою. Позов про присудження містить вимогу позивача визнати його певні суб'єктивні права, відповідально до яких відповідач повинен здійснити певні дії (так званий виконавчий позов). Позов про перетворювання спрямований на припинення, зміну, іноді виникнення нового матеріального правовідношення.

Правом на позов є право порушити і підтримати судовий розгляд конкретного господарського спору в господарському суді з метою його вирішення, право на правосуддя з конкретного господарського спору.

У понятті права на позов (як і понятті позову) виступають дві нерозривно пов'язані між собою правомочності. Право на позов включає право на подання позову і право на задоволення позову, а дві сторони позову (процесуально-правова і матеріально-правова) як єдиного поняття виявляються у двох аспектах права на позов.

Право на позов є самостійним суб'єктивним правом позивача. Оскільки зміст права на позов складають дві правомочності — право на подання позову і право на задоволення позову — та якщо у позивача виявлені обидві правомочності, то він має право на позов, і його порушене або оспорюване право отримує захист у господарському суді при винесенні рішення по справі і може бути реалізоване.

Отже, право на позов у конкретному господарському процесі реалізується, з одного боку, як правило, на порушення процесу

по спору між сторонами, а з другого— виявляється як право на позитивний результат процесу по цьому спору, тобто право на отримання захисту порушеного або оспорюваного матеріального права у господарському суді.

Таким чином, право на позов — це не саме порушене суб'єктивне право, а можливість отримання його захисту у визначеному процесуальному порядку, у визначеній процесуальній позовній формі і разом з тим примусової його реалізації.

У господарському процесі право на судовий захист реалізується в праві на позов у господарському процесі. Наявність або відсутність права на подання позову, тобто процесуально-правова сторона права на позов виявляється при прийнятті позовної заяви. За відсутності у позивача права на подання позову суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви. Матеріально-правова сторона права на позов, тобто права на задоволення позову, перевіряється в засіданні господарського суду під час вирішення спору.

У випадку обґрунтованості вимог позивача до відповідача як з фактичної, так і з юридичної сторони позов підлягає задоволенню, оскільки у позивача буде право на задоволення позову. За відсутності права на задоволення позову настане відмова у позові. Тому закон вимагає, щоб у резолютивній частині рішення містився висновок судді про задоволення або про відмову у позовній вимозі (ст. 84 ГПК). А це зумовлено наявністю або відсутністю у позивача права на задоволення позову.

Господарський суд приймає позовну заяву тільки за наявності зазначених умов, які в теорії набули назву передумов права на подання позову. Стаття 62 ГПК містить перелік підстав (умов), за наявності яких настає відмова в прийнятті позовної заяви.

Однією з передумов права на подання позову є те, що спір повинен бути підвідомчий господарському суду. У разі відсутності такої передумови права на подання позову позивач не має права на подання позову. Крім того, не підлягають розгляду в господарському суді вимоги, які не захищає не тільки господарський суд, а й усі інші органи. Маються на увазі вимоги, які закон не захищає, які взагалі не можуть бути предметом розгляду і захисту жодним з органів, які виконують юрисдикційну діяльність, тобто вимоги неправового характеру, які не підлягають захисту.

Інша передумова права на подання позову— відсутність рішення зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав господарського суду або іншого органу, який вирішує спори у межах своєї компетенції або спра-

ві у провадженні цих органів з такого спору, тобто за тотожним позовом.

Третьою передумовою є наявність статусу юридичної особи, або статусу громадянина,— суб'єкта підприємницької діяльності як у позивача, так і відповідача за виключенням випадків, передбачених законодавством.

За відсутності хоча б однієї з передумов настає відмова у позові. Про відмову у прийнятті позовної заяви суддя виносить ухвалу, яка не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви надсилається сторонам і іншим, передбаченим господарським процесуальним законодавством, особам. Ухвалу про відмову у прийнятті позовної заяви може бути оскаржено. У разі скасування цієї ухвали позовна заява вважається поданою в день первісного звернення до господарського суду.

Господарський процесуальний кодекс України надає позивачу і відповідачу рівні можливості, рівні права й обов'язки із захисту інтересів у процесі судового розгляду.

Захист відповідача проти позову здійснюється шляхом використання матеріально-правових і процесуально-правових засобів. Відповідач має право подання заперечення проти позову— такі матеріально-правові і процесуально-правові права і можливість впливатимуть із змагального характеру господарського процесу.

Матеріально-правовий захист відповідача проти позову учиняється з тим, щоб спростувати даний позов по суті. Відповідач може стверджувати і доказувати, що не має підстав позову як фактичних, так і правових (юридичних фактів і відповідних нормативно-правових актів). Господарський суд у разі зіставлення норм матеріального права з фактичними обставинами справи може виявити відсутність юридичних фактів, на які посилається позивач.

Головна мета і сенс матеріально-правових заперечень проти позову— це подання доводів про те, що відсутнє суб'єктивне матеріальне право про захист, який просить позивач. Наслідком успішного матеріально-правового захисту проти позову буде винесення господарським судом рішення про відмову позивачу в задоволенні його вимог.

Процесуально-правові заперечення проти позову— це доводи відповідача, якими він прагне доказати неправомірність даного судового процесу. Відповідач може стверджувати і доказувати, що справа не може бути розглянута господарським судом через обставини, які припиняють або роблять неможливим розгляд да-

ної справи в суді. Наслідком успішного процесуально-правового захисту буде прийняття ухвали суду про припинення провадження у справі або залишення позову без розгляду.

Заперечення проти позову можуть бути висловлені у різних заявах та клопотаннях відповідача. Крім того, Господарський процесуальний кодекс України передбачає певну форму об'єднання всіх заперечень відповідача на поданий позов — відзив на позовну заяву. Подання відзиву на позовну заяву (ст. 59 ГПК) є правом відповідача і його засобом захисту. Надсилається відзив господарському суду з документами, що підтверджують заперечення проти позову. Відзив повинен містити: найменування позивача і номер справи; мотиви повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на законодавство, а також докази, що обґрунтовують відхилення позовної вимоги; перелік документів та інших доказів, що додають до відзиву (у тому числі про надіслання копій відзиву). Відзив підписується повноважною особою відповідача або його представником (у такому разі додається довіреність чи інший документ, який підтверджує повноваження представника відповідача). Копія відзиву з необхідними документами надсилається сторонам (позивачу, іншим відповідачам, прокурору, який бере участь у господарському процесі).

Наявність подання зустрічного позову є одним з основних процесуальних засобів захисту прав відповідача у господарському процесі. Відповідач має право до прийняття рішення зі спору подати до позивача зустрічний позов для розгляду з первісним позовом (ст. 60 ГПК).

Зустрічний позов — матеріально-правова вимога відповідача до позивача, подана для розгляду у тому самому процесі, який порушено за позовом позивача до відповідача і в якому вони є сторонами по справі. Такий позов є не тільки засобом захисту відповідача проти первісного позову, а й процесуальним засобом задоволення його самостійних вимог.

Оскільки зустрічний позов має бути подано тільки у процесі, який уже виник, то сторони змінюють своє становище, яке у них було спочатку. Відповідач за зустрічним позовом стає позивачем, а первісний позивач — відповідачем у зустрічному позові. Зустрічний позов повинен бути взаємно пов'язаний з первісним.

Подання зустрічного позову проводиться за загальними правилами подання позовів у господарському процесі. Отже, повинні бути сплачені державне мито, витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. Позовну заяву має бути

подано за формою і змістом згідно з вимогами ст. 54 ГПК. На зустрічний позов поширюються й норми про відмову в прийнятті та поверненні позовної заяви.

Гарантією захисту прав учасників господарського процесу є забезпечення позову. Інститут забезпечення позову спрямований на реальне і повне відновлення майнових прав учасників господарського процесу, порушених унаслідок неправомірних дій інших осіб. Мета забезпечення позову— гарантувати належне і правильне виконання рішення господарського суду.

Під забезпеченням позову розуміється прийняття господарським судом передбачених законом засобів, які гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення господарського суду.

Господарський суд має право вжити заходів до забезпечення позову за заявою сторони (позивача, відповідача, третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору), прокурора, його заступника або зі своєї ініціативи (ст. 66 ГПК). Забезпечення позову може мати місце у будь-якій стадії провадження у справі, якщо невжиття таких заходів призведе до ускладнення чи зробить неможливим виконання рішення господарського суду. Вимоги про забезпечення позову може бути викладено як у позовній, так і в окремій заяві.

Про забезпечення позову виноситься ухвала, яку може бути оскаржено. Стаття 67 ГПК містить вичерпний перелік заходів до забезпечення позову. Позов забезпечується накладенням арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачеві; заборорою відповідачеві вчинити певні дії; заборорою іншим особам вчинити дії, що стосуються предмета спору; зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку. Інші засоби, не передбачені законом, застосовуватись не можуть. Поряд з цим можливо прийняття з однієї справи кілька засобів забезпечення позову.

Арешт майна або грошових сум втілюється у забороні господарським судом розпорядження відповідним майном або грошовими сумами, які належать відповідачу. Майно і гроші можуть знаходитись як у відповідача, так і в інших осіб. Арешт майна не перешкоджає користуванню ним, якщо це не тягне знищення майна або зменшення його цінності. Таке майно не може бути продане, змінене, подароване, здане в найом, закладене або знищене. Арешт на грошові суми як засіб забезпечення позову не гарантує, що у разі його задоволення присуджена сума буде стягнута в першочерговому порядку, прийняття зазначеного засобу

не може порушити черговість списання грошових сум, встановлених законодавством.

Арешт майна або грошових сум є найбільш поширеною формою забезпечення позову господарським судом, проте одночасно накладати арешт на майно і на грошові суми не можна, має застосовуватись лише один вид арешту. Поряд з одним із видів арешту можуть застосовуватись й інші засоби забезпечення позову.

Заборона відповідачу або іншим особам вчиняти певні дії має на меті зберегти надалі становище, яке існує, до прийняття рішення. Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку, зачіпає безпосередньо інтереси інших осіб, тому такий засіб повинен застосовуватись після ретельного розгляду цього питання.

Законодавство передбачає можливість скасування забезпечення позову (ст. 68 ГПК). Питання про скасування забезпечення позову вирішується господарським судом, що розглядає справу, із зазначенням про це у рішенні чи ухвалі.

Правова природа забезпечення позову визначається правовою природою самого позову. Прохання позивача про забезпечення позову є проханням про забезпечення своєї матеріально-правової вимоги до відповідача, реалізувати яку без вжиття необхідних засобів до забезпечення позову, у майбутньому може статися неможливим.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У чому полягає сутність позовного провадження у господарському процесі?
2. Чи всі справи господарського судочинства порушуються з подання позову?
3. Які елементи складають зміст позову і чому?
4. Зустрічний позов — це право чи обов'язок?
5. Яким актом господарського суду регулюється питання забезпечення позову у господарському процесі, чи може він бути оскаржений?

Тема 10

Порушення ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ В ГОСПОДАРЬКОМУ СУДІ

Порядок подання позову і наслідки його порушення. Позовна заява: форма і зміст. Прийняття позовної заяви і підстави до відмови в її прийнятті. Відзив на позовну заяву.

Позов у господарському процесі є важливим процесуальним засобом захисту порушеного або оспорюваного права учасників господарського процесу. Для того щоб він виконував цю важливу роль, необхідно під час подання позову до господарського суду суворо дотримуватися певного процесуального порядку.

Справи позовного провадження у господарському суді порушуються шляхом подання позовної заяви. Подання позову — важлива процесуальна дія. Право на звернення з позовом до господарського суду — встановлена законом можливість для кожної заінтересованої особи звернутися до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і законних інтересів у порядку, встановленому Господарським процесуальним кодексом України.

Подати позов — означає звернутися до господарського суду з заявою, яка повинна містити прохання до суду про розгляд спору про право. Разом з цим для порушення справи недостатньо подати до суду заяву. Позовна заява (форма, зміст, додатки, інше) має

відповідати вимогам, передбаченим законодавством. Отримавши її, суддя повинен вирішити питання і винести ухвалу про прийняття заяви до провадження суду, коли дотримані усі вимоги, передбачені законодавством.

Крім передумов права подання позову (у разі відсутності яких господарський суд відмовляє у прийнятті позовної заяви згідно з ст. 62 ГПК), існують ще певні умови, наявність яких є обов'язковою та, встановивши їх, суддя бере позовну заяву до провадження суду.

Отже, за наявності права у заінтересованої особи суддя, на законних підставах, повинен перевірити чи мали місце певні умови, дотримання яких свідчить про наявність у позивача права на подання позову і дає можливість звертатися до господарського суду із заявою— подати позов.

Існують умови, коли суддя не бере до розгляду позовну заяву і повертає її без розгляду. Ці умови свідчать не про відсутність у позивача права на позов (право на подання позову), а лише про те, що позовна заява не може бути взята до розгляду суду по суті доти, доки не будуть усунені підстави, які зумовили повернення заяви.

Згідно з ст. 63 ГПК суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи, якщо:

- позовну заяву підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

- у позовній заяві не вказано повного найменування сторін, їх поштових адрес;

- у позовній заяві не вказано обставин, на яких ґрунтується позовна вимога, доказів, що підтверджують викладені у заяві обставини, обґрунтований розрахунок стягуваної чи оспорюваної суми;

- не подано доказів сплати державного мита у встановлених порядку та розмірі;

- порушено правила об'єднання вимог або об'єднано в одній позовній заяві кілька вимог до одного чи кількох відповідачів і сумісний розгляд цих вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво ускладнить вирішення спору;

- не подано доказів надсилання відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів;

- до винесення ухвали про порушення провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору;

- не подано доказів сплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Суддя повертає позовну заяву не пізніше п'яти днів з дня її надходження, про що виносить ухвалу, яку може бути оскарже-

но. У будь-якому разі потрібне усунення підстав, які стали приводом для повернення позовної заяви. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду в загальному порядку після усунення допущеного порушення.

Таким чином, правові наслідки відсутності права на подання позову і відсутність умов його здійснення (реалізації) є такими:

- у першому випадку у разі відсутності права на подання позову, тобто при відсутності передумов права на подання позову, суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви і повторне подання тотожного позову не може бути;

- у разі відсутності умов здійснення права на подання позову позовна заява повертається позивачеві, що не перешкоджає повторному зверненню до господарського суду з тотожним позовом у загальному порядку після усунення допущеного порушення.

Подання позову в строки, які встановлені для захисту порушеного або оспорюваного права, у першу чергу пов'язано з дотриманням позовної давності (гл. 19 Цивільного кодексу України). Позовна давність має не тільки матеріально-правове, а й процесуально-правове значення.

Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності. Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч. 2—4 ст. 267 Цивільного кодексу України). Таким чином, мова йде про відмову в задоволенні матеріально-правової вимоги по суті вимоги позивача до відповідача, якщо не буде відновлено пропущеного строку позовної давності, передбаченого законодавством.

Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту (ч. 5 ст. 267 Цивільного кодексу України). Відновлення строку давності буде означати не що інше, як можливість використання захисту в господарському процесі, щоб одержати захист порушеного або оспорюваного права. У цьому є не тільки матеріально-правове, а й процесуально-правове значення позовної давності.

Отже, для порушення провадження справи у господарському суді наявності одного приводу для порушення справи не є достатнім. Позовна заява подається до господарського суду з дотриманням певних правил. Правила подання позовної заяви включає положення про його форму і зміст (ст. 54 ГПК), направлення ко-

пій позовної заяви і доданих до неї документів іншим особам (ст. 56 ГПК). Правила, які віднесені до форми і змісту, закріплені у ст. 54 ГПК. Норми цієї статті вказують:

- в якій формі подається позовна заява до господарського суду;
- хто має право підпису позовної заяви;
- які відомості і як повинні бути вказані у позовній заяві.

Для прийняття справи до провадження господарського суду необхідно перевірити відповідність позовної заяви за її формою і змістом вимогам законодавства, а також встановити чи є в наявності документи, які вимагає закон. Тому перевірка реквізитів позовної заяви і доданих до неї документів повинна відбуватися перед порушенням справи і прийняттям позовної заяви до провадження господарського суду.

Дотримання належної форми позовної заяви і відповідність його змісту вимогам закону мають суттєве значення для підготовки судової справи до розгляду, а також для наступного правильного та швидкого розгляду його засіданні господарського суду.

Позовна заява подається обов'язково у письмовій формі та підписується повноважною посадовою особою позивача або його представником, прокурором чи його заступником, громадянином— суб'єктом підприємницької діяльності або його представником. Якщо позов підписано представником позивача, до позовної заяви додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

Закон потребує суворої відповідності позовної заяви вимогам, що вказані у ст. 54 ГПК, відповідно до якої позовна заява повинна містити:

— найменування господарського суду, до якого подається заява;

— найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб), або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційні коди суб'єкта господарської діяльності за їх наявності (для юридичних осіб), або індивідуальні ідентифікаційні номери за їх наявності (для фізичних осіб— платників податків);

— документи, що підтверджують за громадянином статус суб'єкта підприємницької діяльності;

— зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці (ціна позову повинна бути визначена згідно з правилами, визначеними у ст. 55 ГПК), суми договору (у спорах, що вини-

кають під час укладання, зміни та розірвання господарських договорів);

— зміст позовних вимог; якщо позов подано до кількох відповідачів, — зміст позовних вимог щодо кожного з них;

— виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується; законодавство, на підставі якого подається позов;

— відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися;

— відомості про вжиття запобіжних заходів відповідно до ГПК;

— перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви.

Указані реквізити позовної заяви обов'язкові. Разом з цим у позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, якщо вони необхідні для правильного вирішення спору. Закон окремо потребує, щоб позивач, прокурор чи його заступник під час подання позову надіслали сторонам копії позовної заяви та доданих до неї документів, якщо цих документів у сторін немає (ст. 56 ГПК). Такий самий обов'язок покладається на позивача у разі залучення господарським судом до участі у справі іншого відповідача, заміни господарським судом неналежного відповідача.

До позовної заяви додаються документи (ст. 57 ГПК), які підтверджують:

— вжиття заходів досудового врегулювання господарського спору у випадках, передбачених законодавством, з кожним з відповідачів (у спорах, що виникають під час укладання, зміни та розірвання договорів, відповідно договір, проект договору, лист, який містить вимогу про укладання, зміну чи розірвання договору, протокол розбіжностей і документи, що підтверджують дату його одержання, відомості про пропозиції однієї сторони і розгляд їх у встановленому порядку, відповідь другої сторони, якщо її одержано, та інші документи; у спорах, що виникають у ході виконання договорів, та з інших підстав, — копія претензії, докази її надсилання відповідачу, копія відповіді на претензію, якщо відповідь одержано), — ця вимога наявна в чинному Господарському процесуальному кодексі України, але на практиці вже не діє;

— відправлення відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів;

— сплату державного мита у встановленому порядку і розмірі;

— сплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу;

— обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги.

До заяви про визнання акта недійсним додається також копія оспорюваного акта або засвідчений витяг з нього. До позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

Суддя господарського суду одноособово вирішує питання про прийняття позовної заяви. Він повинен прийняти до провадження господарського суду позовну заяву, подану з дотриманням вимог, передбачених законом.

Суддя може взяти позовну заяву тільки за наявності певних підстав. Стаття 62 ГПК містить перелік підстав до відмови в прийнятті позовної заяви. Він є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню. Суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо:

— заява не підлягає розгляду в господарських судах України;

— у провадженні господарського суду або іншого органу, який у межах своєї компетенції вирішує господарський спір, є справа зі спору між тими самими сторонами про той самий предмет і з тих самих підстав або є рішення цих органів з такого спору;

— позов подано до підприємства, організації, які ліквідовано.

Наявність вказаних підстав свідчить про відсутність у позивача права на подання позову. Отже, незважаючи на подання позовної заяви господарський процес не може бути порушено і суддя господарського суду відмовляє у прийнятті позовної заяви за відсутністю у позивача права на подання позову.

Про відмову у прийнятті позовної заяви виноситься ухвала, яка надсилається сторонам, прокурору (його заступнику), якщо вони є заявниками, не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви. До ухвали про відмову у прийнятті позовної заяви, що надсилається заявникові, додаються позовні матеріали. Ухвалу про відмову у прийнятті позовної заяви може бути оскаржено. У разі скасування цієї ухвали позовна заява вважається поданою в день першого звернення до господарського суду.

Відмова в прийнятті позовної заяви виключає можливість повторного звернення до господарського суду по даному спору.

Встановивши, що позовна заява може бути взята до провадження господарського суду, суддя порушує справу. Взявши позовну заяву, суддя господарського суду не пізніше п'яти днів з дня її надходження виносить і надсилає сторонам, прокурору, якщо він є заявником, ухвалу про порушення провадження у справі, в якій вказується про прийняття позовної заяви, призначення справи до розгляду в засіданні господарського суду, про час і місце його проведення, необхідні дії щодо підготовки справи до розгляду в засіданні (ст. 64 ГПК).

Ця ухвала надсилається також іншим підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам у випадках, коли від них витребуються документи, відомості та висновки, або їх посадові особи викликаються до господарського суду.

Закон дає можливість особі, яка є відповідачем, надіслати відзив на позовну заяву з додатком документів, що підтверджують заперечення проти позову.

Відповідач має право після одержання ухвали про порушення справи (ст. 59 ГПК) надіслати:

- господарському суду— відзив на позовну заяву і всі документи, що підтверджують заперечення проти позову;
- позивачу, іншим відповідачам, а також прокурору, який бере участь у судовому процесі,— копію відзиву.

Відзив повинен містити:

- найменування позивача і номер справи;
- мотиви повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на законодавство, а також докази, що обґрунтовують відхилення позовної вимоги;
- перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву (у тому числі про надіслання копій відзиву і доданих до нього документів позивачеві, іншим відповідачам, прокурору).

Відзив підписується повноважною особою відповідача або його представником. В останньому випадку до відзиву додається довіреність чи інший документ, який підтверджує повноваження представника відповідача. У разі неподання відзиву на позовну заяву справу може бути розглянуто за матеріалами, які є у справі (ст. 75 ГПК).

Винесенням суддею ухвали про порушення справи в господарському суді закінчується перша стадія господарського

процесу, після чого процес вступає у стадію підготовки справи до судового розгляду.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть можливі дії судді господарського суду на стадії порушення провадження.
2. Які строки встановлено законодавством на порушення провадження у справі господарським судом.
3. У чому полягають правові наслідки відмови у прийнятті і поверненні позовної заяви?
4. Який вплив позовної давності на порушення господарського провадження?
5. У чому виражаються наслідки неподання відзиву для розгляду справи по суті і для відповідача?

Тема

11

**ПІДГОТОВКА СПРАВИ
ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

Значення підготовки справи до розгляду в засіданні господарського суду. Процесуальні дії судді на цій стадії. Дії сторін під час підготовки

до судового розгляду. Ухвали, що виносить суддя, під час підготовки справи до судового розгляду.

Після прийняття позовної заяви до провадження господарського суду процес переходить на нову стадію— стадію підготовки справи до судового розгляду. Підготовка будь-якої справи до розгляду є обов'язковою стадією господарського процесу, причому стадією самостійною, у процесі якої закладаються засади для виконання господарським судом головних завдань судочинства.

Метою підготовки справи до судового розгляду в господарському суді є створення умов, спрямованих на забезпечення правильного і своєчасного вирішення спору.

Сама підготовка справи складається з певних процесуальних дій судді. Конкретний зміст і послідовність цих дій зумовлені загальними завданнями підготовки, до яких відносяться: уточнення позовних вимог і обставин, які лежать в основі позову; визначення характеру правовідносин сторін і відповідно потенційного кола законодавчих актів, які мають бути застосовані під час вирішення спору; визначення можливого кола осіб, які беруть участь у справі; визначення кола доказів, необхідних для вирішення спору по суті, і забезпечення їх подання до моменту початку розгляду; повідомлення заінтересованих осіб про час і місце розгляду.

Необхідно відмітити, що завдання підготовки справи до судового розгляду суддя починає вирішувати вже в ході вивчення матеріалів, що надійшли. Так, вирішуючи питання про підвідомчість, необхідно визначити характер спору, з яких правовідносин він виникає, який суб'єктний склад спору, прав та інтересів яких осіб він торкається, а також з'ясувати наявність доказів. Усе це міститься у позовній заяві і додатках до неї. Згідно з ст. 54 ГПК усі ці документи додаються до позовної заяви.

Стаття 4-6 ГПК визначає — у господарських судах першої інстанції справи розглядаються суддею одноособово. Справа, яка підсудна цьому суду, залежно від категорії і складності справи, може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів. У будь-якому разі питання підготовки справи до судового розгляду

вирішується одним суддею, але він діє від імені всього господарського суду.

Спеціального терміну підготовки справи господарським процесуальним законодавством не передбачено. Час підготовки включено до загального терміну розгляду справи. Згідно з ст. 69 ГПК справа повинна бути розглянута і рішення прийнято в строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви.

Підготовка справи до судового розгляду — це діяльність не тільки суду, а й осіб, які беруть участь у справі.

З метою здійснення завдань, які стоять перед стадією підготовки справи до судового розгляду, суддя виконує певні процесуальні дії. Різноманітність дій з підготовки виключає можливість законодавчого встановлення вичерпного переліку, законодавець визначає лише загальні напрями дій судді та коло питань для з'ясування. Суддя необмежений у виборі дій, які можуть сприяти підготовці судового розгляду й успішному проведенню судового процесу. Тому в ст. 65 ГПК наведено найбільш важливі дії й ті, які частіше зустрічаються на практиці. За положенням цієї статті суддя вчиняє в необхідних випадках наступні дії з підготовки справи до розгляду:

— вирішує питання про залучення до участі у справі іншого відповідача та про виключення та заміну неналежного відповідача;

— викликає представників сторін (якщо сторони перебувають у тому самому населеному пункті, що й господарський суд) для уточнення обставин справи і з'ясовує, які матеріали може бути подано додатково;

— зобов'язує сторони, інші підприємства, установи, організації, державні та інші органи, їх посадових осіб виконати певні дії (зверити розрахунки, провести огляд доказів у місці їх знаходження тощо); витребує від них документи, відомості, висновки, необхідні для вирішення спору, чи знайомиться з такими матеріалами безпосередньо на місці їхнього знаходження;

— вирішує питання про призначення судової експертизи;

— провадить огляд і дослідження письмових та речових доказів у місці їхнього знаходження;

— вирішує питання про визнання явки представників сторін у засідання господарського суду обов'язковою;

— вирішує питання про виклик посадових та інших осіб для дачі пояснень по суті справи;

—вирішує питання про вжиття заходів щодо забезпечення позову;

—вчиняє інші дії, спрямовані на забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи.

Вибір дій з підготовки, їх зміст і спрямованість зумовлені особливостями кожної конкретної справи, при чому як матеріального, так і процесуального характеру.

Перш за все мова йде про правову природу правовідносин, з якою заявник звернувся до господарського суду. Суддя вивчає доводи позивача (заявника), документи, які додані до заяви, за наявності заперечень відповідача, які виникли при досудовому врегулюванні спору (за його наявності). Так, суддя визначає обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (підстава позову), і вимоги позивача (предмет позову). Аналіз матеріально-правових особливостей спору, який розглядається, дозволяє вирішити низку питань, які впливають на подальший розгляд та вирішення спору. Зокрема, яким є суб'єктний склад справи; чи є особи, які беруть участь у справі, належними сторонами; яке місце в процесі повинна зайняти та чи інша заінтересована особа; яке коло юридичних фактів, за наявності яких настають наслідки, передбачені належною до застосування матеріальною нормою; яке джерело їх інформації містять відомості про ці факти; відповідають чи ні ці джерела вимогам належності і допустимості доказів, від кого і в якому порядку необхідно їх одержати. У свою чергу висвітлення цих питань дозволяє розробити раціональний план дій з підготовки та з найбільшою ефективністю його виконати.

Зустрічаються випадки, коли суддя змушений залучити до участі у справі іншого відповідача або третю особу, яка не вказана в позовній заяві. Право судді на залучення цих осіб ґрунтується на положеннях ст. 24 і 27 ГПК. Необхідність таких дій формується на основі даних, які містяться в матеріалах, що надійшли разом з позовною заявою. У разі залучення до участі у справі належного відповідача або третьої особи суддя виносить про це мотивовану ухвалу.

Важливими підготовчими діями з позицій забезпечення розгляду справи достатньою доказовою базою є дії, які пов'язані із зобов'язанням сторін, інших підприємств, державних та інших органів виконати певні дії, подати певні документи.

На стадії підготовки справи до господарського розгляду суддя має право зобов'язати осіб, які беруть участь у справі, інші організації та посадових осіб виконати певні дії, зокрема, звірити розрахунки, надіслати іншій стороні або господарському суду окремі документи, дати висновок з тих чи інших питань тощо (ст. 30, 38 ГПК).

За необхідністю суддя на стадії підготовки справи до розгляду вирішує питання про призначення експертизи або про участь у процесі судового експерта (ст. 31, 41 ГПК).

Судді також надане право, якщо сторони перебувають у тому самому населеному пункті, що й господарський суд, викликати представників сторін. Доцільність власного опитування сторін виникає тоді, коли потрібно уточнити заявлені вимоги, уяснити можливі заперечення зі сторони відповідача, запропонувати надати додаткові докази, визначитись відносно залучення до участі у справі осіб, які не вказані в позовній заяві, уточнити позицію позивача у разі подання зустрічного до нього позову.

Важливе місце серед дій, які здійснюють на стадії підготовки, займає вжиття заходів із забезпечення позову. Хоча ст. 66 ГПК допускає прийняття заходів із забезпечення позову на будь-якій стадії господарського процесу, на практиці найчастіше рішення про це приймається на стадії підготовки справи до судового розгляду.

Суддя виконує й інші дії з підготовки справи до господарського розгляду, що спрямовані на забезпечення правильного і своєчасного вирішення спору. Підготовчі дії включають також заходи, які спрямовані на створення передумов для забезпечення явки всіх учасників процесу в першому судовому засіданні з метою недопущення його відкладення з мотивів неприбуття.

Змагальність як складова господарського процесу визначає зміст здійснюваних процесуальних дій, тому підготовка справи до судового розгляду в змагальному процесі зумовлює діяльність не тільки суду, а й осіб, які беруть участь у справі. Загальна роль у цьому належить сторонам — позивачу і відповідачу.

Позивач, за позовною заявою якого порушено судову справу, безумовно, повинен бути готовий до нього ще на стадії підготовки позовної заяви. Але додаткові обставини, які виникають після прийняття позовної заяви, такі як заперечення відповідача, що викладені у відзиві на позовну заяву, вказівки

судді про надання тих чи інших доказів, зміна обставин, що є підставою для подання до господарського суду позовної заяви та інше спричиняють необхідність ретельної підготовки позивача до процесу. Те саме стосується і відповідача, підготовка якого зводиться до обґрунтування, спираючись на норми матеріального і процесуального права, своїх заперечень, встановленню кола доказів, які спростовують вимоги позивача, механізму і засобу їх наведення. При цьому слід дотримуватись встановлених законодавством прав, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається, як на підставу своїх вимог і заперечень, щоб переконати суд у своїй правоті.

Коло доказів визначається сторонами і судом, виходячи із конкретних обставин справи, що розглядається, та застосовуючи певні критерії підбору доказів за категоріями справ, що напрацьовані судовою практикою.

Організації, що залучені ухвалою господарського суду як треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, теж повинні здійснювати підготовку до судового розгляду, оскільки рішення по справі може безпосередньо торкатися їх прав і обов'язків. Вони мають право ознайомитись з матеріалами справи, що допоможе їм з'ясувати, які можливі наслідки розгляду справи вплинуть на права і обов'язки третьої особи. Підготовка третьої особи до судового розгляду містить також збір доказів, які відсутні в матеріалах справ, і надання їх суду, а також здійснення інших передбачених законодавством дій.

Ретельна підготовка до судового розгляду всіх осіб, які беруть участь у справі, має велике значення для правильного і своєчасного вирішення справи.

Прийнявши позовну заяву і здійснивши дії з підготовки справи до судового розгляду, суддя виносить ухвалу. Хоча ухвали про прийняття позовної заяви і підготовки справи до судового розгляду є самостійними судовими актами, Господарський процесуальний кодекс надає право об'єднати їх в одній. На практиці так і робиться: в одній ухвалі про порушення провадження у справі— фактично містяться дві ухвали— про прийняття позовної заяви і про підготовку справи до судового розгляду. Ухвалу про порушення провадження у справі надсилають особам (сторонам, прокурору), які беруть участь у справі (ст. 64 ГПК). У ній вказується про прийняття позовної заяви, призначення справи до розгляду в засіданні

господарського суду, про час і місце його проведення, необхідні дії щодо підготовки справи до розгляду у засіданні. У певних випадках ухвала про порушення провадження у справі надсилається іншим особам (підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам у разі, якщо від них витребуються документи, відомості та висновки або їх посадові особи викликаються до господарського суду), які беруть участь у справі.

Ця ухвала вноситься і надсилається у встановлений законодавством п'ятиденний строк з дня надходження позовної заяви. Але слід мати на увазі, що підготовка до судового розгляду не закінчується винесенням ухвали про порушення провадження, підготовку і надсилання її особам, які беруть участь у справі. Протягом часу між надсиланням ухвали і початком судового розгляду суддя має право продовжити здійснення підготовчих дій, зокрема, за заявами та клопотанням осіб, які беруть участь у справі.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. *Укажіть на можливі дії судді господарського суду на стадії підготовки справи до судового розгляду.*
2. *Назвіть можливі дії позивача і відповідача на стадії підготовки справи до судового розгляду.*
3. *Які учасники господарського процесу можуть з'явитися на стадії підготовки справи до судового розгляду?*
4. *Які ухвали може виносити суддя господарського суду на стадії підготовки справи до судового розгляду?*
5. *Які терміни встановлено для стадії підготовки справи до судового розгляду?*

Тема 12

ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ У ЗАСІДАННІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

Поняття і значення стадії судового розгляду. Порядок розгляду справи в засіданні господарського суду. Відкладення розгляду справи. Зупинення провадження у справі. Закінчення провадження у справі без винесення рішення: припинення провадження у справі, залишення позову без розгляду. Фіксація судового процесу.

Вирішення розгляду справи по суті в засіданні господарського суду— основна стадія процесу. Її значення полягає в тому, що саме у ході розгляду й вирішення спору в судовому засіданні здійснюється реалізація основного завдання господарського суду— захист прав і охоронюваних законом інтересів організацій і громадян-підприємців.

Судовий розгляд відбувається в засіданні господарського суду, протягом чого суд безпосередньо досліджує докази і встановлює фактичні обставини, на підставі яких виносить законне й обґрунтоване рішення. На стадії судового розгляду найбільш повно виявляються основні принципи господарського процесу: законності, незалежності господарського суду і його суддів, рівності сторін, змагальності, гласності та ін.

Господарський процесуальний кодекс України не встановлює жорстких правил ведення засідання господарського суду, а лише визначає певну спрямованість роботи суду і в засіданні суду, зокрема, спори вирішуються в засіданні суду у складі одного або трьох суддів (ст. 4-6 ГПК). Судовий процес фіксується технічними

засобами та відображається у протоколі судового засідання (ст. 4-4 ГПК). Стаття 81-1 Господарського процесуального кодексу України регулює питання, пов'язані з протоколом судового засідання.

Спір має бути вирішений господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви. Спір про стягнення заборгованості за опротестованим векселем має бути вирішений господарським судом у строк не більше одного місяця від дня одержання позовної заяви.

У виключних випадках голова господарського суду чи заступник голови господарського суду має право продовжити строк вирішення спору, але не більш як на один місяць. За клопотанням обох сторін чи клопотанням однієї сторони, погодженим з другою стороною, спір може бути вирішено у більш тривалий, ніж два місяці строк. Про продовження строку вирішення спору виноситься ухвала (ст. 69 ГПК).

Порядок ведення засідання визначається суддею, а у разі розгляду справи трьома суддями— суддею, головуючим у засіданні (ст. 74 ГПК). Господарським процесуальним законодавством не виокремлено частини судового засідання. Спираючись на чинне законодавство і судову практику визначають, що засідання господарського суду складається з трьох частин: підготовча, розгляд спору по суті (дослідження, перевірка доказів) і прийняття рішення у справі.

Суддя оголошує склад господарського суду, роз'яснює учасникам судового процесу їх права та обов'язки і сприяє здійсненню належних їм прав. У підготовчій частині засідання суду з участю представників сторін з'ясовується, чи є необхідні умови для розгляду справи по суті в даному засіданні. Для цього вирішується питання про можливість розгляду спору по суті при даному складі суду, наявності викликаних і заявлених у суд осіб, які беруть участь у справі та мають докази. Для вирішення цих питань здійснюються такі процесуальні дії: перевіряється явка і повноваження осіб, які беруть участь у справі, а також інших учасників процесу, головуючий у судовому засіданні оголошує склад господарського суду, роз'яснює учасникам господарського процесу їх права та обов'язки.

Встановлення осіб, які беруть участь у справі, повноваження посадових осіб і представників здійснюється по документах. Якщо у справі бере участь особа, яка не володіє мовою, якою

ведеться судочинство, необхідно вирішити питання про участь у справі перекладача. Розгляд справи за відсутності перекладача у цьому випадку буде грубим порушенням процесуальних норм.

У ході порушення справи і підготовки її до судового провадження суддя забезпечує своєчасне повідомлення всіх осіб, які беруть участь у справі, про час і місце судового розгляду. Судді надане право стягувати з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ненадіслання витребуваних матеріалів, ухилення від вчинення дій, покладених суддею (п. 5 ст. 83 ГПК).

Підстави і порядок відводу судді і судового експерта визначається ст. 20, 31 ГПК. Відвід може бути заявлено особами, які беруть участь у справі, до початку розгляду справи по суті. За наявності обставин суддя повинен заявити самовідвід.

Після перевірки усіх умов, необхідних для вирішення спору в даному засіданні господарський суд розпочинає розгляд справи по суті. У засіданні заслуховуються представники позивача і відповідача та інші особи, які беруть участь у засіданні. Розгляд справи по суті, як правило, починається з викладенням обставин справи позивачем. У деяких випадках, залежно від характеру справи і вимог позивача, обставини спору викладаються відповідачем. У будь-якому разі кожній стороні повинні бути надані рівні можливості подати необхідні для вирішення спору докази. За відсутності позивача або відповідача розгляд спору починається з перевірки матеріалів справи з метою уясування, чи є у них відмова позивача від позову (за відсутності представника позивача), чи визнання позову відповідачем (за відсутності його представника), оскільки ці документи часто містяться у додаткових матеріалах.

Слід зазначити, що визнання позову або відмова від нього, укладення мирової угоди можливі на будь-якій стадії розгляду спору до винесення рішення. Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем і умови мирової угоди сторін викладаються в адресованих господарському суду письмових заявах, які долучаються до справи. Ці заяви підписуються відповідно позивачем, відповідачем чи обома сторонами.

До прийняття відмови позивача від позову або до затвердження мирової угоди сторін господарський суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи є повноваження на вчинення цих дій у представників сторін.

Мирова угода може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмета позову. Про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін господарський суд виносить ухвалу, якою одночасно припиняє провадження у справі.

У разі визнання відповідачем позову господарський суд приймає рішення про задоволення позову за умови, що дії відповідача не суперечать законодавству або не порушують прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб.

Основними завданнями розгляду справи по суті є забезпечення з'ясування усіх обставин справи. З цією метою суд за участю сторін та інших осіб досліджує та дає оцінку доказам. Господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, заснованому на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи, керуючись чинним законодавством. Жодні докази не мають для господарського суду заздалегідь встановленої сили. Законом передбачено, якщо відзив на позовну заяву і витребувані господарським судом документи не подано, справу може бути розглянуто за наявними в ній матеріалами (ст. 75 ГПК).

Кожна справа в господарському суді закінчується, як правило, прийняттям рішення одразу після розгляду всіх матеріалів справи. Після вирішення господарського спору по суті (задоволення позову, відмова в позові, повністю або частково) господарський суд приймає рішення.

Рішення виносяться після того, як будуть визначені всі обставини та можна дати відповідь на всі питання спору, який розглядається. Головуючий з'ясовує в осіб, які беруть участь у справі, про наявність у них додаткових матеріалів. У разі відсутності таких заяв оголошується дослідження справи закінченим.

Прийняття рішень відокремлюється в самостійну частину судового розгляду. Судове рішення приймається суддею за результатами обговорення усіх обставин справи, а якщо спір вирішується колегіально— більшістю голосів суддів. Жодний із суддів не має права утримуватися від голосування. Суддя, не згодний з рішенням більшості складу колегії суддів, зобов'язаний підписати процесуальний документ і має право викласти письмово свою окрему думку, яка долучається до справи, але не оголошується (ст. 4-7 ГПК).

Прийняте рішення розсилають сторонам, прокурору, який брав участь у господарському процесі, третім особам у п'ятиденний строк після його прийняття або вручається під розписку, якщо інше не передбачено законодавством (ст. 87 ГПК).

Нормальний перебіг процесу іноді порушується обставинами, які не були або не могли бути враховані у ході порушення підготовки справи до судового розгляду. Найявніші цих обставин або перешкоджає винесенню рішення, або виключає можливість розгляду спору по суті, що тягне відповідно відкладення розгляду справи, або зупинення по справі, або залишення позову без розгляду.

У таких випадках судові засідання по спору закінчуються винесенням відповідної ухвали господарського суду. Ухвала розсилається у п'ятиденний строк після прийняття.

Відкладення розгляду справи — це відстрочка вирішення спору по суті з призначенням часу наступного засідання у справі. Воно полягає у перенесенні засідання на інший строк з тим, щоб забезпечити необхідні умови розв'язання спору.

Господарський суд відкладає розгляд справи у межах строків, встановлених для розгляду справи господарським процесуальним законодавством, тобто у межах двох місяців з дня одержання позовної заяви, коли за якихось обставин спір не може бути вирішено на даному засіданні.

Підстави до відкладення розгляду справи досить різноманітні, зокрема, статтею 77 ГПК визначено такі обставини:

— неявка на засідання представників сторін, інших учасників господарського процесу;

— неподання витребуваних доказів;

— потреба у витребуванні нових доказів;

— залучення до участі у справі іншого відповідача, заміна неналежного відповідача;

— необхідність заміни відведеного судді, судового експерта.

Про відкладення розгляду справи виноситься ухвала, в якій вказується час і місце проведення наступного засідання.

Суддя має право оголосити перерву в засіданні у межах встановленого строку вирішення спору з наступною вказівкою про це у рішенні або ухвалі.

Відкладення розгляду справи та оголошення перерви у засіданні не впливають на перебіг передбаченого законом загального строку розгляду цієї справи.

Іноді у ході розгляду справи з'ясовуються такі обставини, що перешкоджають подальшому її розгляду, і час їх усунення не можна точно встановити. У цих випадках провадження у справі зупиняється. Зупинення провадження у справі — це припинення процесуальних дій по справі на невизначений строк. Зупинення провадження у справі відрізняється від відкладення розгляду справи. Перелік підстав для зупинення, передбачених ст. 79 ГПК, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Підстави зупинення провадження не можуть бути доповнені на розсуд господарського суду. Існують два види зупинення провадження у справі.

Обов'язковий, який вказаний у законі, та за наявності якого господарський суд зобов'язаний зупинити провадження у справі, а саме, у разі неможливості розгляду даної справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи, що розглядається іншим судом.

Необов'язковий, коли господарський суд має право зупинити провадження у справі за клопотанням сторони, прокурора, який бере участь у господарському процесі, або за своєю ініціативою у випадках:

- призначення господарським судом судової експертизи;
- надсилання господарським судом матеріалів до слідчих органів;
- заміни однієї зі сторін її правонаступником у зв'язку з реорганізацією підприємства, організації.

Господарський суд поновлює провадження у справі після усунення обставин, що спричинили його зупинення. Про зупинення провадження у справі та його поновлення виноситься ухвала. Ухвалу про зупинення провадження у справі може бути оскаржено.

Зупинення провадження у справі означає і зупинення перебігу загального строку розгляду справи. Днем зупинення справи, а також перебігу вказаного строку буде дата відповідної судової ухвали. Поновлення провадження у справі поновлює перебіг загального строку з урахуванням вже витраченого судом часу до виникнення обставин, за яких було зупинено провадження згідно із судовою ухвалою.

Під час розгляду господарського спору може бути виявлено такі обставини, за яких наступне провадження процесу взагалі виключається. З урахуванням цього передбачається дві форми закінчення справи без винесення рішення по суті спору:

припинення провадження у справі та залишення позову без розгляду.

Припинення провадження означає закінчення діяльності господарського суду з розгляду спору через відсутність у позивача прав на захист. У такому разі виключається можливість повторного звернення до господарського суду по даній справі. Цим відрізняється припинення провадження у справі від залишення позову без розгляду, яке не перешкоджає повторному зверненню позивача до господарського суду з тим самим позовом, після усунення обставин, що зумовили залишення позову без розгляду.

Відповідно до ст. 80 ГПК господарський суд припиняє провадження у справі, якщо:

- спір не підлягає вирішенню у господарських судах України;
- відсутній предмет спору;
- існує рішення господарського суду або іншого органу, який у межах своєї компетенції вирішив господарський спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- позивач відмовився від позову і відмову прийнято господарським судом;
- сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду;
- ліквідовано підприємство чи організацію, які є сторонами;
- сторони уклали мирову угоду, яку затверджено господарським судом.

Цей перелік є вичерпним.

Про припинення провадження у справі виноситься ухвала, в якій мають бути вирішені питання про розподіл між сторонами судових витрат, повернення державного мита з бюджету, а також можуть бути розв'язані питання про стягнення штрафів, передбачених п. 5 ч. 2 ст. 83 ГПК (стягувати у дохід Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону). Цю ухвалу може бути оскаржено.

Почату у господарському суді справу не може бути закінчено винесенням рішення також у разі, якщо під час її розгляду виявлено недодержання позивачем деяких зобов'язань у процесі, а позов залишається без розгляду. Залишення позову без розгляду допускається тільки на підставах, передбачених ст. 81

ГПК, перелік яких є вичерпним. Господарський суд залишає позов без розгляду, якщо:

— позовну заяву підписано особою, яка не має права підписувати її, або особою, посадове становище якої не вказано;

— у провадженні господарського суду або іншого органу, який діє в межах своєї компетенції, є справа з господарського спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

— позивач не звертався до установи банку за одержанням з відповідача заборгованості, якщо вона за законодавством мала бути одержана через банк;

— позивач без поважних причин не подав витребувані господарським судом матеріали, необхідні для вирішення спору, або представник позивача не з'явився на виклик на засідання господарського суду і його неявка перешкоджає вирішенню спору;

— громадянин відмовився від позову, який подано в його інтересах прокурором.

Про залишення позову без розгляду виноситься ухвала, в якій не мають, а можуть бути вирішені питання про розподіл між сторонами судових витрат на відміну від ухвали про припинення провадження по справі, про повернення державного мита з бюджету, а також про стягнення штрафів, передбачених у п. 5 ч. 2 ст. 83 ГПК. Ухвалу про залишення позову без розгляду може бути оскаржено.

Після усунення обставин, що спричинили залишення позову без розгляду, позивач має право знову звернутися з нею до господарського суду у загальному порядку.

Судовий процес фіксується технічними засобами та відображається у протоколі судового засідання у порядку, встановленому Господарським процесуальним кодексом України (ст. 4-4). Відповідно до ст. 81-1 ГПК у судовому засіданні складається протокол. У протоколі судового засідання зазначаються: рік, місяць, число і місце судового засідання; найменування суду, що розглядає справу, та склад суду; номер справи і найменування сторін; відомості про явку на судові засідання представників сторін, інших учасників судового процесу або про причини їх неявки; відомості про роз'яснення господарським судом сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх процесуальних прав і обов'язків, зокрема,

права заявляти відводи та попереджати перекладача про відповідальність за завідомо неправильний переклад, судового експерта — за дачу завідомо неправильного висновку або відмові від дачі висновку; усні заяви і клопотання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі; усні роз'яснення судовими експертами своїх висновків і відповіді на поставлені їм додаткові запитання.

Протокол веде секретар судового засідання. Протокол у триденний строк підписують суддя (суддя — головуючий у колегії суддів) і секретар судового засідання. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають право ознайомитися з протоколами і протягом п'яти днів після їх підписання подавати письмові зауваження з приводу допущених у протоколах неправильностей або неповноти протоколу. Зауваження на протоколи у всіх випадках долучаються до матеріалів справи. Господарський суд розглядає зауваження на протокол протягом п'яти днів з дня подання зауваження і за результатами розгляду виносить ухвалу, якою приймає зауваження або мотивовано відхиляє їх.

На вимогу хоча б одного з учасників судового процесу у суді першої чи апеляційної інстанції під час розгляду справи по суті або за ініціативою суду здійснюється фіксування судового процесу з допомогою звукозаписувального технічного засобу. Відтворення технічного запису судового процесу здійснюється на судовому засіданні у ході розгляду справи судом у першій інстанції, в апеляційному чи касаційному порядку, а також під час розгляду зауважень на протокол судового засідання на вимогу сторін чи за ініціативою суду. Питання про видачу копії технічного запису учаснику процесу, про його відтворення поза судовим засіданням вирішуються головуючим у кожному окремому випадку залежно від обставин.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. *Хто встановлює порядок розгляду справи в засіданні господарського суду?*
2. *Хто може брати участь у розгляді справи в засіданні господарського суду?*

3. Чим відрізняється відкладення розгляду справи від зупинення провадження по справі?

4. Укажіть форми закінчення судового провадження без винесення рішення?

5. Якщо ведеться протокол судового засідання, чи обов'язково є його фіксування за допомогою звукозаписувального технічного засобу?

Тема 13

РІШЕННЯ, УХВАЛА, ПОСТАНОВА ГОСПОДАРЬКОГО СУДУ

Поняття і види судових актів господарських судів. Сутність і зміст рішення господарського суду. Ухвали господарського суду. Постанова господарського суду.

Діяльність господарського суду відбувається в суворо визначеній процесуальній формі. У процесі розгляду і вирішення спорів, віднесених до його компетенції, господарський суд здійснює різні процесуальні дії з усіх питань, які виникають у ході господарського процесу на певних стадіях, і висловлюють судження по суті спору, який розглядається, в цілому.

Господарський суд — орган судової влади, який наділений владними повноваженнями із застосування норм матеріального і процесуального права. Свої владні повноваження господарський суд втілює у формі актів— рішення, ухвали, постанови. Господарські суди здійснюють правосуддя шляхом прийняття обов'язкових до виконання на усій території України рішень,

ухвал, постанов. Рішення і постанови господарських судів приймаються іменем України (ст. 4-5 ГПК).

Місцеві господарські суди, які є судами першої інстанції, приймають рішення. Суди апеляційної і касаційної інстанцій приймають постанови. Усі господарські суди виносять ухвали.

Важливим судовим актом місцевого господарського суду першої інстанції є рішення. Його значення полягає в тому, що воно є основним актом правосуддя, який приймається після розгляду і вирішення справи по суті (задоволення позову, відмова у позові повністю або частково) (ст. 82 ГПК).

Рішення господарського суду — це акт суду першої інстанції, яким суд на підставі достовірно встановлених при судовому розгляді фактів у суворій відповідності до норм процесуального і матеріального права вирішує справу по суті, тобто задовольняє позовні вимоги повністю або частково, або відмовляє в їх задоволенні.

Поняття “рішення” розкривається через низку притаманних йому ознак. Рішення: акт органу судової влади; це акт правозастосування, який містить у собі одночасно наказ і підтвердження. Наказ у рішенні господарського суду — це виявлення владного характеру рішення господарського суду, підтвердження в рішенні віддзеркалює усунення господарським судом спору про право і констатації наявності матеріально-правових відносин, суб’єктивних прав і обов’язків. Рішення господарського суду як правозастосовуючий акт виступає як акт індивідуального піднормативного регулювання; є процесуальним актом — документом, оскільки виноситься у певній формі й у визначеному законом порядку, повинен мати вказані у законі зміст і реквізити.

Значення рішення полягає в тому, що воно припиняє спір про право, оскільки він розглянутий по суті і закінчує судочинство по справі, воно відновлює законність, порушену однієї зі сторін, впорядковує відносини господарського обороту.

У випадках, коли спір сторін не вирішується по суті, господарський суд виносить ухвалу (ст. 86 ГПК). На відміну від рішення ухвала господарського суду виноситься і по окремих питаннях, які виникають протягом розгляду спору.

Постанови господарського суду приймаються за наслідками перегляду судами апеляційної інстанції судових рішень господарського суду, які не набрали законну силу, та судами

касаційної інстанції судових рішень господарського суду, які набрали законну силу.

Рішення господарського суду з конкретної справи — це передусім акт, який владно підтверджує наявність або відсутність спірного правовідношення, його конкретний зміст, і, таким чином, спірне правовідношення перетворюється у безспірне, яке належить примусовому виконанню. Саме з моменту винесення рішення господарського суду і набрання законної сили можливість примусового здійснення суб'єктивного права, яке підтверджується судом, перетворюється у дійсність.

Матеріально-правові наслідки рішення господарського суду настають унаслідок того, що рішення санкціонує конкретні відносини, абстрактне вираження якого дано у нормі права. Рішення господарського суду незалежно від того або задоволений позов, або в ньому відмовлено, не змінює своєї суті акта захисту права. Якщо позов задовольняється, то право, яке оспорювалося відповідачем, належить до примусового виконання (здійснення). Якщо у позові відмовлено, відповідач звільнюється від відповідальності й зобов'язання виконання, якого вимагав позивач. Таким чином, рішення господарського суду перешкоджає новій спробі позивача домагатися примусового виконання зобов'язання відповідача, відсутність якої встановлено рішенням господарського суду, оскільки на підставі закону позивач не має права вдруге звертатися до господарського суду з тотожним позовом. Правове значення рішення суду полягає також у тому, що раніше спірні правові відносини після прийняття рішення набувають суворой визначеності, сталості, матеріально-правової обов'язковості.

Значення й сутність рішення господарського суду визначається правовою природою органу, який виносить рішення. Таким чином, рішення господарського суду — це акт захисту порушеного або оспорюваного права сторін.

Рішення господарського суду як правозастосовчий акт та одночасно акт судової влади повинен відповідати певним вимогам, які формуються у законі і впливають із суті рішення господарського суду. При цьому вимоги до рішення характеризують і його зміст, і порядок його прийняття, оскільки важливими є зміст, форма і порядок прийняття рішення господарського суду.

Згідно з ст. 82 ГПК господарський суд приймає рішення під час вирішення господарського спору по суті, тобто задовольняючи позов або відмовляючи у позові повністю чи частково.

Рішення приймається суддею за результатами обговорення усіх обставин справи, а якщо спір вирішується колегіально— більшістю голосів суддів. Жодний із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий суддя голосує останнім. Суддя, не згодний з рішенням більшості складу колегії суддів, зобов'язаний підписати рішення і має право викласти письмово свою окрему думку, яка долучається до справи, але не оголошується.

Рішення з господарського спору повинно прийматись у цілковитій відповідності до норм матеріального і процесуального права та фактичними обставинами справи, з достовірністю встановленою господарським судом. Зокрема, рішення господарського суду має ґрунтуватися на повному з'ясуванні таких питань:

— чи мали місце обставини, на які посилаються особи, що беруть участь у процесі, та якими доказами вони підтверджуються;

— чи не виявлено в процесі розгляду справи фактичних обставин, що мають суттєве значення для вирішення спору, і доказів на підтвердження цих обставин;

— яка правова кваліфікація відносин сторін виходячи з фактів, установлених під час розгляду справи, та яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення господарського спору.

Рішення господарського суду ухвалюється іменем України і складається з вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частини (ст. 84 ГПК).

У вступній частині вказуються найменування господарського суду, номер справи, дата прийняття рішення, найменування сторін, ціна позову, прізвища судді (суддів), представників сторін, прокурора та інших осіб, які брали участь у засіданні, посади цих осіб.

Описова частина має містити стислий виклад вимог позивача, відзиву на позовну заяву, заяв, пояснень і клопотань сторін та їх представників, інших учасників судового процесу, опис дій, виконаних господарським судом (огляд та дослідження доказів і

ознайомлення з матеріалами безпосередньо на місці їхнього знаходження).

У мотивувальній частині вказуються обставини справи, встановлені господарським судом; причини виникнення спору; докази, на підставі яких прийнято рішення; зміст письмової угоди сторін, якщо її досягнуто; доводи, за якими господарський суд відхилив клопотання, і докази сторін, їх пропозиції щодо умов договору або угоди сторін; законодавство, яким господарський суд керувався, приймаючи рішення; обґрунтування відстрочки або розстрочки виконання рішення.

Резолютивна частина має містити висновок про задоволення позову або про відмову в позові повністю чи частково по кожній із заявлених вимог. Висновок не може залежати від настання або ненастання якихось обставин (умовне рішення).

У разі задоволення позову в резолютивній частині вказується: найменування сторони, на користь якої вирішено спір, і сторони, з якої здійснено стягнення грошових сум або яка зобов'язана виконати відповідні дії, строк виконання цих дій, а також строк сплати грошових сум при відстрочці або розстрочці виконання рішення; розмір сум, що підлягають стягненню (основної заборгованості за матеріальні цінності, виконані роботи та надані послуги, неустойки, штрафи, пені та збитки, а також штрафи передбачені у п. 5 ч. 2 ст. 83 ГПК); найменування майна, що підлягає передачі, і місце його знаходження (у спорі про передачу майна); найменування, номер і дата виконавчого або іншого документа про стягнення коштів у безспірному порядку (у спорі про визнання цього документа як такого, що не підлягає виконанню), а також сума, що не підлягає списанню.

У спорі, що виник під час укладання або зміни договору, в резолютивній частині вказується рішення з кожної спірної умови договору, а у спорі про спонукання укласти договір— умови, на яких сторони зобов'язані укласти договір, з посиланням на поданий позивачем проект договору.

У резолютивній частині рішення вказується про визнання договору недійсним у випадках, передбачених у п. 1 ст. 83 ГПК.

У разі задоволення заяви про визнання акта недійсним у резолютивній частині вказуються найменування акта і органу, що його видав, номер акта, дата його видання, зазначають чи визнається акт недійсним повністю або частково (в якій саме частині).

У резолютивній частині рішення вказується про розподіл господарських витрат між сторонами, про повернення державного мита з бюджету.

Якщо у справі беруть участь кілька позивачів і відповідачів, у рішенні вказується, як вирішено спір щодо кожного з них. У ході розгляду первісного і зустрічного позовів у рішенні вказуються результати розгляду кожного з позовів.

Прийняте рішення оголошується суддею у судовому засіданні після закінчення розгляду справи. За згодою сторін суддя може оголосити тільки вступну та резолютивну частини рішення, про що зазначається у протоколі судового засідання. У такому разі повне рішення складається і підписується протягом п'яти днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин.

Рішення господарського суду набирає законної сили після закінчення десятиденного строку з дня його прийняття, а у разі, якщо у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення, воно набирає законної сили після закінчення десятиденного строку з дня підписання рішення.

У разі подання апеляційної скарги або внесення апеляційного подання рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційною інстанцією (ст. 85 ГПК).

Рішення розсилається сторонам, прокурору, який брав участь у господарському процесі, третім особам не пізніше п'яти днів після його прийняття або вручається їм під розписку, якщо інше не передбачено законодавством (ст. 87 ГПК).

За загальним правилом господарський суд, який прийняв рішення, не має права його змінити або скасувати. Лише у випадках, прямо зазначених у господарському процесуальному законодавстві, судові рішення можуть бути виправлені тим самим господарським судом, який прийняв рішення. Способами виправлення недоліків рішення, яких припустився господарський суд, та виправлення допущених господарським судом помилок є відповідно прийняття додаткового рішення, ухвали та роз'яснення і виправлення рішення, ухвали.

Згідно з ст. 88 ГПК суддя має право за заявою сторони, прокурора, який брав участь у господарському процесі, або за своєю ініціативою прийняти додаткове рішення, ухвалу, якщо:

— з якоїсь позовної вимоги, яку було розглянуто в засіданні господарського суду, не прийнято рішення;

— не вирішено питання про розподіл судових витрат або про повернення державного мита з бюджету.

Зазначений перелік є вичерпним. Прийняття додаткового рішення здійснюється, як правило, тим самим суддею (складом суду), що приймав первісне рішення. Додаткове рішення, ухвала можуть бути оскаржені в установленому порядку.

Суддя за заявою сторони чи державного виконавця роз'яснює рішення, ухвалу, не змінюючи при цьому їх зміст, а також за заявою сторони або за своєю ініціативою виправляє допущені в рішенні, ухвалі описки чи арифметичні помилки, не зачіпаючи суті рішення (ст. 89 ГПК). Про роз'яснення рішення, ухвали, а також про виправлення описок чи арифметичних помилок виноситься ухвала.

Ухвали господарського суду— це судові господарські акти, які приймає господарський суд, що не вирішують спір сторін по суті на відміну від рішення. Ухвали господарського суду вирішують певні питання, які виникають у процесі розгляду справи, її виникнення, руху й припинення. Ухвали господарського суду відрізняються за своїм характером і наслідками.

За правовими наслідками відрізняються ухвали, які виносяться в процесі розгляду справи, що забезпечують розвиток господарського процесу, та ухвали, якими закінчується розгляд спору без винесення рішення по суті. Останні— ухвали про припинення провадження по справі і залишення позову без розгляду (ст.80, 81 ГПК). З прийняттям цих ухвал господарський процес припиняється без розгляду справи по суті. Це і є форма закінчення справи без вирішення по суті.

Ухвали господарського суду за їх змістом також поділено на види. Відмінність зазначених ухвал від усіх інших полягає в тому, що вони припиняють можливість подальшого руху справи, є єдиними ухвалами, які виносяться по справі, що мають значення судового рішення.

Підготовчі ухвали приймаються до розгляду справи по суті й вирішення її у судовому засіданні. Цими ухвалами вирішуються окремі питання процесуального характеру, які виникають у разі порушення справи, поданні позову та підготовці матеріалів справи до судового розгляду— відмова у прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК), прийняття позовної заяви (ст. 64 ГПК) тощо.

Під час підготовки справи до судового розгляду багаточисельні дії судді можуть бути реалізовані у вигляді низки

ухвал про залучення до участі у процесі третіх осіб, витребування доказів, залучення іншого відповідача та ін.

На стадії вирішення справи по суті господарський суд приймає ухвали, які сприяють винесенню законного й обґрунтованого рішення, спрямовані на захист прав і законних інтересів сторін і допомагають ходу процесу і його руху. Це ухвали про відкладення розгляду справи (ст. 77 ГПК) і про зупинення провадження у справі (ст. 79 ГПК).

Є ухвали, які виносяться вже після розгляду справи по суті, зокрема, ухвала про виправлення судового рішення (ст. 89 ГПК). Є ухвали, які спрямовані на забезпечення виконання рішення суду— це ухвали з питань забезпечення позову (ст. 67 ГПК).

На стадії виконання рішення господарський суд приймає ухвали про видачу дубліката наказу (ст. 120 ГПК), про відстрочку або розстрочку виконання, зміну способу та порядку виконання рішення (ст. 121 ГПК) та ін.

В ухвалі вказується питання, по якому вона виноситься, мотиви, за якими суд дійшов до своїх висновків, та висновок з питання, яке розглядалось. Якщо господарський спір не вирішується по суті (відкладення розгляду справи, зупинення, припинення провадження у справі, залишення позову без розгляду тощо), господарський суд виносить ухвали, які обов'язково мають виповідати вимогах, встановленим господарським процесуальним законодавством. За положеннями ст. 86 ГПК ухвала має містити:

— найменування господарського суду, номер справи і дату винесення ухвали, найменування сторін, ціну позову, вимогу позивача, прізвище судді (суддів), представників сторін, прокурора, інших осіб, які брали участь у засіданні (із зазначенням їх посад);

— стислий виклад суті спору або зміст питання, з якого виноситься ухвала;

— мотиви винесення ухвали з посиланням на законодавство;

— висновок з розглянутого питання;

— вказівку на дії, що їх повинні вчинити сторони, інші підприємства, організації, державні та інші органи та їх посадові особи у строки, визначені господарським судом.

Ухвали розсилаються сторонам, прокурору, який брав участь у господарському процесі, третім особам у п'ятиденний строк після їх прийняття.

Прийняття додаткової ухвали, роз'яснення і виправлення ухвали передбачено ст. 88, 89 ГПК.

Чинне законодавство передбачає ще один вид ухвали— окрема ухвала (ст. 90 ГПК). Якщо під час вирішення господарського спору виявлено порушення законності або мають місце недоліки у діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого органу, господарський суд виносить окрему ухвалу. Окрема ухвала надсилається відповідним підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам. Окрема ухвала може бути оскаржена у порядку, обумовленому Господарським процесуальним кодексом України.

Судові рішення господарського суду, які не набрали законної сили, можуть бути переглянуті в апеляційному порядку; рішення господарського суду, які набрали законної сили можуть бути переглянуті в касаційному порядку. За наслідками перегляду апеляційної та касаційної інстанції господарський суд відповідної компетенції ухвалює іменем України мотивовану постанову. Постанова приймається більшістю голосів суддів та викладається у письмовій формі. Жодний із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий суддя голосує останнім. Суддя, не згодний з рішенням більшості складу колегії суддів, зобов'язаний підписати постанову і має право викласти письмово свою окрему думку, яка долучається до справи, але не оголошується.

Постанова апеляційної та касаційної інстанцій набирає законної сили з дня її прийняття та надсилається сторонам у справі в п'ятиденний строк з дня її прийняття.

Перегляд у апеляційному порядку судових рішень місцевого господарського суду здійснює апеляційний господарський суд.

У постанові апеляційної інстанції (ст. 105 ГПК) вказуються:

—найменування апеляційного господарського суду, який розглянув апеляційну скаргу, склад суду, номер справи і дату прийняття постанови;

—найменування сторін і найменування особи, яка подала скаргу (подання);

—найменування місцевого господарського суду, рішення якого оскаржується, номер справи, дата прийняття рішення, прізвища судді (суддів);

—стислий виклад суті рішення місцевого господарського суду;

—підстави, з яких порушено питання про перегляд рішення;

- доводи, викладені у відзиві на апеляційну скаргу (подання);
- обставини справи, встановлені апеляційною інстанцією, доводи, за якими апеляційна інстанція відхиляє ті чи інші докази, мотиви застосування законів та інших нормативно-правових актів;
- у разі скасування або зміни рішення місцевого господарського суду — доводи, за якими апеляційна інстанція не погодилась з висновками суду першої інстанції;
- висновки за результатами розгляду апеляційної скарги (подання);
- новий розподіл судових витрат у разі скасування чи зміни рішення.

Вищий господарський суд України переглядає рішення місцевого господарського суду та постанови апеляційного господарського суду, які набрали законної сили.

У постанові касаційної інстанції (ст. 111-11 ГПК) має бути зазначено:

- найменування касаційної інстанції, склад суду, номер справи і дата прийняття постанови;
- найменування сторін і найменування особи, яка подала касаційну скаргу (подання);
- найменування місцевого господарського суду або апеляційного господарського суду, рішення, постанова якого оскаржується, номер справи, дата прийняття рішення, постанови, прізвище судді (суддів);
- стислий виклад суті рішення місцевого господарського суду, рішення, постанови апеляційного господарського суду;
- підстави, з яких оскаржено рішення, постанову;
- доводи, викладені у відзиві на касаційну скаргу (подання);
- мотиви, за якими касаційна інстанція не застосовує закони та інші нормативно-правові акти, на котрі посилялися сторони, а також закони та інші нормативно-правові акти, якими керувався суд, приймаючи рішення;
- у разі скасування або зміни рішення, постанови — мотиви, за якими касаційна інстанція не погодилась з висновками суду першої або апеляційної інстанції;
- висновки за результатами розгляду касаційної скарги (подання);
- дії, що їх повинні виконати сторони та суд першої інстанції у разі скасування рішення, постанови і передачі справи на новий розгляд;
- новий розподіл судових витрат у разі скасування чи зміни рішення.

У випадках, передбачених ст. 111-15 ГПК, Верховний Суд України переглядає у касаційному порядку постанову Вищого господарського суду України, прийняту за наслідками перегляду рішення місцевого господарського суду, що набрало законної сили, чи постанови апеляційного господарського суду, а також ухвалу Вищого господарського суду України про повернення касаційної скарги (подання) до Верховного Суду України.

За результатами розгляду касаційної скарги (подання) більшістю голосів суддів, які брали участь у перегляді постанови чи ухвали Вищого господарського суду України, ухвалюється постанова Верховного Суду України. Судді, які не погоджуються з рішенням, можуть висловити окрему думку, яка додається до постанови. Постанова надсилається сторонам у справі в п'ятиденний строк з дня її ухвалення.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. *Яка кількість суддів господарського суду можуть брати участь у прийнятті рішення?*
2. *Чому рішення господарського суду вважають правозастосовчим актом?*
3. *Чим відрізняється постанова апеляційної інстанції від постанови касаційної інстанції?*
4. *Яку постанову не можна оскаржити?*
5. *Проаналізуйте види ухвал господарського суду.*

Тема

14

ПРОВАДЖЕННЯ У СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Сутність і значення апеляційного оскарження. Право апеляційного оскарження, його суб'єкти. Об'єкти оскарження в апеляційному порядку. Подання апеляційної скарги (подання). Розгляд справи. Повноваження апеляційної інстанції.

Для виправлення помилок, допущених судом під час розгляду і вирішення спорів, закон передбачає спеціальну стадію перевірки законності та обґрунтованості рішень, ухвал, постанов, яка містить самостійні стадії: перегляд судових рішень в апеляційному порядку; перегляд судових рішень у касаційному порядку; перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Ці перелічені стадії мають загальні ознаки:

— вони призначені для перевірки наявності або відсутності підстав до скасування рішень, ухвал, постанов;

— скасування або зміна рішень, ухвал, постанов може здійснюватися тільки у випадках, прямо вказаних у законі;

— перевіряти судові акти мають право тільки ті суди, які уповноважені на це законом;

— під час перевірки судових актів можуть бути присутні особи, які беруть участь у справі.

Разом з тим кожна стадія є самостійною стадією господарського процесу і має мету, суб'єктний склад, об'єкт, зміст і передумови виникнення.

Розгляд справи судом першої інстанції не завжди забезпечує безпомилковість рішень. Перегляд судом апеляційної інстанції

рішень місцевого господарського суду, які не набрали законної сили,— найбільш зручний і швидкий спосіб перевірки законності та обґрунтованості судових рішень.

Апеляційний перегляд здійснює апеляційний господарський суд, повноваження якого поширюються на територію знаходження відповідного місцевого господарського суду. Згідно з Указом Президента України від 11 липня 2001 р. № 511/2001 “Про утворення апеляційних судів та затвердження мережі господарських судів України” в Україні створено Дніпропетровський, Донецький, Житомирський, Запорізький, Київський, Київський міжобласний, Луганський, Львівський, Одеський, Севастопольський та Харківський апеляційні господарські суди та визначено території, на які поширюються їх повноваження.

Провадження в апеляційній інстанції — самостійна стадія, яка, вирішуючи загальні завдання господарського процесу, має власні специфічні цілі. Головною метою є перевірка законності й обґрунтованості рішень місцевого господарського суду, з тим щоб не допустити набрання законної сили та виконання помилкових рішень господарського суду. Контроль суду апеляційної інстанції за діяльністю суду першої інстанції має свої особливості. Він здійснюється в специфічній формі— шляхом винесення судом апеляційної інстанції постанов з кожної розглянутої справи.

Суд апеляційної інстанції перевіряє правильність судових актів з фактичної та правової сторін, за наявними у справі й додатково поданими доказами, в оскарженій та неоскарженій частинах. Він не пов’язаний доводами апеляційної скарги (подання) і зобов’язаний перевірити законність і обґрунтованість рішення місцевого суду у повному обсязі (ст. 101 ГПК). Отже, апеляційне провадження як стадія господарського процесу — це сукупність дій суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі, що здійснюються з метою перевірки законності та обґрунтованості судових рішень місцевих господарських судів, які не набрали законної сили та повторного розгляду справи по суті.

Право апеляційного оскарження рішення є правом на порушення діяльності апеляційного господарського суду з перевірки законності та обґрунтованості рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили.

Право на оскарження рішення виникає з дня його прийняття у кінцевій формі за наявності вказаних у законі передумов. Такими передумовами є: наявність винесеного місцевим господарським судом рішення, яке не набрало законної сили; суб'єкти оскарження, віднесені до осіб, які мають право на оскарження.

Відповідно до ст. 91 ГПК сторони у справі мають право на подання апеляційної скарги, а прокурор— апеляційне подання. Згідно з ст. 25 ГПК право на подання апеляційної скарги на рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили, має правонаступник сторін.

Представник, який бере участь у процесі на підставі довіреності, має право подати апеляційну скаргу на рішення лише у випадку, якщо таке повноваження зазначено у довіреності, яка надана особою, що представляють.

Об'єктом апеляційного оскарження можуть бути не лише рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили. Ухвали місцевого господарського суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених Господарським процесуальним кодексом України та Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. Апеляційні скарги на ухвали місцевого господарського суду можуть подавати сторони та інші учасники судового процесу, зазначені Господарським процесуальним кодексом України та Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

Апеляційні скарги на ухвали місцевого господарського суду розглядаються в порядку, передбаченому для розгляду апеляційних скарг на рішення місцевого господарського суду (ст. 106 ГПК). У разі скасування апеляційною інстанцією ухвал про відмову у прийнятті позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, про повернення позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, зупинення провадження у справі, припинення провадження у справі, про залишення позову без розгляду або залишення заяви у провадженні справи про банкрутство без розгляду справа передається на розгляд місцевого господарського суду.

Апеляційна скарга подається, а апеляційне подання вноситься протягом десяти днів з дня прийняття рішення місцевим господарським судом, а у разі, якщо у судовому засіданні було

оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення,— з дня підписання рішення, оформленого відповідно до вимог закону.

Відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги (подання) можливе протягом трьох місяців з дня прийняття рішення місцевим господарським судом (ст. 93 ГПК). З відповідним клопотанням можуть звертатися лише особи, які мають право на подання апеляційної скарги. Таке клопотання може бути викладено у скаргі чи в окремій заяві і має бути подано одночасно з поданням апеляційної скарги. Клопотання розглядається, якщо воно надійшло до винесення ухвали про повернення апеляційної скарги. Клопотання про відновлення строку подання апеляційної скарги розглядається колегією суддів без повідомлення осіб, що беруть участь у справі, до вирішення питання про прийняття апеляційної скарги до провадження. За результатами розгляду клопотання про відновлення пропущеного строку виноситься ухвала, зміст якої може бути викладено в ухвалі про прийняття апеляційної скарги. Зміст ухвали про відмову у відновленні пропущеного строку може бути викладено в ухвалі про повернення апеляційної скарги. Ухвалу про відмову у відновленні пропущеного строку подання апеляційної скарги може бути оскаржено у касаційному порядку на підставі ст. 53 ГПК (Роз'яснення ВГСУ N 04-5/366 від 28.03.02 “Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України”).

Господарське процесуальне законодавство вказує, куди треба оскаржити рішення суду першої інстанції, яке не набрало законної сили. Перегляд за апеляційною скаргою або поданням рішення місцевого господарського суду здійснює апеляційний господарський суд, повноваження якого поширюються на територію знаходження відповідного місцевого господарського суду (ст. 92 ГПК). Території, на які поширюються повноваження апеляційних господарських судів України, визначені Указом Президента України “Про утворення апеляційних судів та затвердження мережі господарських судів України”.

Сама апеляційна скарга (подання) подається через місцевий господарський суд, який розглянув справу. Останній у п'ятиденний строк надсилає одержану скаргу (подання) разом із справою відповідному апеляційному господарському суду.

Згідно з ст. 94 ГПК апеляційна скарга (подання) подається (вноситься) у письмовій формі і повинна містити:

- найменування апеляційного господарського суду, до якого подається скарга (подання);

- найменування місцевого господарського суду, який прийняв рішення, номер справи та дату прийняття рішення;

- вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу (подання), а також підстави, з яких порушено питання про перегляд рішення, з посиланням на законодавство і матеріали, що є у справі або подані додатково;

- перелік документів, доданих до скарги (подання).

Апеляційна скарга підписується особою, яка подає скаргу, або її представником. До скарги додаються докази сплати державного мита, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Особа, яка подає апеляційну скаргу, надсилає іншій стороні у справі копію цієї скарги і доданих до неї документів, які у сторони відсутні. Прокурор, який вносить апеляційне подання, надсилає сторонам по справі його копію і копії доданих до неї документів, які відсутні у справі. До скарги додаються докази надсилання копії скарги іншій стороні у справі.

Сторона у справі, отримавши апеляційну скаргу (подання), має право надіслати відзив на неї апеляційній інстанції та особі, яка подала скаргу (подання). Надіслання відзиву — це право, а не обов'язок сторони, строк надіслання відзиву законодавством не встановлено. Відсутність відзиву на апеляційну скаргу (подання) не перешкоджає перегляду рішення місцевого господарського суду (ст. 96 ГПК).

Проте невиконання викладених у господарському процесуальному законодавстві вимог, які висуваються до змісту, і порядку подання апеляційної скарги (подання) тягне їхнє повернення. Відповідно до ст. 97 ГПК апеляційна скарга (подання) не приймається до розгляду і повертається апеляційним господарським судом, якщо:

- апеляційна скарга (подання) підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

- до скарги (подання) не додано доказів надсилання її копії іншій стороні (сторонам);

—до скарги не додано документів, що підтверджують сплату державного мита у встановленому порядку і розмірі;

—скаргу (подання) подано після закінчення строку, встановленого для її подання, без клопотання про відновлення цього строку;

—до винесення ухвали про прийняття скарги (подання) до провадження особа, яка подала скаргу, подала заяву про її відкликання.

Після усунення першої, другої і третьої із перелічених обставин сторона у справі має право повторно подати апеляційну скаргу, а прокурор внести апеляційне подання на загальних умовах.

Апеляційна скарга (подання), подан з дотриманням вимог законодавства, має бути прийнята до провадження суду. Питання про прийняття або повернення апеляційної скарги (подання) вирішується колегією суддів без повідомлення сторін та прокурора, що беруть участь у справі. За результатами вирішення відповідного питання виноситься ухвала. На ухвалу про повернення апеляційної скарги (подання) може бути подана касаційна скарга.

Про прийняття апеляційної скарги (подання) до провадження апеляційний господарський суд виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду скарги (подання). Ухвала надсилається сторонам та прокурору, який брав участь у розгляді справи, або вступив у розгляд справи (ст. 98 ГПК).

В апеляційній інстанції справи переглядаються за правилами розгляду цих справ у першій інстанції з урахуванням особливостей, передбачених у господарському процесуальному законодавстві для апеляційної інстанції. Відповідно апеляційний господарський суд, переглядаючи рішення в апеляційному порядку, користується правами, наданими суду першої інстанції.

У процесі перегляду справи апеляційний господарський суд за наявними у справі й додатково поданими доказами повторно розглядає справу. Додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього (ст. 101 ГПК). Апеляційний господарський суд не пов'язаний доводами апеляційної скарги (подання) і перевіряє законність і обґрунтованість рішення місцевого господарського суду у

повному обсязі, але не приймає і не розглядає вимог, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції.

Апеляційна скарга (подання) на рішення місцевого господарського суду розглядається у двомісячний строк з дня надходження справи разом з апеляційною скаргою (поданням) в апеляційну інстанцію (ст. 102 ГПК).

Особа, яка подала апеляційну скаргу (подання), має право відмовитися від неї до винесення постанови. Апеляційний господарський суд має право не приймати відмову від скарги, якщо це суперечить законодавству або порушує чий-небудь права й охоронювані законом інтереси. Про прийняття відмови від скарги (подання) апеляційний господарський суд виносить ухвалу, якщо рішення місцевого господарського суду не оскаржено іншою стороною (ст. 100 ГПК).

Повноваження суду апеляційної інстанції— це сукупність його прав на здійснення встановлених законом процесуальних дій відносно рішення, яке не набрало законної сили, що перевіряється за апеляційною скаргою (поданням).

Апеляційна інстанція (ст. 103 ГПК) за результатами розгляду апеляційної скарги (подання) має право:

— залишити рішення місцевого господарського суду без змін, а скаргу (подання) без задоволення;

— скасувати рішення повністю або частково і прийняти нове рішення;

— скасувати рішення повністю або частково і припинити провадження у справі або залишити позов без розгляду повністю або частково;

— змінити рішення.

Під скасуванням рішення місцевого господарського суду слід розуміти здійснення судом апеляційної інстанції процесуальних дій, спрямованих на визнання недійсним прийнятого місцевим господарським судом рішення, яким було вирішено господарський спір по суті.

Зміна рішення— це внесення до нього виправлень, які не впливають на кінцеві висновки місцевого господарського суду про права та обов'язки сторін.

Перелік підстав для скасування або зміни рішення місцевого господарського суду містить ст. 104 ГПК, такими підставами є:

— неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи;

—недоведеність обставин, що мають значення для справи, які місцевий господарський суд визнав встановленими;

—невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи;

—порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права.

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення. Але в будь-якому разі порушення норм процесуального права є підставою для скасування рішення місцевого господарського суду, якщо:

—справу розглянуто господарським судом у незаконному складі колегії суддів;

—справу розглянуто господарським судом за відсутністю будь-якої зі сторін, не повідомленої належним чином про місце засідання суду;

—господарський суд прийняв рішення про права і обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі;

—рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у рішенні;

—рішення прийнято не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглядала справу;

—рішення прийнято господарським судом з порушенням правил предметної або територіальної чи виключної підсудності, крім випадків, передбачених у господарському процесуальному законодавстві.

За наслідками розгляду апеляційної скарги (подання) (ст. 105 ГПК) апеляційний господарський суд приймає постанову. У постанові мають бути зазначені:

—найменування апеляційного господарського суду, який розглянув апеляційну скаргу, склад суду, номер справи і дата прийняття постанови;

—найменування сторін і найменування особи, яка подала скаргу (подання);

— найменування місцевого господарського суду, рішення якого оскаржується, номер справи, дата прийняття рішення, прізвища судді (суддів);

— стислий виклад суті рішення місцевого господарського суду;

— підстави, з яких порушено питання про перегляд рішення;

- доводи, викладені у відзиві на апеляційну скаргу (подання);
- обставини справи, встановлені апеляційною інстанцією, доводи, за якими апеляційна інстанція відхиляє ті чи інші докази, мотиви застосування законів та інших нормативно-правових актів;
- у разі скасування або зміни рішення місцевого господарського суду— доводи, за якими апеляційна інстанція не погодилась з висновками суду першої інстанції;
- висновки за результатами розгляду апеляційної скарги (подання);
- новий розподіл судових витрат у разі скасування чи зміни рішення.

Постанова набирає законної сили з дня її прийняття та надсилається сторонам у справі в п'ятиденний строк з дня її прийняття. Постанову апеляційної інстанції може бути оскаржено у касаційному порядку.

Виконання постанови провадиться на підставі наказу, який є виконавчим документом. За змістом ст. 116 і 117 ГПК видавати накази мають право виключно місцеві господарські суди після вирішення ними спорів у першій інстанції. У разі скасування або зміни рішення місцевого господарського суду за результатами його перегляду в апеляційному порядку, апеляційна інстанція у резолютивній частині своєї постанови має зобов'язати господарський суд першої інстанції видати відповідний наказ, зокрема, про поворот виконання рішення, постанови згідно з вимогами ст.122 ГПК. Питання про відстрочку або розстрочку виконання постанови або ухвали апеляційної інстанції за наявності обставин, передбачених ч. 1 ст. 121 ГПК, вирішує сама апеляційна інстанція, якщо ці обставини стали їй відомі до винесення ухвали або постанови за результатами перегляду рішення господарського суду першої інстанції. У цих випадках припис про відстрочку або розстрочку, зміну способу та порядку виконання ухвали або постанови має міститись у резолютивній частині зазначеної ухвали або постанови. Питання про відстрочку або розстрочку виконання постанови апеляційного суду та порядку її виконання вирішується апеляційним судом одночасно з прийняттям постанови за результатами перегляду судового рішення, про що зазначається у постанові. В інших випадках, тобто коли відповідну заяву подано після прийняття постанови апеляційним судом, зазначені питання вирішуються

господарським судом, який розглянув справу у першій інстанції, з винесенням ухвали на підставі ст. 121ГПК.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть суб'єкти апеляційного оскарження.
2. Визначте підстави для повернення апеляційної скарги (подання).
3. Чи обов'язково апеляційний господарський суд має приймати відмову від скарги?
4. У чому полягають повноваження суду апеляційної інстанції?
5. Що є підставою для скасування рішення місцевого господарського суду?

Тема
15

ПРОВАДЖЕННЯ У СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Сутність касаційного оскарження. Право касаційного оскарження, його суб'єкти і об'єкти. Порушення процесу перегляду судових рішень у касаційному порядку. Розгляд справ у касаційній

інстанції. Повноваження і постанова касаційної інстанції. Перегляд судових рішень Вищого господарського суду України Верховним Судом України.

Провадження у касаційній інстанції є самостійною стадією господарського процесу і призначена для перевірки законності судових рішень господарського суду, які набрали законної сили.

Вищий господарський суд України є касаційною інстанцією у системі спеціалізованих господарських судів. Він переглядає за касаційною скаргою (поданням) рішення місцевих господарських судів і постанов апеляційних господарських судів.

Судовий контроль касаційної інстанції за діяльністю судів та керівництво ними має здійснюватися у процесуальній формі способом винесення касаційною інстанцією постанов з кожної розглянутої справи. Законодавством також передбачено можливість перегляду у касаційному порядку постанов і ухвали про повернення касаційної скарги (подання) Вищого господарського суду України Верховним Судом України— найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції.

Провадження у касаційній інстанції як самостійної стадії господарського процесу— це сукупність процесуальних дій, які виникають і розвиваються між господарським судом касаційної інстанції та особами, які беруть участь у справі, з метою перевірки судових рішень місцевих та апеляційних господарських судів, які набрали законної сили, а у визначених господарським процесуальним законодавством випадках, перевірки постанов Вищого господарського суду України.

Право касаційного оскарження рішень і постанов господарських судів першої та апеляційної інстанцій, які набрали законної сили, є правом на порушення діяльності суду касаційної інстанції з перевірки зазначених судових актів. Право на касаційне оскарження виникає з дня набрання законної сили рішень та постанов, прийнятих судами першої та апеляційної інстанцій, за наявності передбачених законом передумов. Такими передумовами є: наявність рішення місцевого господарського суду та постанови апеляційного суду, що набрали законну силу;

суб'єкти оскарження, віднесені до кола осіб, які мають право на касаційне оскарження.

Згідно з ст. 107 ГПК сторони у справі мають право подати касаційну скаргу, а прокурор — касаційне подання на рішення місцевого господарського суду, що набрало законної сили, та постанову апеляційного суду. Право подати касаційну скаргу мають позивач, відповідач, треті особи, а також їх правонаступники. Судовий представник, який діє на підставі довіреності, має право подати касаційну скаргу, якщо це оговорено у довіреності. Господарське процесуальне законодавство передбачає право на подання касаційної скарги для осіб, яких не було залучено до участі у справі, якщо суд прийняв рішення чи постанову, що стосується їхніх прав і обов'язків. У цьому випадку такими особами можуть бути, у тому числі громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності (Роз'яснення ВГСУ № 04-5/367 від 28.03.02 “Про деякі питання практики застосування розділу XII-1 Господарського процесуального кодексу України”).

У передбачених законодавством випадках сторони у справі та Генеральний прокурор України мають право оскаржити у касаційному порядку постанову Вищого господарського суду України, прийняту за наслідками перегляду рішення місцевого господарського суду, що набрало законної сили, чи постанови апеляційного господарського суду, а також ухвалу Вищого господарського суду України про повернення касаційної скарги (подання) до Верховного Суду України.

Об'єктом касаційного оскарження можуть бути лише рішення місцевого господарського суду, які набрали законної сили, постанови апеляційного господарського суду, а у випадках, передбачених законодавством, — постанови Вищого господарського суду та ухвала Вищого господарського суду України про повернення касаційної скарги (подання). Ухвали місцевого або апеляційного господарського суду можуть бути оскаржені у касаційному порядку у випадках, передбачених Господарським процесуальним кодексом та Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. Касаційні скарги на ухвали місцевого або апеляційного господарських судів розглядаються у порядку, передбаченому для розгляду касаційних скарг на рішення місцевого господарського суду, постанови апеляційного

господарського суду. У випадках скасування Вищим господарським судом України ухвал про відмову у прийнятті позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, про повернення позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, зупинення провадження у справі, припинення провадження у справі, про залишення позову без розгляду або про залишення без розгляду заяви у провадженні у справі про банкрутство справа передається на розгляд до суду першої інстанції.

Переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Вона не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази. У касаційній інстанції не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції (ст. 111-7 ГПК).

Касаційна скарга (подання) подається (вноситься) до Вищого господарського суду України через місцевий чи апеляційний господарський суд, який прийняв оскаржуване рішення чи постанову протягом одного місяця з дня набрання ними законної сили (ст. 109, 110 ГПК). Місячний строк подання касаційної скарги (подання) встановлено законом, тому не може бути продовжено чи змінено. За клопотанням особи, яка подає скаргу, Вищий господарський суд України може відновити пропущений строк касаційного оскарження, визнавши причину пропуску поважною.

З клопотанням про відновлення пропущеного строку можуть звертатися лише особи, що мають право на подання касаційної скарги. Таке клопотання може бути викладено у скарзі чи в окремій заяві і має бути подано одночасно з поданням касаційної скарги. Клопотання розглядається, якщо воно надійшло до винесення ухвали про повернення касаційної скарги. Клопотання про відновлення строку подання касаційної скарги розглядається колегією суддів без повідомлення осіб, що беруть участь у справі, до вирішення питання про прийняття касаційної скарги до

провадження. Відповідно до ст. 53 ГПК відновлення пропущеного процесуального строку здійснюється господарським судом за наявності поважної причини його пропуску. За результатами розгляду клопотання про відновлення пропущеного строку виноситься ухвала, яка не підлягає оскарженню. Про відмову у відновленні пропущеного строку може бути зазначено в ухвалі про повернення касаційної скарги.

Місцевий або апеляційний господарський суд, який прийняв оскаржуване рішення або постанову, зобов'язаний надіслати скаргу (подання) разом зі справою до Вищого господарського суду України у п'ятиденний строк з дня її надходження (ст. 109 ГПК).

Касаційна скарга (подання) подається (вноситься) у письмовій формі (ст. 111 ГПК) і повинна містити:

- найменування касаційної інстанції;
- найменування місцевого або апеляційного господарського суду, судового рішення якого оскаржується, номер справи та дату прийняття рішення або постанови;
- найменування особи, що подає скаргу (подання), та іншої сторони (сторін) у справі;
- вимоги особи, що подала скаргу (подання), із зазначенням суті порушення або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права;
- перелік доданих до скарги (подання) документів.

Касаційна скарга підписується особою, яка подала скаргу, або її уповноваженим представником. До скарги додаються докази сплати державного мита. Особа, яка подала касаційну скаргу, надсилає іншій стороні у справі копії касаційної скарги і доданих до неї документів, які у цієї сторони відсутні. Прокурор, який вносить касаційне подання, надсилає сторонам у справі його копію і копії доданих до нього документів, які відсутні у справі. До скарги також додаються докази надсилання копії скарги іншій стороні у справі.

Не допускається посилення у касаційній скарзі (поданні) на недоведеність обставин справи.

Сторона у справі, отримавши касаційну скаргу (подання), має право надіслати відзив на неї касаційній інстанції та особі, що подала скаргу (подання) (ст. 111-2 ГПК). Відсутність відзиву на касаційну скаргу (подання) не перешкоджає перегляду судового

рішення, що оскаржується. Надіслання відзиву є правом, а не обов'язком сторони.

Невиконання вимог законодавства щодо змісту касаційної скарги та порядку її подання тягне повернення касаційної скарги. Відповідно до ст. 111-3 ГПК касаційна скарга (подання) не приймається до розгляду і повертається судом, якщо:

- касаційна скарга (подання) підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

- скаргу (подання) надіслано інакше, ніж через місцевий або апеляційний господарський суд, що прийняв рішення або постанову;

- до скарги (подання) не додано доказів надіслання її копії іншій стороні (сторонам) у справі;

- до скарги не додано документів, що підтверджують сплату державного мита у встановлених порядку і розмірі;

- скаргу (подання) подано після закінчення строку, встановленого для її подання, без клопотання або таке клопотання відхилено про відновлення цього строку;

- у скаргі (поданні) не зазначено суті порушення або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права;

- до надіслання ухвали про прийняття скарги (подання) до провадження від особи, що подала скаргу (подання), надійшла заява про її відкликання.

Про повернення касаційної скарги (подання) виноситься ухвала.

Після усунення зазначених обставин, крім випадку подання скарги (подання) після закінчення строку, встановленого для її подання, і його не поновлено, сторона у справі має право повторно подати касаційну скаргу, а прокурор внести касаційне подання у загальному порядку.

Про прийняття касаційної скарги (подання) до провадження суд виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду скарги (подання). Ухвала надсилається усім учасникам судового процесу (ст. 111-4 ГПК).

Касаційна скарга (подання) розглядається у двомісячний строк з дня надходження справи разом із касаційною скаргою (поданням) до Вищого господарського суду України (ст. 111-8 ГПК).

Особа, що подала касаційну скаргу (подання), має право відмовитися від неї до винесення постанови касаційною інстанцією (ст. 111-6 ГПК). Касаційна інстанція має право не прийняти відмову від скарги з підстави того, що це суперечить законодавству або порушує чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. Про прийняття відмови від скарги (подання) касаційна інстанція виносить ухвалу, якщо рішення або постанову господарського суду не оскаржено іншою стороною.

У касаційній інстанції скарга (подання) розглядається за правилами розгляду справи у суді першої інстанції за винятком процесуальних дій, пов'язаних із встановленням обставин справи та їх доказуванням. Касаційна інстанція використовує процесуальні права суду першої інстанції виключно для перевірки юридичної оцінки обставин справи та повноти їх встановлення у рішенні або постанові господарського суду.

Відповідно до ст. 111-9 ГПК Касаційна інстанція за результатами розгляду касаційної скарги (подання) має право:

- залишити рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції без змін, а скаргу (подання) без задоволення;

- скасувати рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції повністю або частково і прийняти нове рішення;

- скасувати рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, якщо суд припустився порушень, передбачених Господарським процесуальним кодексом України;

- скасувати рішення першої інстанції, постанову апеляційної інстанції повністю або частково і припинити провадження у справі чи залишити позов без розгляду повністю або частково;

- змінити рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції;

- залишити в силі одне із раніше прийнятих рішень або постанов.

Підставами для скасування або зміни рішення місцевого господарського суду або постанови апеляційного господарського суду, що передбачені ст. 111-10 ГПК, є порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права. Порушення норм процесуального права є в будь-якому випадку підставою для скасування рішення

місцевого або постанови апеляційного господарського суду, якщо:

—справу розглянуто судом у незаконному складі колегії суддів;

—справу розглянуто судом за відсутності будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином про час і місце засідання суду;

—господарський суд прийняв рішення або постанову, що стосується прав і обов'язків осіб, які не були залучені до участі в справі;

—рішення або постанова не підписані будь-ким із суддів або підписані не тими суддями, що зазначені в рішенні або постанові;

—рішення прийнято не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглянула справу;

—рішення прийнято господарським судом з порушенням правил предметної або територіальної чи виключної підсудності, крім випадків, передбачених у Господарському процесуальному кодексі України.

За наслідками розгляду касаційної скарги (подання) суд приймає постанову (ст. 111-11 ГПК). У постанові мають бути зазначені:

- найменування касаційної інстанції, склад суду, номер справи і дата прийняття постанови;

- найменування сторін і найменування особи, яка подала касаційну скаргу (подання);

- найменування місцевого господарського суду або апеляційного господарського суду, рішення, постанова якого оскаржується, номер справи, дата прийняття рішення, постанови, прізвище судді (суддів);

- стислий виклад суті рішення місцевого господарського суду, постанови апеляційного господарського суду;

- підстави, з яких оскаржено рішення, постанову;

- доводи, викладені у відзиві на касаційну скаргу (подання);

- мотиви, за якими касаційна інстанція не застосовує закони та інші нормативні правові акти, на котрі посилалися сторони, а також закони та інші нормативно-правові акти, якими керувався суд, приймаючи рішення;

- у разі скасування або зміни рішення, постанови, — мотиви, за якими касаційна інстанція не погодилася з висновками суду першої або апеляційної інстанції;

- висновки за результатами розгляду касаційної скарги (подання);
- дії, що їх повинні виконати сторони та суд першої інстанції у разі скасування рішення, постанови і передачі справи на новий розгляд;
- новий розподіл судових витрат у разі скасування чи зміни рішення.

Постанова набирає законної сили з дня її прийняття та надсилається сторонам у справі у п'ятиденний строк з дня її прийняття.

Вказівки, що містяться у постанові касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої інстанції під час нового розгляду справи. Постанова касаційної інстанції не може містити вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яка норма матеріального права повинна бути застосована, і яке рішення має бути прийнято за результатами нового розгляду справи.

Виконання постанови Вищого господарського суду провадиться на підставі наказу, який є виконавчим документом. За змістом ст. 116 і 117 ГПК видавати накази мають право виключно місцеві господарські суди після вирішення ними спорів у першій інстанції. У разі скасування або зміни рішення місцевого господарського суду за результатами його перегляду в касаційному порядку, касаційна інстанція у резолютивній частині своєї постанови має зобов'язати господарський суд першої інстанції видати відповідний наказ, зокрема, про поворот виконання рішення, постанови згідно з вимогами ст. 122 ГПК. Питання про відстрочку або розстрочку виконання постанови або ухвали касаційної інстанції за наявності обставин, передбачених ч. 1 ст. 121 ГПК, вирішує сама касаційна інстанція, якщо ці обставини стали їй відомі до винесення ухвали або постанови за результатами перегляду рішення господарського суду першої інстанції. У цих випадках припис про відстрочку або розстрочку, зміну способу та порядку виконання ухвали або постанови має міститись у резолютивній частині зазначеної ухвали або постанови. Питання про відстрочку або розстрочку виконання постанови касаційного суду та порядку її виконання вирішується касаційним судом одночасно з прийняттям постанови за результатами перегляду судового рішення, про що зазначається у постанові. В інших випадках, тобто коли відповідну заяву подано

після прийняття постанови касаційним судом, зазначені питання вирішуються господарським судом, який розглянув справу у першій інстанції, з винесенням ухвали на підставі ст. 121 ГПК.

Верховний Суд України (ст. 111-15 ГПК) переглядає у касаційному порядку постанови чи ухвали Вищого господарського суду України у випадках, коли вони оскаржені:

— з мотивів застосування Вищим господарським судом України закону чи іншого нормативно-правового акта, що суперечить Конституції України;

— у разі їх невідповідності рішенням Верховного Суду України чи Вищого суду іншої спеціалізації з питань застосування норм матеріального права;

— з мотивів невідповідності постанов чи ухвал міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

— у зв'язку з виявленням різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону чи іншого нормативно-правового акта в аналогічних справах;

— на підставі визнання постанов чи ухвал міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

Підставами для скасування постанов чи ухвал Вищого господарського суду України є їх невідповідність Конституції України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи інше неправильне застосування норм матеріального права (ст. 111-19 ГПК).

Касаційна скарга, касаційне подання Генерального прокурора України на постанову Вищого господарського суду України можуть бути подані не пізніше одного місяця з дня її прийняття. У разі виникнення підстав для оскарження постанови чи ухвали Вищого господарського суду України після закінчення зазначеного строку Верховний Суд України зобов'язаний прийняти касаційну скаргу (подання) до свого провадження.

Касаційна скарга, касаційне подання Генерального прокурора України на постанову чи ухвалу Вищого господарського суду України подаються до Верховного Суду України через Вищий господарський суд України. Вищий господарський суд України надсилає касаційну скаргу (подання) разом із справою до Верховного Суду України у десятиденний строк з дня надходження скарги (подання) (ст. 111-16 ГПК).

Питання про порушення провадження з перегляду Верховним Судом України постанови чи ухвали Вищого господарського суду України вирішується позитивно у разі згоди хоча б одного з суддів на засіданні колегії у складі трьох суддів Судової палати у господарських справах і розглядається протягом місяця з дня надходження касаційної скарги чи касаційного подання. Постанова чи ухвала Вищого господарського суду України переглядається на засіданні суддів Судової палати у господарських справах Верховного Суду України.

Постанови чи ухвали Вищого господарського суду України переглядаються у касаційному порядку за правилами розгляду справи у господарському суді першої інстанції за винятком процесуальних дій, пов'язаних зі встановленням обставин справи та їх доказуванням (111-17 ГПК).

Верховний Суд України за результатами розгляду касаційної скарги, касаційного подання Генерального прокурора України на постанову чи ухвалу Вищого господарського суду України має право:

- залишити постанову чи ухвалу без змін, а скаргу (подання) без задоволення;

- скасувати постанову і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції або скасувати ухвалу і передати справу на розгляд до Вищого господарського суду України;

- скасувати постанову чи ухвалу і припинити провадження у справі.

За результатами касаційного розгляду більшістю голосів суддів, які брали участь у перегляді постанови чи ухвали Вищого господарського суду України, ухвалюється постанова Верховного Суду України (ст. 111-20 ГПК). Судді, які не погоджуються з рішенням, можуть висловити окрему думку, яка додається до постанови.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає, надсилається сторонам у справі у п'ятиденний строк з дня її ухвалення.

Вказівки, що містяться у постанові Верховного Суду України, є обов'язковими для суду першої інстанції під час нового розгляду справи та для Вищого господарського суду України у ході розгляду матеріалів касаційної скарги чи касаційного подання. Постанова Верховного Суду України за результатами перегляду у касаційному порядку постанови чи

ухвали Вищого господарського суду України не може містити вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яку норму матеріального чи процесуального права повинно бути застосовано, і яке рішення має бути ухвалено у разі нового розгляду справи.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Укажіть, хто має право на касаційне оскарження?
2. Назвіть підстави для повернення касаційної скарги (подання).
3. У чому полягають повноваження суду касаційної інстанції?
4. Хто може подати касаційну скаргу до Верховного Суду України?
5. Охарактеризуйте повноваження Верховного Суду України за результатами розгляду касаційного подання.

Тема
16

ПЕРЕГЛЯД РІШЕННЯ, УХВАЛИ, ПОСТАНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Поняття “нововиявлені обставини”. Порядок подання заяви. Порядок перегляду рішення,

ухвали, постанови за нововиявленими обставинами.

Перегляд господарським судом рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами є одним із передбачених способів перевірки правильності вирішення справ. Ця стадія поряд із апеляційним та касаційним провадженням покликана сприяти винесенню законних і обґрунтованих рішень, захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності.

Певна загальність завдань, які стоять перед ними, не виключає суттєвої відмінності і різноманітності. Перегляд рішень господарського суду за нововиявленими обставинами— це самостійна стадія господарського процесу, яка має суб'єктний склад, об'єкт, зміст, підстави перегляду. Специфіка даної стадії виявляється перш за все у підставах перегляду судових актів. Перегляд рішень господарського суду на відміну від перевірки в апеляційному та касаційному порядку здійснюється за нововиявленими обставинами.

Господарський суд може переглянути прийняте ним судові рішення, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами, що мають істотне значення для справи і не могли бути відомі заявникові (ст. 112 ГПК).

Характерним для перегляду рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами є те, що питання про незаконність чи необґрунтованість судового акта виникає у зв'язку з нововиявленими обставинами, і не пов'язане з судовою помилкою, оскільки в основу судового рішення, що переглядається, були покладені правильні висновки на підставі оцінки зібраних у справі доказів.

Нововиявлені обставини— це юридичні факти (фактичні обставини), які існують у момент розгляду справи і мають суттєве значення для її вирішення, які не були і могли бути відомі ні заявнику, ні суду, який розглядав справу.

Таким чином, нововиявлена обставина — це:

—юридичний факт, який передбачений нормами права і який тягне виникнення, зміну і припинення правовідносин;

—юридичний факт, який має суттєве значення для правильного вирішення даної конкретної справи. Якщо б нововиявлена обставина була відома суду під час винесення судового акта, то вона обов'язково вплинула б на висновок суду;

—юридичний факт, який вже існував у момент звернення заявника до господарського суду і під час розгляду справи судом, але існування його стало відомо лише після прийняття відповідного судового рішення;

—обставина, яка не була і не могла бути відома ні особі, яка заявила про це потім, ні суду, який розглядав справу.

Нововиявлені обставини слід відрізняти від нових або таких, що змінилися, обставин і нових доказів.

Нові обставини, юридичні факти, яких не було в момент розгляду справи, і виникли вони після винесення рішення, ухвали, постанови. Нові обставини можуть бути підставою для подання нового позову.

Нові докази— фактичні дані, які не були з певних причин досліджені судом під час розгляду справи. Виявлені після прийняття господарського судового акта докази свідчать лише про те, що обставини справи досліджувалися неповно, висновок господарського суду не відповідає дійсності, що є підставою для перегляду цього рішення в апеляційному чи касаційному порядку.

До кола осіб, які можуть звертатися з вимогою перегляду рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами, належать: сторони і прокурор, який має право на таке подання. Статтями 26 і 27 ГПК передбачено, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма правами позивача, а треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, користуються усіма правами сторін за виключенням зазначених у ст. 27 ГПК, до переліку яких не входить заборона на звернення із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, такі особи теж мають право на таку заяву. Згідно з ст. 25 ГПК право на подання заяви про перегляд судового рішення господарського суду за нововиявленими обставинами має правонаступник сторін і третіх осіб.

Заява сторони, подання прокурора про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами подаються до господарського суду, який прийняв судові рішення.

Заява сторони або подання прокурора мають бути поданими до господарського суду не пізніше двох місяців з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення (ст. 113 ГПК). Заява, подання прокурора про

перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами розглядаються господарським судом у судовому засіданні у місячний строк з дня їх надходження (ст. 114 ГПК). Неявка заявника та інших осіб, які беруть участь у справі, не є перешкодою для розгляду заяви.

Заявник зобов'язаний надіслати іншим сторонам копію заяви та додані до неї документи. Докази, що підтверджують надіслання копії заяви, додаються до заяви, як і докази про сплату державного мита.

Заява сторони, подання прокурора (його заступника) не приймається до розгляду і повертається заявникові у випадках:

- подання після закінчення встановленого строку без клопотання про його відновлення або відхилення такого клопотання господарським судом;
- подання без доказів надіслання копії заяви і доданих до неї документів іншим сторонам;
- відсутності доказів сплати державного мита у порядку і розмірі, встановлені законодавством.

Про повернення заяви виноситься ухвала, яку може бути оскаржено (ст. 113 ГПК).

Про прийняття заяви, подання прокурора про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами господарський суд виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду заяви чи подання, яка надсилається відповідно сторонам у справі та прокурору, який брав участь у справі чи вніс подання (ст. 113-1 ГПК).

Рішення і ухвали, що набрали законної сили і прийняті судом першої інстанції, переглядаються господарським судом, який прийняв ці судові рішення. Перегляд за нововиявленими обставинами постанов і ухвал апеляційної і касаційної інстанції, якими змінено або скасовано судові рішення суду першої інстанції, здійснюється судом тієї інстанції, яким змінено або прийнято нове судові рішення.

За результатами перегляду судового рішення приймаються:

- рішення— у разі зміни або скасування рішення;
- постанова— у разі зміни або скасування постанови;
- ухвала— у разі зміни чи скасування ухвали або залишення рішення, ухвали, постанови без змін.

Рішення, ухвала, постанова, прийняті за результатами перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами,

надсилаються сторонам, прокурору у п'ятиденний строк з дня їх прийняття (ст. 114 ГПК).

Рішення, ухвала, постанова, прийняті за результатами перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, можуть бути переглянуті на загальних підставах.

У разі скасування судового рішення за результатами його перегляду за нововиявленими обставинами справа розглядається господарським судом за правилами, встановленими Господарським процесуальним кодексом України.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чим відрізняються нововиявлені обставини від нових доказів або нових обставин?
2. Який господарський суд переглядає судові рішення за нововиявленими обставинами?
3. Чим відрізняється стадія перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами від апеляційної та касаційної стадії перегляду?
4. Що сплачується під час подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами?
5. Які акти приймаються за наслідками перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами?

Тема 17

Виконання судових рішень господарських судів

Загальні умови виконання судових рішень. Наказ господарського суду— виконавчий документ. Дії судді господарського суду на стадії виконання судового господарського суду рішення. Оскарження дій органів Державної виконавчої служби. Характеристика виконавчого провадження.

Метою господарського процесу є встановлення взаємовідносин сторін, винесення і виконання законного та обґрунтованого рішення з господарського спору. Господарське процесуальне провадження охоплює питання, пов'язані як з розглядом, вирішенням господарських спорів, так і з виконанням рішень господарського суду, а порядок виконання судових рішень господарського суду встановлено Законом України “Про виконавче провадження”.

Вступивши в законну силу, рішення господарського суду набувають якості обов'язковості і виконавчості, внаслідок чого сторони зобов'язані діяти у відповідності до припису рішення.

Виконання рішення господарського суду — завершальна і важлива стадія господарського процесу. Реальний захист відновлення порушених суб'єктивних прав юридичної особи, громадянина-підприємця можуть бути забезпечені лише тоді, коли боржник добровільно підкоряється рішенням господарського суду або буде примушений до цього компетентними органами, коли буде виконано рішення господарського суду. Кожне рішення господарського суду повинно бути виконано у

встановленому законодавством порядку, тобто реалізоване для досягнення тієї мети, про яку дбала зацікавлена організація, коли зверталася до господарського суду. В іншому випадку звернення до цього органу було б непотрібними витратами коштів, сил, часу сторін і господарського суду, оскільки захист прав є ніщо інше, як його реальне, а подекуди і примусове здійснення. Тому в рамках господарського процесу регулюються і здійснюються не тільки правовідносини з розгляду і вирішення господарських справ, а й з виконання прийнятих рішень.

Примусове виконання судових рішень забезпечує їх сталість, гарантує здійснення справ, визнаних рішенням господарського суду, і виконання підтверджених обов'язків. Виконавче провадження — це стадія господарського процесу, в якому спеціальні державні органи провадять примусове здійснення прав суб'єктів господарювання, які підтверджені рішенням господарського суду.

Як стадія господарського процесу виконання судових рішень здійснюється у процесуальній формі, і порядок діяльності органів виконання заздалегідь приписаний законом. Зацікавленим особам забезпечена можливість брати участь у виконавчому провадженні, при цьому їм надані певні процесуальні права.

Чітке і своєчасне виконання всіх рішень господарського суду робить діяльність його органів ефективною. Саме тому провадження з виконання судових актів має важливе значення і за суттю є заключною стадією господарського процесу з конкретної справи.

Рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України (ст. 115 ГПК). Виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом. Пред'явленням наказу до виконання порушується виконавче провадження.

Провадження з виконання рішень будь-якого юрисдикційного органу має важливе значення у механізмі захисту прав. Помилки, які допущені на заключному етапі захисту права, можуть звести нанівець попередню діяльність правоохоронного органу і привести до зворотного результату — порушення суб'єктивних прав сторін, які сперечаються. Тому примусове здійснення порушеного або оспорюваного права знаходиться під контролем

суду, одночасно являє собою заключну стадію провадження в юрисдикційному органі.

Виконання рішення господарських судів регламентуються норми Господарського процесуального права (ст. 115-122 ГПК), Законом України “Про виконання провадження” та іншими нормативно-правовими актами.

Необхідно відрізнити примусове виконання рішення господарського суду стосовно боржника від стадії виконавчого провадження, яка склалася, з низки процесуальних дій, зокрема: видачі наказу, який може і не бути подано до виконання у зв’язку з добровільним виконанням рішення; видачі дубліката наказу, якщо останній втрачено; відстрочки, розстрочки, зміни одного способу та порядку виконання іншим, поворот виконання рішення тощо. Названі дії, пов’язані з виконанням рішення незалежно від того, яким чином воно виконується,— добровільно чи примусово.

Указані дії мають одну мету— реальне забезпечення захисту дійсно порушеного або оспорюваного права. Вони становлять самостійну і заключну стадію господарського процесу. Норми, які регулюють провадження в господарському суді, — самостійний інститут господарського процесуального законодавства.

У виконавчому провадженні беруть участь державні та інші органи та посадові особи, до компетенції яких входить примусове виконання рішень господарського суду і сторони (стягувач і боржник).

Згідно з Законом України “Про виконавче провадження” примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України. Відповідно до Закону України “Про державну виконавчу службу” примусове виконання рішень здійснюють державні виконавці Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, відділів державної виконавчої служби Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції, районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби відповідних управлінь юстиції. Інші органи, установи, організації і посадові особи здійснюють виконавчі дії у випадках, передбачених

законом, у тому числі відповідно до Закону України “Про виконавче провадження”, на вимогу чи за дорученням державного виконавця.

Учасниками виконавчого провадження є державний виконавець, сторони, представники сторін, експерти, спеціалісти, перекладачі, суб’єкти оцінної діяльності— суб’єкти господарювання.

Сторона у виконавчому провадженні — це стягувач і боржник. Боржником на стадії виконавчого судового рішення господарського суду є особа, яка зобов’язана за рішенням суду вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов’язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення на користь другої сторони— стягувача. Стягувачем є особа, на користь або в інтересах якої видано виконавчий документ та на користь якої провадиться стягнення. Стягувачем, звичайно, є попередній позивач, але у разі повороту виконання рішення, стягувачем може бути попередній відповідач. У виконавчому провадженні сторони можуть діяти особисто або через представників.

Виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом (ст.116 ГПК). Наказ видається стягувачеві або надсилається йому (рекомендованим або цінним листом) після набрання судовим рішенням законної сили. Накази про стягнення державного мита надсилаються до місцевих органів державної податкової служби.

У разі повного або часткового задоволення первісного і зустрічного позовів накази про стягнення грошових сум видаються окремо по кожному позову. Взаємний залік сум не проводиться. Якщо судові рішення прийнято на користь кількох позивачів, або проти кількох відповідачів, або якщо виконання повинно бути проведено в різних місцях, видаються накази із зазначенням тієї частини судового рішення, яка підлягає виконанню за даним наказом (ст. 116 ГПК).

Згідно з ст. 117 ГПК наказ має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України “Про виконавче провадження”. Відповідно до ст. 19 даного Закону у виконавчому документі повинно бути вказано: 1) назва документа, дата видачі та найменування органу, посадової особи, що видала документ; 2) дата і номер рішення, за яким видано виконавчий документ; 3) найменування (для юридичних осіб) або

ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника за його наявності (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника за його наявності (для фізичних осіб— платників податків), а також інші відомості, якщо вони відомі суду чи іншому органу, який видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, такі як дата і місце народження боржника та його місце роботи (для фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника тощо; 4) резолютивна частина рішення; 5) дата набрання чинності рішенням; 6) строк пред'явлення виконавчого документа до виконання. Виконавчий документ має бути підписаний уповноваженою посадовою особою і скріплений печаткою.

Господарський суд, який видав наказ, може за заявою стягувача або боржника виправити помилку, допущену під час його оформлення або видачі, чи визнати наказ таким, що не підлягає виконанню, та стягнути на користь боржника безпідставно одержане стягувачем за наказом.

Господарський суд розглядає заяву в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника і виносить ухвалу. Неявка стягувача і боржника не є перешкодою для розгляду заяви. До розгляду заяви господарський суд має право своєю ухвалою зупинити стягнення за наказом, а також витребувати наказ.

Господарський суд ухвалою вносить виправлення до наказу, а у разі якщо його було видано помилково або якщо обов'язок боржника відсутній повністю чи частково у зв'язку з його припиненням добровільним виконанням боржником чи іншою особою або з інших причин, господарський суд визнає наказ таким, що не підлягає виконанню повністю або частково. Якщо стягнення за таким наказом уже відбулося повністю або частково, господарський суд одночасно на вимогу боржника стягує на його користь безпідставно одержане стягувачем за наказом.

Ухвала господарського суду за результатами розгляду заяви надсилається стягувачеві і боржнику у п'ятиденний строк з дня її винесення. Ухвала може бути оскаржена у порядку,

встановленому Господарським процесуальним кодексом України.

Якщо рішенням господарського суду встановлюється відстрочка або розстрочка виконання, в наказі зазначають, з якого часу починається перебіг строку його дії. Виданий стягувачеві наказ може бути пред'явлено до виконання не пізніше трьох років з дня прийняття рішення, ухвали, постанови або закінчення строку, встановленого у разі відстрочки виконання судового рішення або після винесення ухвали про поновлення пропущеного строку для пред'явлення наказу до виконання. У цей строк не зараховується час, на який виконання судового рішення було зупинено (ст. 118 ГПК).

У процесі виконання судового рішення сторони можуть укласти мирову угоду. Мирова угода, укладена сторонами у процесі виконання судового рішення, подається на затвердження господарського суду, який прийняв відповідне судове рішення. Про затвердження мирової угоди господарський суд виносить ухвалу (ст. 121 ГПК).

Господарське процесуальне законодавство передбачає випадки зупинення виконання судового рішення. Суд касаційної інстанції за заявою сторони чи поданням прокурора або за власною ініціативою може зупинити виконання оскарженого рішення господарського суду до закінчення його перегляду в порядку касації. Про зупинення виконання судового рішення виноситься ухвала. Після закінчення перегляду оскарженого судового рішення господарський суд може поновити виконання судового рішення, про що виноситься ухвала (ст. 121-1 ГПК).

У разі пропуску строку для пред'явлення наказу до виконання з причин, визнаних господарським судом поважними, пропущений строк може бути відновлено. Заява про відновлення пропущеного строку подається до господарського суду, який прийняв судове рішення. Заява розглядається на засіданні господарського суду, про час і місце якого повідомляють ухвалою стягувача і боржника. Неявка боржника і стягувача на судові засідання не є перешкодою для розгляду заяви. За результатами розгляду заяви виноситься ухвала, яка надсилається стягувачеві і боржнику, яку може бути оскаржено (ст. 119 ГПК).

Господарський суд може видати дублікат наказу (ст. 120 ГПК), у разі втрати наказу, якщо стягувач звернувся із заявою про це до закінчення строку, встановленого для пред'явлення

наказу до виконання. До заяви про видачу дубліката наказу мають бути додані:

— довідка установи банку, державного виконавця чи органу зв'язку про втрату наказу;

— у разі втрати наказу стягувачем— довідка стягувача, підписана керівником чи заступником керівника та головним (старшим) бухгалтером підприємства, організації, що наказ втрачено і до виконання не пред'явлено.

Про видачу дубліката наказу виноситься ухвала.

За наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим, за заявою сторони, державного виконавця, за поданням прокурора чи його заступника або за власною ініціативою господарський суд, який видав виконавчий документ, у десятиденний строк розглядає це питання на судовому засіданні з викликом сторін, прокурора чи його заступника у виключних випадках, залежно від обставин справи може відстрочити або розстрочити виконання, рішення, ухвали, постанови, змінити спосіб та порядок їх виконання (ст. 121 ГПК).

Відстрочка — це відкладення або перенесення виконання рішення на новий строк, який визначається господарським судом. Розстрочка означає виконання рішення частинами, встановленими господарським судом, з певним інтервалом у часі. Строки виконання кожної частини також повинні визначатися господарським судом. У разі відстрочки або розстрочки виконання рішення, ухвали, постанови господарський суд на загальних підставах може вжити заходів із забезпечення позову. Під зміною способу і порядку виконання рішення слід розуміти прийняття господарським судом нових заходів для реалізації рішення у разі неможливості його виконання у порядку і способом, раніше встановленими.

Про відстрочку або розстрочку виконання рішення, ухвали, постанови, зміну способу та порядку їх виконання виноситься ухвала, яка може бути оскаржена. В деяких випадках ухвала надсилається установі банку за місцезнаходженням боржника або державному виконавцю.

Гарантією захисту майнових прав суб'єктів господарювання є передбачений господарським процесуальним законодавством поворот виконання рішення, ухвали, постанови господарського суду (ст.122 ГПК). Якщо виконані рішення або постанова змінені чи скасовані і прийнято нове рішення про повну, або часткову

відмову в позові, або провадження у справі припинено, або позов залишено без розгляду, боржників повертається все те, що з нього стягнуто на користь стягувача за зміненими чи скасованими у відповідній частині рішення, постановою. Поворот виконання спрямований на відновлення прав боржника, що порушені виконанням рішення.

Видача наказу про повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості провадиться господарським судом за заявою боржника. До заяви має бути додана довідка, підписана керівником чи заступником керівника і головним (старшим) бухгалтером про те, що суму, стягнуту за раніше прийнятим рішенням, списано установою банку або майно вилучено державним виконавцем.

У разі повороту виконання першопочатковий стягувач зобов'язаний повернути першопочатковому боржнику гроші чи майно, яке від нього одержав за скасованим рішенням. У разі неможливості повернення майна в натурі, постановою суду повинно бути передбачено відшкодування вартості цього майна.

Якщо не виконано рішення, або постанова змінені, або скасовані і прийнято нове рішення про повну чи часткову відмову в позові, або провадження у справі припинено, або заяву залишено без розгляду, господарський суд виносить ухвалу про повне чи часткове припинення стягнення за зміненими чи скасованими у відповідній частині рішенням постановою.

Належне виконання рішення господарського суду, окрім законослухняної поведінки боржника і стягувача, залежить і від діяльності органів Державної виконавчої служби, тому ст. 121-2 ГПК передбачає оскарження дій чи бездіяльності цих органів. Скарги на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів можуть бути подані стягувачем, боржником або прокурором протягом десяти днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена. Скарги на дії органів Державної виконавчої служби розглядаються господарським судом, про час і місце якого повідомляються ухвалою стягувач, боржник чи прокурор та орган виконання судових рішень. Неявка боржника, стягувача, прокурора чи представника органу Державної виконавчої служби на судові засідання не є перешкодою для розгляду скарги. За результатами розгляду скарги виноситься

ухвала, яка надсилається стягувачеві, боржникові та органу виконання судових рішень. Ухвалу може бути оскаржено.

Виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження— це сукупність дій органів і посадових осіб, зазначених у Законі України “Про виконавче провадження”, спрямованих на примусове виконання рішень господарських судів, які здійснюються на підставах, у спосіб та межах повноважень, визначених законодавством, а також рішеннями, що відповідно до даного Закону підлягають примусовому виконанню.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чому виконання судового рішення господарського суду відносять до стадій господарського процесу?
2. Які дії може здійснювати суддя господарського суду на цій стадії?
3. Який акт судді господарського суду є виконавчим документом?
4. Хто здійснює примусове виконання рішень господарського суду?
5. Чи є сторонами виконавчого провадження сторони господарського процесу?

Тема 18

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Сторони, суб'єкти банкрутства, арбітражний керуючий. Порушення провадження. Підготовче засідання. Попереднє засідання. Припинення провадження. Розпорядження майном. Санація. Мирова угода. Ліквідація.

Провадження у справах про банкрутство регулюється Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (далі — Закон), Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника (ст. 6 Закону, ст. 12, 15 ГПК). Право на звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник, кредитор.

Боржник — суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

Кредитор — юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника. Закон передбачає два види кредиторів: конкурсні і поточні. Конкурсні кредитори — кредитори за вимогами до боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство, та вимоги яких не

забезпечені заставою майна боржника. До конкурсних кредиторів відносяться також кредитори, вимоги яких до боржника виникли внаслідок правонаступництва за умови виникнення таких вимог до порушення провадження у справі про банкрутство. Поточні кредитори — кредитори за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено Законом.

Суб'єкт банкрутства (далі — банкрут) — боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом. Суб'єктами банкрутства не можуть бути відокремлені структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо).

Законодавець відокремлює поняття “боржник” і “банкрут”. На етапі порушення справи про банкрутство, суб'єкт підприємницької діяльності стосовно якого така справа порушується, є боржником. Банкрутом визнається боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом у процедурі банкрутства.

Щодо боржника можуть бути застосовані такі судові процедури банкрутства: розпорядження майном боржника, мирова угода, санація (відновлення платоспроможності) боржника, ліквідація банкрута (ст. 4 Закону). З чотирьох передбачених судових процедур лише одна призводить до визнання боржника банкрутом, інші призначені сприяти відновленню його платоспроможності.

Сторони у справі про банкрутство — кредитори (представник комітету кредиторів), боржник (банкрут). Учасники провадження у справі про банкрутство — сторони, арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, а також у випадках, передбачених Законом, інші особи, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство, Фонд державного майна України, державний орган з питань банкрутства, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника, уповноважена особа

акціонерів або учасників товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю.

Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор)— фізична особа, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, та діє на підставі ухвали господарського суду. Арбітражним керуючим може бути призначено фізичну особу— суб'єкта підприємницької діяльності, яка має вищу юридичну або економічну освіту, володіє спеціальними знаннями та не є зацікавленою особою щодо боржника і кредиторів. Одна й та сама особа може виконувати функції арбітражного керуючого на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство (розпорядник майна— фізична особа, на яку покладено повноваження щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника на період провадження у справі про банкрутство; керуючий санацією— фізична особа, яка відповідно до рішення господарського суду організовує здійснення санації боржника, ліквідатор — фізична особа, яка відповідно до рішення господарського суду організовує здійснення ліквідаційної процедури боржника, визнаного банкрутом, та забезпечує задоволення визнаних судом вимог кредиторів).

Заява про порушення справи про банкрутство подається боржником або кредитором у письмовій формі, підписується керівником боржника чи кредитора (іншою особою, повноваження якої визначені законодавством або установчими документами), громадянином — суб'єктом підприємницької діяльності (його представником) і повинна містити передбачені ст. 7 Закону відомості. Боржник подає заяву до господарського суду за наявності майна, достатнього для покриття судових витрат, якщо не передбачено інше. Із заяв про порушення справи про банкрутство справляється державне мито у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п. 2 ст. 3 Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито”). Мито справляється при поданні заяви про порушення справ про банкрутство, а також із заяв кредиторів, які звертаються з майновими вимогами до боржника після оголошення про порушення справи про банкрутство.

Боржник зобов'язаний звернутися у місячний строк до господарського суду з заявою про порушення справи про банкрутство у разі виникнення таких обставин: задоволення вимог одного або кількох кредиторів зробить неможливим

виконання грошових зобов'язань боржника у повному обсязі перед іншими кредиторами; орган боржника, уповноважений відповідно до установчих документів або законодавства прийняти рішення про ліквідацію боржника, прийняв рішення про звернення до господарського суду з заявою боржника про порушення справи про банкрутство; при ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі; в інших випадках, передбачених Законом. У разі якщо справа про банкрутство порушується за заявою боржника, боржник зобов'язаний одночасно подати план санації.

Заява кредитора може ґрунтуватися на об'єднаній заборгованості боржника щодо різних зобов'язань перед цим кредитором. Кредитори мають право об'єднати свої вимоги до боржника і звернутися до суду з однією заявою. Така заява підписується всіма кредиторами, які об'єднали свої вимоги. При проведенні процедури банкрутства інтереси всіх кредиторів представляє комітет кредиторів. Кредитор зобов'язаний при поданні заяви про порушення справи про банкрутство надіслати боржнику копії заяви та доданих до неї документів.

Якщо на момент подання заяви про порушення справи про банкрутство до суду вже надійшли одна або кілька заяв про порушення справи про банкрутство одного боржника, суд розглядає всі заяви, включаючи заяву кредитора або боржника, подану останньою.

Одержавши заяву про порушення справи про банкрутство суддя господарського судді протягом п'яти днів ознайомлюється та вивчає її, а також може прийняти заяву, відмовити в її прийнятті, повернути заяву. Наслідки цих процесуальних дій судді є різними.

Відповідно до ст. 8 Закону суддя господарського суду приймає заяву про порушення справи про банкрутство, подану з дотриманням вимог Закону та Господарського процесуального кодексу України. Він відмовляє у прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство, якщо: боржник не включений до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України або до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності; подано заяву про порушення справи про банкрутство ліквідованої або реорганізованої (крім реорганізації у формі перетворення) юридичної особи; стосовно боржника юридичної чи фізичної

особи — суб'єкта підприємницької діяльності вже порушено справу про банкрутство; якщо вимоги кредиторів, які подали заяву про порушення справи про банкрутство, в сумі становлять менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, якщо інше не передбачено Законом; вимоги кредиторів повністю забезпечені заставою.

У разі відмови у прийнятті заяви виноситься ухвала, яка направляється заявнику не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви разом із заявою та доданими до неї документами. Ухвалу про відмову у прийнятті заяви може бути оскаржено у встановленому порядку. У разі скасування цієї ухвали заява вважається поданою в день первісного звернення до господарського суду.

Суддя повертає заяву про порушення справи про банкрутство і додані до неї документи без розгляду, про що виноситься ухвала, якщо: заяву підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано; у заяві не вказано повне найменування сторін, їх поштову адресу та інші відомості, перелічені у ст. 7 Закону; не подано доказів щодо сплати державного мита у встановлених порядку та розмірі; заявник не дотримав трьох місяців після настання встановленого строку сплати грошового зобов'язання; з інших підстав, передбачених ст. 63 ГПК, з урахуванням вимог Закону. Повернення заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду в загальному порядку після усунення допущеного порушення (ст. 9 Закону).

Якщо про порушення справи про банкрутство подається кілька заяв і одна заява повертається без розгляду, суддя розглядає інші заяви. Ухвала про повернення заяви про порушення справи про банкрутство без розгляду може бути оскаржена у встановленому порядку.

Згідно з ст. 11 Закону суддя, прийнявши заяву про порушення справи про банкрутство, не пізніше ніж на п'ятий день з дня її надходження виноситься і направляє сторонам та державному органу з питань банкрутства ухвалу про порушення провадження у справі про банкрутство, в якій вказується про прийняття заяви до розгляду, про введення процедури розпорядження майном боржника, призначення розпорядника майна, дату проведення підготовчого засідання суду, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Підготовче засідання суду має відбутися не пізніше ніж на тридцятий день з дня прийняття заяви про порушення справи про банкрутство. До дати проведення підготовчого засідання боржник зобов'язаний подати до господарського суду та заявнику відзив на заяву про порушення справи про банкрутство, відсутність відзиву боржника не зупиняє провадження у справі.

У підготовчому засіданні суддя оцінює подані документи, заслуховує пояснення сторін, розглядає обґрунтованість заперечень боржника. З метою виявлення всіх кредиторів та осіб, які виказали бажання взяти участь у санації боржника, суддя у підготовчому засіданні виносить ухвалу, якою зобов'язує заявника подати до офіційних друкованих органів у десятиденний строк за його рахунок оголошення про порушення справи про банкрутство. Якщо при прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство призначити розпорядника майна неможливо, розпорядник майна призначається на підготовчому засіданні для розпорядження майном боржника (система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження та ефективного використання майнових активів боржника та проведення аналізу його фінансового становища). У підготовчому засіданні вирішуються інші питання і здійснюють інші дії щодо боржника і кредиторів відповідно до ст. 11 Закону.

За результатами розгляду заяви кредитора та відзиву боржника у підготовчому засіданні виноситься ухвала, в якій визначаються: розмір вимог кредиторів, які подали заяву про порушення справи про банкрутство; дата складення розпорядником майна реєстру вимог кредиторів, який має бути складений та поданий до господарського суду на затвердження не пізніше двох місяців та десяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду; дата попереднього засідання суду, яке має відбутися не пізніше трьох місяців після дати проведення підготовчого засідання суду; дата скликання перших загальних зборів кредиторів, які мають відбутися не пізніше трьох місяців і десяти днів після дати проведення підготовчого засідання суду; дата засідання суду, на якому буде винесено ухвалу про санацію боржника, чи про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, чи припинення провадження у справі про банкрутство, яке має відбутися не пізніше шести місяців після дати проведення підготовчого засідання суду. Ухвала може бути оскаржена у встановленому порядку.

Суд виносить хвалу про припинення провадження у справі про банкрутство за наявності підстав, передбачених ст. 40 Закону. Господарський суд припиняє провадження у справі про банкрутство, якщо: 1) боржник не включений до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України або до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності; 2) подано заяву про визнання банкрутом ліквідованої або реорганізованої (крім реорганізації у формі перетворення) юридичної особи; 3) у провадженні господарського суду є справа про банкрутство того ж боржника; 4) затверджено звіт керуючого санацією боржника в порядку, передбаченому Законом; 5) затверджено мирову угоду; 6) затверджено звіт ліквідатора в порядку, передбаченому ст. 32 Закону; 7) боржник виконав усі зобов'язання перед кредиторами; 8) кредитори не висунули вимог до боржника після порушення провадження у справі про банкрутство за заявою боржника. Про припинення провадження у справі про банкрутство виноситься ухвала, яка може бути оскаржена у встановленому порядку. Провадження у справах про банкрутство може бути припинено у випадках, передбачених пп. 1, 2 та 5 на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство, тобто як до, так і після визнання боржника банкрутом; у випадках, передбачених пп. 3, 4, 7 і 8, — лише до визнання боржника банкрутом, а у випадку, передбаченому п.6, — лише після визнання боржника банкрутом.

Законодавство передбачає можливість відкликання заяви про порушення справи про банкрутство, яка згідно зі ст. 10 Закону може бути відкликана заявниками до опублікування в офіційному друкованому органі оголошення про порушення справи про банкрутство або після такого опублікування, якщо протягом місячного строку не надійшло інших заяв кредиторів щодо задоволення їх вимог. Суд виносить ухвалу про відкликання заяви, якщо це не порушує права боржника та кредиторів.

Наступним етапом провадження у справі про банкрутство є попереднє засідання. Попереднє засідання господарського суду проводиться не пізніше трьох місяців після проведення підготовчого засідання суду. Про попереднє засідання суду повідомляються сторони, а також інші учасники провадження у справі про банкрутство. У попередньому засіданні господарський суд розглядає реєстр вимог кредиторів, вимоги кредиторів, щодо яких були заперечення боржника, і які не були включені

розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів. За результатами розгляду господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначається розмір визнаних судом вимог кредиторів, які включаються розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, та призначається дата проведення зборів кредиторів. Реєстр вимог кредиторів повинен включати усі визнані судом вимоги кредиторів. Ухвала є підставою для визначення кількості голосів, які належать кожному кредитору при прийнятті рішення на зборах (комітеті) кредиторів.

Протягом десяти днів після винесення ухвали за результатами попереднього засідання господарського суду розпорядник майна повідомляє кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів та уповноважену особу акціонерів або учасників товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю про місце і час проведення зборів кредиторів та організовує їх проведення. Учасниками зборів кредиторів з правом вирішального голосу є кредитори, вимоги яких включені до реєстру вимог кредиторів. Збори кредиторів вважаються повноважними незалежно від кількості голосів кредиторів, які беруть участь у зборах, якщо всіх кредиторів було письмово повідомлено про час і місце проведення зборів. Кредитори мають на зборах кредиторів кількість голосів, пропорційну сумі вимог кредиторів, включених до реєстру вимог кредиторів, кратній 1000 грн.

Збори кредиторів проводяться за місцезнаходженням боржника. До компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішення про вибори членів комітету кредиторів; визначення кількісного складу комітету кредиторів, визначення його повноважень, дострокове припинення повноважень комітету кредиторів або окремих його членів; інші питання. Рішення про створення та склад комітету кредиторів направляється до господарського суду. На час дії процедур банкрутства збори кредиторів обирають комітет кредиторів у складі не більше семи осіб. До компетенції комітету кредиторів належить прийняття рішення про вибори голови комітету; скликання зборів кредиторів; підготовку та укладення мирової угоди; внесення пропозицій господарському суду щодо продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника чи санації боржника; звернення до господарського суду з клопотанням про відкриття процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, припинення повноважень арбітражного керуючого

(розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) та про призначення нового арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), надання згоди на укладення арбітражним керуючим значних угод боржника чи угод боржника, щодо яких є заінтересованість; інші питання, передбачені Законом.

Господарський суд за клопотанням комітету кредиторів у строк, що не перевищує строку дії процедури розпорядження майном, має право винести ухвалу про проведення санації боржника та призначення керуючого санацією, яка може бути оскаржена. Санація вводиться на строк не більше дванадцяти місяців. За клопотанням комітету кредиторів чи керуючого санацією або інвесторів цей строк може бути продовжено ще до шести місяців або скорочено. Санація— система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією зобов'язаний подати комітету кредиторів для схвалення план санації боржника. Схвалений комітетом кредиторів план санації та протокол засідання комітету кредиторів подаються керуючим санацією до господарського суду на затвердження не пізніше п'яти днів з дня проведення засідання комітету кредиторів. Господарський суд затверджує план санації боржника, про що виноситься ухвала, яка може бути оскаржена у встановленому порядку. Якщо протягом шести місяців з дня винесення ухвали про санацію до господарського суду не буде подано плану санації боржника, господарський суд має право прийняти рішення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Керуючий санацією щоквартально звітує перед комітетом кредиторів. За п'ятнадцять днів до закінчення санації, а також за наявності підстав для дострокового припинення санації керуючий санацією зобов'язаний надати комітету кредиторів письмовий звіт і повідомити членів комітету кредиторів про час і місце проведення засідання комітету кредиторів. За наслідками розгляду звіту

керуючого санацією комітет кредиторів приймає рішення про звернення до господарського суду з клопотанням щодо: припинення процедури санації у зв'язку з виконанням плану санації і відновленням платоспроможності боржника; продовження встановленого строку процедури санації; припинення процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури; припинення процедури санації і укладення мирової угоди. Якщо комітетом кредиторів не прийнято жодне з цих рішень або таке рішення не подано до господарського суду протягом п'ятнадцяти днів з дня закінчення санації чи виникнення підстав для її дострокового припинення, господарський суд розглядає питання про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Про затвердження звіту керуючого санацією або про відмову в затвердженні зазначеного звіту, або про продовження санації, або про затвердження мирової угоди виноситься ухвала, яка може бути оскаржена у встановленому порядку.

Мирова угода — домовленість між боржником та кредитором (групою кредиторів) про відстрочку та (або) розстрочку платежів або припинення зобов'язання за угодою сторін (далі — прощення боргів). Під мировою угодою у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та (або) розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється угодою сторін. Не підлягає прощенню (списанню) за умовами мирової угоди заборгованість із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування. Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство. Рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів приймається комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів— членів комітету та вважається прийнятим за умови, що всі кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, висловили письмову згоду на укладення мирової угоди. Рішення про укладення мирової угоди приймається від імені боржника керівником боржника чи арбітражним керуючим (керуючим санацією, ліквідатором), які виконують повноваження органів управління та керівника боржника і підписують її. Від імені кредиторів мирову угоду підписує голова комітету кредиторів. Мирова угода укладається

у письмовій формі та підлягає затвердженню господарським судом, про що зазначається в ухвалі господарського суду про припинення провадження у справі про банкрутство. Мирова угода набирає чинності з дня її затвердження господарським судом і є обов'язковою для боржника (банкрута), кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, кредиторів другої та наступних черг, оскільки може бути укладена тільки щодо вимог, забезпечених заставою, вимог другої та наступних черг, визначених ст. 31 Закону.

Арбітражний керуючий протягом п'яти днів з дня укладення мирової угоди повинен подати до господарського суду заяву про затвердження мирової угоди. Господарський суд має право відмовити в затвердженні мирової угоди у разі: порушення порядку укладення мирової угоди, встановленого Законом; якщо умови мирової угоди суперечать законодавству. Про відмову у затвердженні мирової угоди господарський суд виносить ухвалу, яка може бути оскаржена у встановленому порядку. Винесення господарським судом ухвали про відмову у затвердженні мирової угоди не перешкоджає укладенню нової мирової угоди з іншими умовами. З дня затвердження мирової угоди боржник приступає до погашення вимог кредиторів згідно з умовами мирової угоди. На підставках, передбачених законодавством, мирова угода може бути признана господарським судом недійсною або її можна бути розірвати. Визнання мирової угоди недійсною є підставою для поновлення провадження у справі про банкрутство, про що господарським судом виноситься ухвала, яка може бути оскаржена у встановленому порядку.

Усі попередні розглянуті процедури у справах про банкрутство (розпорядження майном, мирова угода, санація) були спрямовані на забезпечення функціонування суб'єкта підприємницької діяльності банкрута, але якщо всі намагання виявилися марними і такими, що не дали змоги задовольнити вимоги кредиторів, тоді до боржника застосовують процедуру ліквідації.

Ліквідація— припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна. Господарський суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру. Строк ліквідаційної процедури не може

перевищувати дванадцять місяців. Господарський суд може продовжити цей строк на шість місяців. У ліквідаційній процедурі господарський суд розглядає скарги на дії учасників ліквідаційної процедури, здійснює інші повноваження.

У постанові про визнання боржника банкрутом господарський суд відкриває ліквідаційну процедуру, призначає ліквідатора в порядку, передбаченому для призначення керуючого санацією. Ліквідатор (ліквідаційна комісія) виконують свої повноваження до завершення ліквідаційної процедури в порядку, встановленому Законом та іншими нормативно-правовими актами. З дня призначення ліквідатора до нього переходять права керівника (органів управління) юридичної особи — банкрута. Ліквідатор зобов'язаний на вимогу господарського суду або державного органу з питань банкрутства надавати необхідні відомості щодо проведення ліквідаційної процедури. У разі невиконання або неналежного виконання ліквідатором своїх обов'язків господарський суд за клопотанням комітету кредиторів може припинити повноваження ліквідатора і за пропозицією комітету кредиторів призначає нового ліквідатора.

Після проведення інвентаризації та оцінки майна банкрута ліквідатор розпочинає продаж майна банкрута на відкритих торгах, якщо комітетом кредиторів не встановлено інший порядок продажу майна банкрута. Кошти, які надходять у ході проведення ліквідаційної процедури, зараховуються на основний рахунок боржника. З основного рахунка здійснюються виплати кредиторам, черговість задоволення вимог кредиторів визначена ст. 31 Закону. У разі якщо господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію юридичної особи — банкрута, майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникові або уповноваженому ним органу, а майно державних підприємств — відповідному органу приватизації для наступного продажу. Кошти, одержані від продажу цього майна, спрямовуються до Державного бюджету України.

Після завершення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс. Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Якщо за результатами ліквідаційного балансу після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи — банкрута. Копія цієї ухвали направляється органу, який здійснив державну реєстрацію юридичної особи — банкрута, та органам державної статистики для виключення юридичної особи з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, а також власнику (органу, уповноваженому управляти майном), органам державної податкової служби за місцезнаходженням банкрута.

Якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати підприємницьку діяльність. Господарський суд може винести ухвалу про ліквідацію юридичної особи, що звільнилася від боргів, лише у разі, якщо в неї залишилося майнових активів менше, ніж вимагається для її функціонування за законодавством.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Дайте характеристику боржника і банкрута.
2. Охарактеризуйте суб'єктів банкрутства.
3. Дайте визначення поняттю "учасники процедури банкрутства".
4. Чи є у чотирьох процедурах банкрутства обов'язкові до виконання у будь-якому разі?
5. Чи можуть бути оскаржені акти господарського суду, прийняті у справах про банкрутство?

Тема 19

ТРЕТЕЙСЬКИЙ РОЗГЛЯД ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Третейські суди: поняття і значення. Види третейських судів. Підвідомчість справ. Угода про передачу спору на вирішення третейського суду. Порядок створення третейських судів. Процедура вирішення спору. Рішення третейського суду та його виконання.

Стаття 55 Конституції України передбачає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Відповідно до ст. 12 ГПК підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім випадків, передбачених законодавством.

За чинним законодавством та сталою практикою можуть створюватися такі види третейських судів:

— третейський суд для вирішення господарських спорів між фізичними особами, юридичними особами та фізичними й юридичними особами (створюються та діють на підставі Закону України “Про третейські суди” від 11 травня 2004 р.);

— третейські суди, які відповідно до законодавства України забезпечують вирішення спорів, що виникають у сфері міжнародних економічних зв’язків, до яких відносяться Міжнародний комерційний арбітражний суд, Морська арбітражна комісія при Торговельно-промисловій палаті України (їх діяльність

регулює Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24 лютого 1994 р.);

— у теорії міжнародного права також відокремлюють і такий тип третейських судів — міжнародний третейський суд для розв’язання спору між двома країнами за посередництвом третьої країни чи групи країн.

Порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні регламентується нормами Закону України “Про третейські суди”, їх особливості, але дія цього Закону не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж. Порядок утворення і діяльності Міжнародного комерційного арбітражу встановлюють норми Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж”.

Роль і місце третейських судів у системі органів, які вирішують господарські спори, зумовлено особливостями розвитку процесуального права, що обслуговує господарський оборот у державі, а третейські суди для суб’єктів господарювання виступають як альтернатива господарському суду в разі звернення для вирішення господарських спорів. Третейські суди не включені до судової системи України, встановлену VIII розділом Правосуддя Конституції України. Такі суди не є державними органами, які здійснюють правосуддя.

Вирішення спору між суб’єктами господарювання третейським судом є форма вирішення господарських спорів, що здійснює не державний суд, а орган, який утворений самими сторонами спору відповідно до Закону України “Про третейські суди”.

Третейський суд на підставі угоди сторін розглядає спори, підвідомчі у відсутності такої угоди, державним судам. Саме тому третейський розгляд називають також альтернативою (стосовно державних судів) формою вирішення спору. Завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду шляхом всебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до Закону. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

Третейський суд, який вирішує господарські суперечки,— суд, утворений за угодою сторін для вирішення спору, який

виник між ними. Він є недержавним незалежним органом, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих осіб— суб'єктів господарювання у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних і господарських правовідносин.

Сутність третейського розгляду спору полягає в тому, що сторони, які сперечаються, обирають третіх осіб, яким довіряють, вирішення спору і винесення рішення. При цьому сторони заздалегідь зобов'язуються підкоритися рішенням третейського суду.

Третейські суди діють як недержавний механізм вирішення спору і мають порівняно з державними господарськими судами певні переваги, такі як оперативність, спеціалізація, довірчість, конфіденційність, зручність для сторін стосовно часу місця вирішення спору, відсутність публічності, іноді економічність та ін. В Україні згідно з Законом “Про третейські суди” можуть утворюватись та діяти третейські суди для вирішення конкретного спору (суди *ad hoc*) та постійно діючі третейські суди. Такі суди утворюються без статусу юридичної особи.

Третейський суд *ad hoc* (лат. “на даний випадок, для даної мети”) створюється сторонами для розгляду конкретного спору. Склад такого третейського суду формується сторонами і самі сторони можуть встановлювати практично всі процесуальні правила, які застосовуються під час розгляду і вирішення спору, за виключенням правил, що визначені законодавством як імперативні, тобто такі, що не підлягають зміні за угодою сторін. Після винесення рішення такий суд припиняє своє існування. Такі третейські суди називають тимчасовими, ізольованими, *ad hoc*.

Постійно діючі третейські суди створюються при певних організаціях— юридичних особах. Порядок утворення, устрою та функціонування постійно діючих третейських судів регламентується його Положенням.

Постійно діючий третейський суд — це орган, якому за угодою сторін доручено організувати третейське вирішення певного спору. За своєю суттю постійно діючий третейський суд — орган, який на підставі угоди сторін формує склад третейського суду для вирішення спору і організує розгляд справ. Сторони, які погодились на передачу їх спору до постійно діючого третейського суду, вже не мають тієї свободи в окремих

процесуальних аспектах розгляду справи, як у третейських судах *ad hoc*. Можна вважати, що коли сторони уклали угоду про передачу спору на розгляд постійно діючого суду, вони вже погодили між собою той порядок розгляду і вирішення спору, який передбачений його регламентом, що встановлює порядок та правила розгляду справ у третейському суді.

Залежно від рівня компетенції (кола категорій спорів, які можуть бути розглянуто відповідно до положення) серед постійно діючих судів відокремлюють суди: 1) відкритого типу (загальної і спеціальної компетенції); 2) закритого типу; 3) змішані, що об'єднують в собі ознаки першого і другого типу.

Третейські суди відкритого типу загальної компетенції мають право розглядати будь-які суперечки, які мають бути передано до третейського суду за угодою сторін. Третейські суди відкритого типу спеціальної компетенції мають право розглядати лише категорії спорів, які визначені в їх затвердженому положенні. Третейські суди закритого типу розглядають суперечки лише між членами-організаціями— засновниками (асоціації, біржі тощо).

На вирішення третейського суду може бути передано будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Підвідомчий господарському суду господарський (економічний) спір, який виник з адміністративних відносин, не може бути передано на розгляд третейського суду. У ст. 12 ГПК України законодавець визначає дві категорії спорів, які не може бути передано сторонами на вирішення третейського суду:

— спори про визнання актів недійсними;

— спори, що виникають під час укладання, зміни, розірвання та виконання господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб.

Справи про банкрутство підвідомчі лише господарським судам, отже, не можуть розглядатися третейськими судами.

Закон України “Про третейські суди” (далі — Закон) регламентує діяльність третейських судів, які вирішують спори як між фізичними, так і між юридичними особами. Отже, ст. 6 Закону встановлює виключення із підвідомчості третейського суду, а саме: справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; справ у спорах, що виникають під час укладання, зміни, розірвання та виконання господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; справ, пов'язаних з

державною таємницею; справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державна установа чи організація, казенне підприємство; інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; справ, коли хоча б одна зі сторін спору є нерезидентом України.

До міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають у разі здійснення зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном; спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України.

Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав. Проте зацікавлені особи мають дотримуватися вимог, передбачених законодавством, що встановлює умови, за наявності яких можна звертатися до третейського суду. Господарський спір може бути переданий на розгляд третейського суду, а третейський суд вправі розглядати і вирішувати спори лише за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам Закону України "Про третейські суди". Угода про передачу спору до третейського суду — це угода сторін про передачу третейському суду певного спору, окремих категорій або всіх спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими правовідносинами, незалежно від того, чи мали вони договірний характер. Третейська угода може містити як вказівку про конкретно визначений третейський суд, так і просте посилання на вирішення відповідних спорів між сторонами третейським судом.

Законодавство передбачає певні вимоги до форми угоди про передачу спору третейському суду. Така угода має бути зафіксована у письмовій формі. Недодержання письмової форми угоди тягне визнання її неукладання.

Третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. Якщо сторони не домовилися про інше при передачі спору до постійно діючого третейського суду, а також при вказівці у третейській угоді на конкретний постійно діючий третейський суд регламент третейського суду розглядається як невід'ємна частина третейської угоди. За будь-яких обставин у разі суперечності третейської угоди регламенту третейського суду застосовуються положення регламенту.

Третейська угода вважається укладеною, якщо вона підписана сторонами чи укладена шляхом обміну листами, повідомленнями телетайпом, по телеграфу або з використанням засобів електронного чи іншого зв'язку, що забезпечує фіксацію такої угоди, або шляхом направлення відзиву на позов, в якому одна зі сторін підтверджує наявність угоди, а інша сторона проти цього не заперечує. Посилання у договорі, контракті на документ, який містить умову про третейський розгляд спору, є третейською угодою за умови, що договір укладений у письмовій формі і це посилання є таким, що робить третейську угоду частиною договору.

Вимоги щодо форми третейської угоди містить ст. 12 Закону України "Про третейські суди", у разі недодержання правил, передбачених цією статтею, третейська угода є недійсною.

Третейське застереження розглядається як автономне від інших умов основного договору положення. Це означає, що визнання недійсності окремих положень договору, контракту, що містить третейське застереження, не тягне за собою недійсність такого третейського застереження.

Третейський суд вирішує питання про наявність або дійсність угоди між сторонами про передачу спору на його розгляд. Якщо третейський суд визнає відсутність або недійсність угоди сторін, спір може бути переданий на вирішення господарського суду.

Угода про передачу спору третейському суду може бути анульована лише за взаємозгодою сторін. Одностороння відмова від угоди про передачу спору до третейського суду не допускається, але зацікавлена сторона за наявності підстав може звернутися до господарського суду з позовом про визнання такої угоди недійсною.

Процесуальний ефект угоди про передачу спору до третейського суду полягає в тому, що її укладення виключає можливість розгляду спору в державному господарському суді,

навіть у порушеній справі. Згідно з п. 5 ст. 80 ГПК господарський суд припиняє провадження у справі, якщо сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду.

Порядок утворення третейського суду для вирішення конкретного спору визначається третейською угодою, умови якої не можуть суперечити положенням Закону України “Про третейські суди”.

Постійно діючі третейські суди можуть утворюватися та діяти при зареєстрованих за чинним законодавством України: всеукраїнських громадських організаціях; всеукраїнських організаціях роботодавців; фондових і товарних біржах, саморегулювальних організаціях професійних учасників ринку цінних паперів; торгово-промислових палатах; всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України; об’єднаннях, асоціаціях суб’єктів підприємницької діяльності— юридичних осіб, у тому числі банків. Постійно діючі третейські суди не можуть утворюватися та діяти при органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Згідно з ст. 8 Закону України “Про третейські суди” утворення постійно діючого третейського суду вимагає: 1) прийняття рішення про утворення постійно діючого третейського суду; 2) затвердження Положення про постійно діючий третейський суд; 3) затвердження регламенту третейського суду; 4) затвердження списку третейських суддів.

Місцезнаходженням постійно діючого третейського суду є місцезнаходження його засновника, що не обмежує засновника третейського суду в праві визначати розміщення третейських суддів за адміністративно-територіальним принципом.

Постійно діючий третейський суд підлягає державній реєстрації, і визнається таким, що утворений з моменту державної реєстрації. Згідно з ст. 9 Закону України “Про третейські суди” державна реєстрація постійно діючого третейського суду провадиться Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським і Севастопольським міськими управліннями юстиції протягом п’ятнадцяти днів з дня подання його засновником заяви. До заяви додаються рішення про утворення постійно діючого третейського суду, затверджені Положення і регламент цього суду та список третейських суддів, копії свідоцтва про державну

реєстрацію юридичної особи та її статуту, довідка органу державної статистики про включення цієї юридичної особи до державного реєстру.

Положення про постійно діючий третейський суд та регламент третейського суду затверджуються його засновником і публікуються. Положення про постійно діючий третейський суд повинно містити відомості про його найменування, місцезнаходження, відомості про засновника третейського суду, склад, компетенцію та порядок створення органів самоврядування третейських суддів, порядок обрання голови третейського суду, підстави та порядок припинення діяльності третейського суду. Положення про постійно діючий третейський суд може містити інші положення, визнані засновником за необхідні для забезпечення належної діяльності третейського. Порядок та правила розгляду справ у постійно діючих третейських судах встановлюються Законом України “Про третейські суди” та регламентом третейського суду. Регламент третейського суду повинен визначати порядок та правила звернення до третейського суду, порядок формування складу третейського суду, правила вирішення спорів третейським судом, інші питання, віднесені до компетенції третейського суду. Регламент третейського суду може містити положення, які хоча і не передбачені законом, але не суперечать принципам організації та діяльності третейського суду, визначеним законом, і є необхідними для належного здійснення третейським судом повноважень з третейського вирішення спорів.

Сторони мають право вільно призначати чи обирати третейський суд та третейських суддів. За домовленістю сторін вони можуть доручити третій особі (юридичній або фізичній) призначення чи обрання третейського суду чи суддів. Для призначення чи обрання третейських суддів у кожній справі необхідна їхня згода. У постійно діючих третейських судах призначення чи обрання третейських суддів здійснюється зі списку третейських суддів, який за регламентом цього постійно діючого третейського суду може мати обов’язковий чи рекомендаційний характер.

Третейський суд може розглядати справи у складі одного третейського судді або в будь-якій непарній кількості третейських суддів. У постійно діючому третейському суді кількісний та персональний склад третейського суду визначається за правилами,

встановленими регламентом третейського суду. У третейському суді для вирішення конкретного спору сторони на власний розсуд можуть домовитися про кількісний і персональний склад третейського суду. За всіх умов третейський суд може розглядати справи в будь-якій непарній кількості третейських суддів. Якщо сторони не погодили кількісний склад третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору, то третейський розгляд здійснюється у складі трьох суддів (ст. 16 Закону “Про третейські суди”).

Формування складу третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору здійснюється в порядку, погодженому сторонами. Якщо сторони не погодили іншого, то формування складу третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору проводиться у такому порядку:

1) формуючи третейський суд у складі трьох і більше третейських суддів, кожна зі сторін призначає чи обирає рівну кількість третейських суддів, а обрані у такий спосіб третейські судді обирають ще одного третейського суддю для забезпечення непарної кількості третейських суддів. Якщо одна зі сторін не призначить чи не обере належної кількості третейських суддів протягом десяти днів після одержання прохання про це від іншої сторони або якщо призначені чи обрані сторонами третейські судді протягом десяти днів після їх призначення чи обрання не оберуть ще одного третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду;

2) якщо спір підлягає вирішенню третейським суддею одноособово і після звернення однієї сторони до іншої з пропозицією про призначення чи обрання третейського судді сторони не призначать чи не оберуть третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути передано на вирішення компетентного суду.

Головуючий складу третейського суду у справі та третейський суддя обираються не менш як двома третинами від призначеного чи обраного складу суду шляхом відкритого голосування.

Формування складу третейського суду в постійно діючому третейському суді здійснюється в порядку, встановленому регламентом третейського суду.

Третейські судді не є представниками сторін. У ст. 18 Закону України “Про третейські суди” встановлено вимоги до їхніх

суддів. Третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано незаінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору. Третейськими суддями не можуть бути: особи, які не досягли повноліття, та особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; особи, які не мають кваліфікації, погодженої сторонами безпосередньо чи визначеної у регламенті третейського суду; особи, які мають судимість; особи, визнані в судовому порядку недієздатними.

У разі одноособового вирішення спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги щодо наявності вищої юридичної освіти поширюються лише на головуючого складу третейського суду.

При вирішенні спору третейським судом для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові вимоги до третейських суддів.

Статтями 19 і 20 Закону України “Про третейські суди” передбачено підстави і порядок відводу чи самовідводу третейського судді, причому у третейському суді для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові підстави для відводу чи самовідводу третейського судді, а статтею 23 визначена також заміна третейського судді.

Третейський суддя не може брати участі у розгляді справи, а після його призначення чи обрання підлягає відводу чи самовідводу: якщо він особисто чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи; якщо він є родичем однієї зі сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, або перебуває з цими особами чи сторонами в особливих стосунках; на його прохання або за спільним рішенням сторін; у разі встановлення стороною обставин, які дають їй підстави вважати упередженим або необ’єктивним ставлення третейського судді до справи, про яке сторона дізналася після його обрання чи призначення; у разі тривалого, більш як один місяць від дня призначення чи обрання, невиконання ним обов’язків третейського судді у конкретній справі; у разі виявлення невідповідності третейського судді вимогам, встановленим ст. 18 Закону України “Про третейські суди”; якщо третейський суддя бере участь у вирішенні спору, який прямо чи опосередковано

пов'язаний з виконанням ним службових повноважень, наданих державою. Жодна особа не може бути третейським суддею у справі, в якій вона раніше брала участь як третейський суддя, але була відведена чи заявила самовідвід як сторона, представник сторони або у будь-якій іншій якості. У третейському суді для вирішення конкретного спору угодою сторін можуть бути встановлені додаткові підстави для відводу чи самовідводу третейського судді.

У разі звернення до особи за отриманням згоди на обрання чи призначення її третейським суддею у конкретній справі ця особа повинна повідомити про наявність обставин, які є підставами для відводу чи самовідводу. Третейський суддя повинен без зволікання повідомити сторони про підстави його відводу чи самовідводу, що виникли після початку третейського розгляду, та заявити самовідвід. За наявності підстав сторона може заявити про відвід обраного нею третейського судді лише у разі, якщо обставини, які є підставою для відводу призначеного чи обраного нею третейського судді, стали відомі цій стороні після його призначення чи обрання. Сторони можуть погоджувати процедуру відводу третейського судді у третейському суді для вирішення конкретного спору. Процедура відводу третейського судді у постійно діючому третейському суді визначається регламентом третейського суду з додержанням закону. Якщо в третейській угоді або у регламенті третейського суду не визначена процедура відводу третейського судді, то письмова мотивована заява про відвід третейського судді має бути подана стороною протягом трьох днів після того, як цій стороні стали відомі обставини, які є підставою для відводу третейського судді. У разі пропуску встановленого строку питання про прийняття заяви про відвід третейського судді вирішується головою третейського суду залежно від причин пропуску строку, якщо інше не передбачено регламентом третейського суду. Заява сторони про відвід подається третейському судді третейського суду для вирішення конкретного спору, кандидатура якого відводиться, або голові постійно діючого третейського суду. За відсутності заперечень іншої сторони щодо заявленого відводу третейський суддя є відведеним з дня подання стороною заяви про його відвід. Якщо інша сторона не погоджується з відводом третейського судді, вона має право протягом трьох днів подати голові третейського суду свої мотивовані заперечення. У цьому випадку питання про відвід вирішується головою третейського суду спільно з іншими

третейськими суддями, призначеними чи обраними у справі, протягом п'яти днів з моменту отримання заяви сторони, рішення яких є обов'язковим для сторін. Незалежно від заперечень сторони третейський суддя третейського суду для вирішення конкретного спору, якому заявлений відвід, не може брати участі у справі. Якщо протягом десяти днів після відводу такого третейського судді сторони не погодять іншої кандидатури, спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

Повноваження третейського судді припиняються: за погодженням сторін; а також у разі: відводу чи самовідводу відповідно до закону; набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього; набрання законної сили судовим рішенням про визнання його обмежено дієздатним чи недієздатним; його смерті; визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим рішенням суду, що набрало законної сили. Повноваження складу третейського суду, яким вирішувався спір, припиняються після прийняття ним рішення по конкретній справі у випадках прийняття додаткового рішення, роз'яснення і виправлення рішення, повноваження складу третейського суду поновлюються і припиняються після проведення зазначених процесуальних дій (ст. 21 Закону України "Про третейські суди"). У разі якщо повноваження третейського судді припинені відповідно до Закону, інший третейський суддя призначається чи обирається за правилами, які застосовувалися при призначенні чи обранні третейського судді, який замінюється.

Третейський суд самостійно вирішує питання про наявність або відсутність у нього компетенції для розгляду конкретної справи, до того ж законодавець передбачає у разі необхідності активну участь сторін у вирішенні цього питання. З питань наявності чи відсутності компетенції третейський суд у зазначених випадках виносить мотивовану ухвалу.

Приймаючи позов, третейський суд вирішує питання про наявність і дійсність угоди про передачу спору на розгляд третейського суду. У разі якщо третейський суд дійде висновку про відсутність або недійсність зазначеної угоди, він повинен відмовити у розгляді справи. Про відмову у розгляді справи виноситься мотивована ухвала, яка надсилається сторонам. При цьому заявнику разом з ухвалою повертаються позовні матеріали (ст. 27 Закону України "Про третейські суди").

Правила третейського розгляду у третейському суді для вирішення конкретного спору визначаються Законом України “Про третейські суди” та третейською угодою. Правила третейського розгляду постійно діючим третейським судом визначаються регламентом третейського суду, який не повинен суперечити Закону. З питань, не врегульованих регламентом третейського суду або третейською угодою у третейському суді для вирішення конкретного спору щодо правил третейського розгляду, третейський суд застосовує норми Закону України “Про третейські суди” та може визначити власні правила третейського розгляду лише в тій частині, що не суперечить принципам організації та діяльності третейського суду, які визначені Законом. Для зручності розгляду спору третейським судом поряд з іншими питаннями правила розгляду спору обов’язково мають визначити місце, строки і мову третейського розгляду.

Зазначеним Законом України “Про третейські суди” окреслено правові інститути, які регламентують відносини у процесі вирішення господарських спорів третейськими судами: учасники третейського розгляду; витрати, пов’язані з вирішенням спору; докази; процесуальні строки; позовна заява, відзив, зустрічний позов; забезпечення позову та ін. Певним чином усі відносини, що регламентують правові норми названих інститутів, мають бути узгоджені в угоді сторін та встановлені в регламенті третейського суду, але важливим є те, що сторони мають вільно домовлятися щодо питань, урегульованих диспозитивними нормами права, і не мають такого права щодо питань, урегульованих імперативним нормами.

При прийнятті позову третейський суд вирішує питання про наявність і дійсність угоди про передачу спору на розгляд третейського суду. У разі якщо третейський суд дійде висновку про відсутність або недійсність зазначеної угоди, він повинен відмовити в розгляді справи. Про відмову у розгляді справи виноситься мотивована ухвала, яка надсилається сторонам. При цьому заявнику разом з ухвалою повертаються позовні матеріали (ст. 27 Закону України “Про третейські суди”).

Позовна заява подається у письмовій формі (ст. 35 Закону України “Про третейські суди”). У позовній заяві, що подається до третейського суду, повинні зазначатися:

— назва постійно діючого третейського суду або склад третейського суду для вирішення конкретного спору;

- дата подання позовної заяви;
- найменування і юридичні адреси сторін, які є юридичними особами, та/або прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання і місце роботи сторін, які є фізичними особами;
- найменування і юридична адреса представника позивача, якщо він є юридичною особою, або прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання і місце роботи представника, який є фізичною особою, у випадках, коли позов подається представником;
- зміст вимоги, ціна позову, якщо вимога підлягає оцінці;
- обставини, якими обґрунтовані позовні вимоги, докази, що їх підтверджують, розрахунок вимог;
- посилання на наявність третейської угоди між сторонами та докази її укладення;
- перелік письмових матеріалів, які додаються до позовної заяви;
- підпис позивача або його представника з посиланням на документ, що засвідчує повноваження представника.

До позовної заяви додаються документи, що підтверджують: 1) наявність третейської угоди; 2) обґрунтованість позовних вимог; 3) повноваження представника; 4) направлення копії позовної заяви іншій стороні (опис вкладення про відправлення цінного листа, виписки з реєстру поштових відправлень тощо) (ст. 35 Закону).

Відповідач повинен надати третейському суду письмовий відзив на позовну заяву. Відзив на позовну заяву направляється позивачу та третейському суду в порядку та строки, що передбачені третейською угодою у третейському суді для вирішення конкретного спору або регламентом третейського суду, або визначені Законом України “Про третейські суди”.

Відповідач вправі подати зустрічний позов для розгляду третейським судом, якщо такий позов є підвідомчим третейському суду та може бути предметом третейського розгляду відповідно до третейської угоди. Зустрічний позов може бути подано на будь-якій стадії третейського розгляду до прийняття рішення по справі (ст. 37 Закону України “Про третейські суди”).

Розгляд справи третейським судом починається з винесення відповідної ухвали та направлення її сторонам. Третейський розгляд здійснюється у засіданні третейського суду за участю

сторін або їх представників, якщо сторони не домовилися про інше щодо їхньої участі в засіданні. Третейський суд вправі визнати явку сторін у засідання обов'язковою. Протокол засідання третейського суду ведеться лише в разі наявності угоди між сторонами про ведення протоколу або коли ведення протоколу передбачено регламентом третейського суду.

Сторони мають право закінчити справу укладенням мирової угоди як до початку третейського розгляду, так і на будь-якій його стадії до прийняття рішення. За клопотанням сторін третейський суд приймає рішення про затвердження мирової угоди. Мирова угода може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмета спору. Зміст мирової угоди викладається безпосередньо в рішенні третейського суду (ст. 33 Закону України "Про третейські суди").

Після дослідження усіх обставин справи рішення третейського суду приймається третейським суддею, що одноособово розглядав справу, або більшістю голосів третейських суддів, які входять до складу третейського суду, і оголошується на засіданні третейського суду.

Третейський суд вправі оголосити лише резолютивну частину рішення. У цьому випадку, якщо сторони не погодили строк направлення їм рішення, мотивоване рішення має бути направлено сторонам у строк, який не перевищує п'яти днів з дня оголошення резолютивної частини рішення. Кожній стороні направляється по одному примірнику рішення. У разі відмови сторони одержати рішення третейського суду або її неявки без поважних причин у засідання третейського суду, де воно оголошується, рішення вважається таким, що оголошене сторонам, про що на рішенні робиться відповідна відмітка, а копія такого рішення надсилається такій стороні (ст. 45 Закону України "Про третейські суди").

Рішення третейського суду викладається у письмовій формі і підписується третейським суддею, який одноособово розглядав справу, або повним складом третейського суду, що розглядав справу, в тому числі і третейським суддею, який має окрему думку. Окрема думка третейського судді викладається письмово та додається до рішення третейського суду.

Рішення постійно діючого третейського суду скріплюється підписом керівника та круглою печаткою юридичної особи — засновника цього третейського суду. Підписи третейських суддів третейського суду для вирішення конкретного спору на рішенні

третейського суду посвідчуються нотаріально (ст. 46 Закону України “Про третейські суди”).

Рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених Законом, і може бути оскаржене стороною до компетентного суду відповідно до встановлених законом підвідомчості та підсудності справ, протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом.

Рішення третейського суду може бути оскаржено та скасовано лише з таких підстав:

1) справа, по якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;

2) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

3) третейську угоду визнано недійсною компетентним судом;

4) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав положенням Закону України “Про третейські суди” щодо складу третейського суду, його формування, вимог до третейських суддів, порушено норми про відвід та самовідвід третейського судді.

Скасування компетентним судом рішення третейського суду не позбавляє сторони права повторно звернутися до третейського суду, крім випадків, якщо рішення третейського суду скасовано повністю або частково внаслідок визнання компетентним судом недійсною третейської угоди, або через те, що рішення прийнято у спорі, який не передбачений третейською угодою, чи цим рішенням вирішені питання, що виходять за межі третейської угоди, відповідний спір не підлягає подальшому розгляду в третейських судах (ст. 51 Закону України “Про третейські суди”).

У разі неможливості вирішення спору по суті третейський суд припиняє третейський розгляд, про що постановляє ухвалу. Підстави припинення третейського розгляду передбачені у ст. 53 Закону України “Про третейські суди”, а саме:

—спір не підлягає вирішенню в третейських судах України;

— є рішення компетентного суду між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав;

— позивач відмовився від позову;

— сторони уклали угоду про припинення третейського розгляду;

— підприємство, установу чи організацію, які є стороною третейського розгляду, ліквідовано;

— третейський суд є некомпетентним щодо переданого на його розгляд спору;

— у разі смерті фізичної особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Сторони, які передали спір на вирішення третейського суду, зобов'язані добровільно виконати рішення третейського суду без будь-яких зволікань чи застережень. Рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно в порядку та строки, що встановлені в рішенні.

Виконання рішення третейського суду, якщо воно потребує вчинення дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх службовими особами, здійснюється за умови видачі компетентним судом виконавчого документа (ст. 55 Закону), тобто господарським судом наказу.

Рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України “Про виконавче провадження”.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Визначте правові і нормативні акти, що регламентують діяльність третейського суду.

2. Що є обов'язковою умовою звернення до третейського суду?

3. Які підстави оскарження рішення третейського суду?

4. Охарактеризуйте загальні умови виконання рішення третейського суду.

5. Чи є стадія виконання рішення третейського суду стадією третейського процесу?

Тема
20

ВИРІШЕННЯ СПОРІВ МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБІТРАЖЕМ

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності, міжнародних господарських зв'язків, співробітництво у галузі виробництва робить проблеми розгляду спорів у зазначених відносинах актуальним і потребує врегулювання. Загальнопоширеною є думка, що арбітражний розгляд краще, ніж судовий, примирення сторін краще, ніж звернення до арбітражу, запобігання виникненню спору краще, ніж примирення. Проте чітке визначення порядку розгляду спорів, які можуть виникнути, створює певні гарантії виконання зобов'язань сторонами, сприяє більшій дисциплінованості у відносинах, а коли виникають суперечливі ситуації, забезпечує швидке і справедливе їх вирішення.

Діяльність міжнародного комерційного арбітражу в Україні регулюється Законом України "Про міжнародний комерційний арбітраж" від 24 лютого 1994 р. та міжнародними договорами України. До міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають під час здійснення зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін розташоване за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань

та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України. Якщо сторона має більше ніж одне комерційне підприємство, комерційним підприємством вважається те, яке має найбільше відношення до арбітражної угоди; сторона не має комерційного підприємства, береться до уваги її постійне місце проживання.

Підставою для звернення до міжнародного комерційного арбітражу є арбітражна угода. Арбітражна угода— це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди. Арбітражна угода укладається в письмовій формі. Угода вважається укладеною в письмовій формі, якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена шляхом обміну листами, повідомленнями телетайпом, по телеграфу або з використанням інших засобів електрозв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, або шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, в яких одна зі сторін стверджує наявність угоди, а інша проти цього не заперечує. Посилання в угоді на документ, що містить арбітражне застереження, є арбітражною угодою за умови, що угода укладена в письмовій формі, і це посилання є таким, що робить згадане застереження частиною угоди.

Важливим моментом у процедурі домовлення і узгодження є питання щодо підтвердження отримання письмового повідомлення. Якщо сторони не домовились про інше: будь-яке письмове повідомлення вважається отриманим, якщо воно доставлено адресату особисто або на його комерційне підприємство, за його постійним місцем проживання, або поштовою адресою; коли останні не можуть бути встановлені шляхом розумного наведення довідок, письмове повідомлення вважається отриманим, якщо воно надіслано за останнім відомим місцезнаходженням комерційного підприємства, постійним місцем проживання чи на поштову адресу рекомендованим листом або будь-яким іншим чином, який передбачає реєстрацію спроби доставки цього повідомлення; повідомлення вважається отриманим у день такої доставки.

Звернення до міжнародного комерційного арбітражу є правом на альтернативний вибір способу захисту порушеного або оспорюваного права, а звернення до суду є безумовним правом суб'єктів правовідносин. Суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної угоди, повинен, якщо будь-яка зі сторін попросить про це, не пізніше подання першої заяви щодо суті спору припинити провадження у справі і направити сторони до арбітражу, якщо не визнає, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. У разі подання зазначеного позову арбітражний розгляд може бути розпочато або продовжено й арбітражне рішення може бути винесено, поки суперечки про підсудність чекають розв'язання у суді. Звернення сторони до суду до або під час арбітражного розгляду з проханням про вжиття забезпечувальних заходів та винесення судом ухвали про вжиття таких заходів не є несумісними з арбітражною угодою.

Сторони можуть на власний розсуд визначати кількість арбітрів. Якщо сторони не визначають цієї кількості, то призначаються три арбітри. Жодна особа не може бути позбавлена права виступати арбітром через її громадянство, якщо сторони не домовились про інше. Сторони можуть на власний розсуд узгодити процедуру призначення арбітра чи арбітрів.

У разі відсутності такої угоди: при арбітражі з трьома арбітрами кожна сторона призначає одного арбітра, і двоє призначених таким чином арбітрів призначають третього арбітра; якщо сторона не призначить арбітра протягом 30 днів після отримання прохання про це від другої сторони, або якщо двоє арбітрів протягом 30 днів з моменту їх призначення не домовляться про призначення третього арбітра, на прохання будь-якої сторони арбітр призначається президентом Торгово-промислової палати України; при арбітражі з одноособовим арбітром, якщо сторони не домовляться про вибір арбітра, на прохання будь-якої сторони арбітр призначається президентом Торгово-промислової палати України.

Якщо під час процедури призначення, узгодженої сторонами: одна зі сторін не дотримується такої процедури; або сторони або два арбітри не можуть досягти згоди згідно з такою процедурою; або третя особа, включаючи установу, не виконує яку-небудь функцію, покладену на неї згідно з такою процедурою, будь-яка сторона може просити Президента Торгово-промислової палати України вжити необхідних заходів, якщо тільки угода про процедуру

призначення не передбачає інших способів забезпечення призначення.

Рішення з будь-якого питання щодо призначення арбітра президентом Торгово-промислової палати України не підлягає оскарженню. При призначенні арбітра президентом Торгово-промислової палати України зважає на будь-які вимоги, що ставляться до кваліфікації арбітра угодою сторін, і такі міркування, які можуть забезпечити призначення незалежного і неупередженого арбітра, а у разі призначення одноособового або третього арбітра бере також до уваги бажаність призначення арбітром особи іншого громадянства, ніж громадянство, до якого належать сторони.

Однією із гарантій справедливого вирішення спору є можливість відмови арбітра на підставах, передбачених законом. У разі звернення до будь-якої особи у зв'язку з її можливим призначенням як арбітра ця особа повинна повідомити про будь-які обставини, які можуть викликати обґрунтовані сумніви щодо її неупередженості або незалежності. Арбітр з моменту його призначення і протягом усього арбітражного розгляду повинен без зволікання повідомити сторони про такі обставини, якщо він не повідомив їх про ці обставини раніше. Відвід арбітру може бути заявлено тільки у тому разі, якщо існують обставини, що викликають обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості або незалежності, або якщо він не має кваліфікації, обумовленої угодою сторін. Сторона може заявити відвід арбітру, якого вона призначила або у призначенні якого вона брала участь, лише з причин, які стали їй відомі після його призначення.

Сторони можуть на власний розсуд домовитися про процедуру відводу арбітра за умови додержання положень, передбачених законом. У разі відсутності такої домовленості сторона, що має намір заявити відвід арбітру, протягом п'ятнадцяти днів після того, як їй стало відомо про сформування третейського суду, або про будь-які обставини, повинна в письмовій формі повідомити третейський суд про мотиви відводу. Якщо арбітр, якому заявлено відвід, сам не відмовляється від посади або інша сторона не погоджується з відводом, питання про відвід вирішується третейським судом. Якщо заяву про відвід при застосуванні будь-якої процедури, узгодженої сторонами, або процедури, передбаченої законом, не задоволено, сторона, що заявляє відвід, може протягом 30 днів після отримання повідомлення про рішення

про відхилення відводу просити Президента Торгово-промислової палати України прийняти рішення про відвід; таке рішення не підлягає жодному оскарженню; поки таке прохання чекає на своє вирішення, третейський суд, включаючи арбітра, якому заявлено відвід, може продовжувати арбітражний розгляд та винести арбітражне рішення.

У разі якщо арбітр юридично або фактично виявляється неспроможним виконувати свої функції або невиправдано довго не виконує їх з інших причин, його мандат втрачає чинність, якщо арбітр бере самовідвід або сторони домовляються про припинення мандата. В інших випадках, якщо зберігаються розбіжності щодо будь-якої з таких підстав, будь-яка сторона може звернутися до Президента Торгово-промислової палати України з проханням вирішити питання про припинення дії мандата; таке рішення не підлягає ніякому оскарженню.

Якщо мандат арбітра припиняє чинність на підставі статей закону, або через те, що арбітр сам бере самовідвід з будь-якої іншої причини, або через те, що його мандат скасовується угодою сторін, а також в будь-якому іншому випадку припинення чинності мандата арбітра, новий арбітр призначається за правилами, які були застосовані при призначенні арбітра, якого замінюють.

Законом встановлено право третейського суду на винесення постанови про свою компетенцію. Третейський суд може сам прийняти постанову про свою компетенцію, у тому числі стосовно будь-яких заперечень щодо наявності або дійсності арбітражної угоди. З цією метою арбітражне застереження, що є частиною договору, повинно трактуватися як угода, що не залежить від інших умов договору. Винесення третейським судом рішення про недійсність договору не тягне за собою в силу закону недійсність арбітражного застереження. Заява про відсутність у третейського суду компетенції може бути зроблена не пізніше подання заперечень щодо позову. Призначення стороною арбітра або її участь у призначенні арбітра не позбавляє сторону права зробити таку заяву. Заява про те, що третейський суд перевищує межі своєї компетенції, повинна бути зроблена, як тільки питання, яке, на думку сторони, виходить за ці межі, буде поставлено в ході арбітражного розгляду. Третейський суд може у будь-якому з цих випадків прийняти заяву, зроблену пізніше, якщо він визнає затримку виправданою. Третейський суд може винести постанову

щодо зазначеної заяви, або як з питання попереднього характеру, або в рішенні щодо суті спору. Якщо третейський суд винесе постанову з питання попереднього характеру, що він має компетенцію, будь-яка сторона може протягом 30 днів після отримання повідомлення про цю постанову просити суд, зазначений у законі, прийняти рішення з цього питання; таке рішення не підлягає жодному оскарженню; поки таке прохання чекає на своє вирішення, третейський суд може продовжувати розгляд та прийняти арбітражне рішення.

Якщо сторони не домовились про інше, третейський суд може на прохання будь-якої сторони розпорядитися про вжиття якою-небудь стороною таких забезпечувальних заходів щодо предмета спору, які він вважає необхідними. Третейський суд може зажадати від будь-якої сторони надати належне забезпечення у зв'язку з такими заходами.

Арбітражне провадження починається із подання позовної заяви. Протягом строку, погодженого сторонами або визначеного третейським судом, позивач повинен заявити про обставини, що підтверджують його позовні вимоги, про питання, що підлягають вирішенню, та про зміст своїх позовних вимог, а відповідач повинен заявити свої заперечення з цих причин, якщо тільки сторони не домовилися про інше щодо необхідних реквізитів таких заяв. Сторони можуть подати разом із своїми заявами всі документи, які вони вважають такими, що стосуються справи, або можуть зробити посилання на документи або інші докази, які вони подадуть надалі.

Якщо сторони не домовились про інше, в ході арбітражного розгляду будь-яка сторона може змінити або доповнити свої позовні вимоги або заперечення щодо позову, якщо тільки третейський суд не визнає недоцільним дозволити таку зміну або доповнення з урахуванням допущеної затримки.

До сторін повинно бути рівне ставлення, і кожній стороні повинні бути надані всі можливості для викладу своєї позиції.

За умови дотримання положень закону сторони можуть на власний розсуд домовитись про процедуру розгляду справи третейським судом. У разі відсутності такої угоди третейський суд може з дотриманням положень закону вести арбітражний розгляд таким чином, який він вважає належним. Повноваження, надані третейському суду, включають повноваження на визначення

допустимості, належності, істотності та значущості будь-якого доказу.

Якщо сторони не домовились про інше, арбітражний розгляд щодо конкретного спору починається у день, коли прохання про передачу цього спору до арбітражу одержано відповідачем.

Сторони можуть на власний розсуд домовитись про місце арбітражу. В разі відсутності такої домовленості місце арбітражу визначається третейським судом з урахуванням обставин справи, включаючи фактор зручності для сторін. Незважаючи на це третейський суд може, якщо сторони не домовились про інше, зібратись в будь-якому місці, яке він вважає належним для проведення консультацій між його членами, заслуховування свідків, експертів чи сторін або для огляду товарів, іншого майна чи документів.

Сторони можуть на власний розсуд домовитись про мову чи мови, які використовуватимуться в арбітражному розгляді. У разі відсутності такої домовленості третейський суд визначає мову або мови, які повинні використовуватися під час розгляду. Така домовленість або визначення, якщо в них не обумовлено інше, стосуються будь-якої письмової заяви сторони, будь-якого слухання справи та будь-якого арбітражного рішення, постанови чи іншого повідомлення третейського суду. Третейський суд може дати розпорядження про те, щоб будь-які заяви і документальні докази супроводжувалися перекладом на мову або мови, про які домовились сторони або які визначені третейським судом.

За умови дотримання будь-якої іншої угоди сторін третейський суд приймає рішення про те, чи проводити усне слухання справи для подання доказів або усних дебатів, чи здійснювати розгляд тільки на підставі документів та інших матеріалів. Проте, крім того випадку, коли сторони домовились не проводити усного слухання, третейський суд повинен провести таке слухання на відповідній стадії розгляду, якщо про це просить будь-яка зі сторін. Сторонам досить завчасно повинно бути надіслано повідомлення про будь-яке слухання та про будь-яке засідання третейського суду, що проводиться з метою огляду товарів, іншого майна або документів.

Усі заяви, документи або інша інформація, що подаються однією зі сторін третейському суду, повинні бути передані іншій стороні. Сторонам повинні бути передані також будь-які висновки експертів або інші документи доказового характеру, на

яких третейський суд може базуватися при прийнятті свого рішення.

Розглядаючи справи, важливим є питання вирішення спору при неподанні документів або неявці сторін. Якщо сторони не домовились про інше в тих випадках, коли без зазначення поважної причини: протягом строку, погодженого сторонами або визначеного третейським судом позивач не подає свою позовну заяву — третейський суд припиняє розгляд, а відповідач не подає своїх заперечень щодо позову — третейський суд продовжує розгляд, не розцінюючи таке неподання само по собі як визнання тверджень позивача; будь-яка сторона не з'являється на слухання або не подає документальні докази, — третейський суд може продовжити розгляд та прийняти рішення на підставі доказів, які є у справі.

Третейський суд або сторона за згодою третейського суду можуть звернутися до компетентного суду цієї держави з проханням про сприяння в отриманні доказів. Суд може виконати це прохання в межах своєї компетенції і згідно зі своїми правилами отримання доказів.

Як докази міжнародний комерційний арбітраж може використовувати висновок експерта, отже, якщо сторони не домовились про інше, третейський суд може: призначити одного або кількох експертів для подання йому доповіді з конкретних питань, які визначаються третейським судом; зажадати від сторони надання експерту будь-якої інформації, що стосується справи, чи пред'явлення для огляду або надання можливості огляду будь-яких документів, товарів чи іншого майна, які належать до справи. У разі відсутності домовленості сторін про інше експерт, якщо сторона просить або якщо третейський суд вважає за необхідне, повинен після подання свого письмового або усного висновку взяти участь у слуханні, на якому сторонам дається можливість ставити йому запитання та представляти свідків-експертів для одержання свідчень зі спірних питань.

Під час вирішення спору третейським судом важливим є питання про норми права, які третейський суд застосовує. Третейський суд вирішує спір згідно з такими нормами права, які сторони обрали як такі, що застосовуються до суті спору. Якщо в ньому не висловлено іншого наміру, будь-яке положення права або системи права будь-якої держави повинно тлумачитись як таке, що безпосередньо відсилає до матеріального права цієї

держави, а не до її колізійних норм. У разі відсутності якої-небудь вказівки сторін третейський суд застосовує право, визначене згідно з колізійними нормами, які він вважає застосовними. Третейський суд приймає рішення *ex aequo et bono*, або “дружній посередник”, лише у тому разі, коли сторони прямо уповноважили його на це. В усіх випадках третейський суд приймає рішення за умовами угоди і з урахуванням торгових звичаїв, що стосуються даної угоди.

При арбітражному розгляді колегіальним складом арбітрів будь-яке рішення третейського суду, якщо сторони не домовились про інше, повинно бути винесено більшістю арбітрів. Проте питання процедури можуть вирішуватись арбітром, що є головою третейського суду, якщо його уповноважать на це сторони або всі члени третейського суду.

Арбітражне рішення повинно бути винесено у письмовій формі та підписано одноособовим арбітром або арбітрами. При колегіальному арбітражному розгляді достатньо наявності підписів більшості всіх членів третейського суду за умови зазначення причини відсутності інших підписів. В арбітражному рішенні повинні бути зазначені мотиви, на яких воно ґрунтується, висновок про задоволення або відхилення позовних вимог, сума арбітражного збору і витрат по справі, їх розподіл між сторонами. В арбітражному рішенні повинні бути зазначені його дата та місце арбітражу, як його визначено згідно з законом. Арбітражне рішення вважається винесеним у цьому місці. Після винесення арбітражного рішення кожній стороні повинна бути передана його копія, підписана арбітрами.

Якщо в ході арбітражного розгляду сторони врегулюють спір, третейський суд припиняє розгляд і на прохання сторін та за відсутності заперечень з його боку фіксує це врегулювання у вигляді арбітражного рішення на узгоджених умовах. Арбітражне рішення на узгоджених умовах має бути винесено згідно з положеннями закону про форму і зміст арбітражного рішення і повинно містити вказівку на те, що воно є арбітражним рішенням. Таке арбітражне рішення має ту ж силу і підлягає виконанню так само, як і будь-яке інше арбітражне рішення щодо суті спору.

Протягом 30 днів після отримання рішення, якщо сторонами не узгоджено інший строк: будь-яка зі сторін, повідомивши про це іншу сторону, може просити арбітражний суд виправити будь-яку допущену в рішенні помилку в підрахунках, описку чи

друкарську помилку, або інші помилки аналогічного характеру; за наявності відповідної домовленості між сторонами будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може просити третейський суд дати роз'яснення якого-небудь конкретного пункту або частини арбітражного рішення.

Третейський суд, якщо він визнає прохання виправданим, повинен протягом 30 днів після його отримання внести відповідні виправлення або дати роз'яснення. Таке роз'яснення стає складовою частиною арбітражного рішення. Третейський суд протягом 30 днів, рахуючи від дати арбітражного рішення, може за своєю ініціативою виправити будь-які помилки (помилку в підрахунках, описку чи друкарську помилку, або інші помилки аналогічного характеру).

Якщо сторони не домовились про інше, будь-яка зі сторін, повідомивши про це іншу сторону, може протягом 30 днів після отримання арбітражного рішення просити третейський суд винести додаткове рішення стосовно вимог, які були заявлені в ході арбітражного розгляду, проте не були відображені в рішенні. Арбітражний суд, якщо він визнає прохання виправданим, повинен протягом 60 днів винести додаткове рішення.

Арбітражний розгляд припиняється остаточним арбітражним рішенням або постановою третейського суду. Третейський суд приймає постанову про припинення арбітражного розгляду, коли: позивач відмовляється від своєї вимоги, якщо тільки відповідач не висуне заперечень проти припинення розгляду і третейський суд не визнає законний інтерес відповідача в остаточному врегулюванні спору; сторони домовляються про припинення розгляду; третейський суд визнає, що продовження розгляду стало з якихось причин непотрібним або неможливим.

Дія мандата третейського суду припиняється одночасно з припиненням арбітражного розгляду.

Однією з гарантій винесення законного і обґрунтованого рішення третейським судом є можливість його перевірки іншим судом. Оспорювання в суді арбітражного рішення може бути проведено тільки шляхом подання клопотання про скасування. Арбітражне рішення може бути скасоване районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами за місцезнаходженням арбітражу лише у разі, якщо: сторона, що заявляє клопотання про скасування, подасть докази того, що одна зі сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною;

або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки— за законом України; або її не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд; або зінших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору, або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте, якщо постанови з питань, які охоплюються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою; або склад третейського суду або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить будь-якому положенню закону, від якого сторони не можуть відступати, або за відсутності такої угоди не відповідали закону; або суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України; або арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Клопотання про скасування не може бути заявлено після закінчення трьох місяців, рахуючи з дня, коли сторона, що заявляє це клопотання, отримала арбітражне рішення, а в разі якщо було подано прохання про виправлення і роз'яснення рішення, або винесення додаткового рішення, — з дня винесення третейським судом рішення з цього прохання.

Суд, до якого подано клопотання про скасування арбітражного рішення, може, якщо визнає це належним і якщо про це просить одна зі сторін, зупинити провадження з питання про скасування на встановлений ним строк з тим, щоб надати третейському суду можливість відновити арбітражний розгляд або вжити інших дій, які, на думку третейського суду, дадуть можливість усунути підстави для скасування арбітражного рішення.

Остаточного відновлення порушеного права здійснюється шляхом виконання арбітражного рішення. Арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим. Сторона, що спирається на арбітражне рішення або порушує клопотання про його виконання, повинна подати оригінал належним чином засвідченого арбітражного рішення

або належним чином засвідчену копію такого, а також оригінал арбітражної угоди або належним чином засвідчену копію такої. Якщо арбітражне рішення або угода викладені іноземною мовою, сторона повинна подати належним чином засвідчений переклад цих документів українською або російською мовами.

У визнанні або у виконанні арбітражного рішення незалежно від того, в якій державі воно було винесено, може бути відмовлено лише: на прохання сторони, проти якої воно спрямоване, якщо ця сторона подасть компетентному суду, в якого просить визнання або виконання, доказ того, що: одна зі сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки, — за законом держави, де рішення було винесено; або сторону, проти якої винесено рішення, не було належним чином сповіщено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або рішення винесено щодо спору, не передбаченого арбітражною угодою, або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди; проте, якщо постанови з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою, то та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що охоплені арбітражною угодою, може бути визнана і виконана; або склад третейського суду або арбітражна процедура не відповідали угоді між сторонами або за відсутності такої не відповідали закону тієї держави, де мав місце арбітраж; або рішення ще не стало обов'язковим для сторін, або було скасовано, або його виконання зупинено судом держави, в якій, або згідно із законом якої воно було прийнято; або якщо суд визнає, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України; або визнання та виконання цього арбітражного рішення суперечить публічному порядку України.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть правові підстави діяльності міжнародного комерційного арбітражу.
2. Охарактеризуйте види міжнародного комерційного арбітражу.
3. Чим відрізняються вимоги до суддів третейського суду та арбітрів міжнародного комерційного арбітражу?
4. Укажіть підстави для оскарження рішення міжнародного комерційного арбітражу.
5. Назвіть витрати, пов'язані з вирішенням спору міжнародним комерційним арбітражем.

СЛОВНИК КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ

А

Апеляційне провадження як стадія господарського процесу є сукупністю дій суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі, що здійснюються з метою перевірки законності та обґрунтованості судових рішень місцевих господарських судів, які не набрали законної сили та повторного розгляду справи по суті.

В

Виконання рішення господарського суду— реальний захист відновлення порушених суб'єктивних прав особи.

Висновок судового експерта— засіб доказування, який містить докладний опис проведених досліджень, зроблених в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені господарським судом питання.

Відкладення розгляду справи— відстрочка вирішення спору по суті з призначенням часу наступного засідання зі справи. Воно полягає у перенесенні засідання на інший строк з тим, щоб забезпечити необхідні умови розв'язання спору.

Відповідач — це суб'єкт господарської діяльності, якому пред'явлено позовну вимогу, тобто особа, яка, за ствердженням позивача, є або порушником його прав, або необгрунтовано, на думку позивача, оспорує його права і яка внаслідок цього притягується до відповіді за позовом, та проти якої порушено справу.

Г

Господарський процес — встановлена нормами процесуального права форма діяльності господарських судів, яка спрямована на захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання.

Господарські суди— спеціалізовані суди у рамках системи судів загальної юрисдикції держави, які здійснюють правосуддя у господарських відносинах.

Д

Державне мито— обов'язковий платіж за дії, які здійснює господарський суд з розгляду, вирішення, перегляду господарських справ. Розмір державного мита визначено законом і залежить від характеру та ціни позову.

Досудове врегулювання господарських спорів— це повідомлення відповідачеві про порушення ним законних інтересів і прав контрагента шляхом подання претензії, з пропозицією усунення порушення і задоволення претензійних вимог без звернення до суду. Визнання і задоволення претензійних вимог є добровільним урегулюванням спору. Це не є обов'язковою умовою порушення господарського провадження і застосовується сторонами за взаємною згодою.

Доказування під час вирішення господарських спорів— процес, який охоплює розумову і процесуальну діяльність суб'єктів доказування з обгрунтування якого-небудь

положення і виявлення якогось знання на підставі дослідженого.

Допустимість доказів— властивість доказів, встановлена вимогами законодавства, означає, що суд обмежений нормами права у виборі засобів доказування. Обставина справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Е

Елементи позову— це його складові частини позову, якими вичерпується його зміст. Зміст позову становлять підстава і предмет позову.

З

Забезпечення позову— прийняття господарським судом передбачених законом засобів, які гарантують можливість реального виконання майбутнього рішення господарського суду.

Запобіжні заходи— прийняття господарським судом до порушення провадження у справі передбачених законом засобів, які гарантують можливість у подальшому при вирішенні спору по суті отримання доказів та реального захисту порушених прав.

Загальновідомість факта— це ознайомлення з фактом значного кола осіб і складу суду, який розглядає справу.

Залишення позову без розгляду— це закінчення судового провадження господарським судом. Допускається, якщо розпочата в господарському суді справа не може бути закінчена винесенням рішення у випадку, коли при її розгляді виявлено недодержання позивачем деяких зобов'язань у процесі.

Зупинення провадження у справі— припинення процесуальних дій зі справи на невизначений строк за наявності таких обставин, що перешкоджають подальшому розгляду справи, і час їхнього усунення не можна точно встановити.

Зустрічний позов— матеріально-правова вимога відповідача до позивача, подана для розгляду в тому самому процесі, який порушено за позовом позивача до відповідача і де вони є сторонами за справою.

К

Касаційне провадження як самостійна стадія господарського процесу — сукупність процесуальних дій, які виникають і розвиваються між господарським судом касаційної інстанції та особами, які беруть участь у справі з метою перевірки судових рішень місцевих та апеляційних господарських судів, які набрали законної сили, а у визначених господарським процесуальним законодавством випадках, перевірки ухвали та постанови Вищого господарського суду України.

Н

Наказ— виконавчий документ. Видається суддею господарського суду на виконання рішення та постанови господарського суду.

Належність доказів— це властивість доказів, пов'язана зі змістом судових доказів. Докази, які підтверджують або спростовують існування обставин предмета доказування, є належними.

П

Перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами— стадія господарського процесу перегляду незаконності чи необґрунтованості судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, не пов'язаний із судовою помилкою, оскільки в основу судового рішення, що переглядається, покладено правильні висновки на підставі оцінки зібраних у справі доказів.

Письмові докази — документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, а саме: це предмети, які віддзеркалюють відомості, що мають значення для справи, за допомогою доступних для сприйняття людиною засобами.

Підвідомчість — правовий інститут, за допомогою якого розмежовують коло справ між судами, господарськими судами й адміністративними органами. Підвідомчість, або предметна компетенція господарських судів,— коло справ, віднесених законодавством до розгляду і вирішення системою господарських судів України.

Підстава позову — фактична і правова підстави: *фактична підстава позову*— юридичні факти, на яких ґрунтуються позовні вимоги позивача до відповідача; *правова підстава позову*— посилання у позовній заяві на закони та інші нормативно-правові акти, на яких обґрунтовується вимога позивача.

Підсудність — правовий інститут, за допомогою якого розмежовують підвідомчі господарським судам справи між відмінними елементами господарської судової системи.

Позивач — суб'єкт господарської діяльності, який подав позов або в інтересах якого подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу, тобто особа, яка передбачувана, є володарем спірного права або охоронюваного законом інтересу і яка звертається до господарського суду за захистом, оскільки вважає, що її право порушено або необґрунтовано оспорується відповідачем.

Позов— спірна правова вимога однієї особи до іншої, яка впливає з матеріально-правового відношення, заснованого на юридичних фактах і поданого до господарського суду або третейського суду для розгляду та вирішення у визначеному законом порядку.

Предмет доказування— сукупність фактів, які мають матеріально-правове значення, встановлення яких необхідне для винесення судом законного й обґрунтованого рішення зі справи.

Предмет позову— конкретна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка впливає зі спірного матеріально-правового відношення і з приводу якого суд повинен прийняти рішення у справі.

Представництво в судовому процесі— це діяльність представника під час розгляду справи в судовому засіданні, яка здійснюється від імені особи, яку представляють із

метою досягти для неї найбільш сприятливого рішення, а також для надання їй допомоги у здійсненні своїх прав.

Презумпційні факти— факти, які відповідно до закону вважаються встановленими і не доводяться під час розгляду справи.

Преюдиційні факти— це факти, що відносяться до попереднього судового рішення; визначеність деяких фактів, які не потрібно доказувати знову.

Припинення провадження у справі — закінчення діяльності господарського суду з розгляду спору через відсутність у позивача права на захист. У цьому випадку виключається можливість повторного звернення до господарського суду з даної справи.

Прокурор як особливий учасник господарського процесу — не є учасником спірного матеріального правовідношення, може вступити у справу для представництва інтересів громадянина або держави. У прокурора особливий інтерес до порушеної справи, який визнається його посадовим становищем і необхідністю захисту публічно-правових інтересів у господарському суді.

Процесуальний строк— встановлений законом або судом проміжок часу, протягом якого повинно або може бути здійснено ту чи іншу процесуальну дію або закінчено певну частину провадження у справі.

Постанова господарського суду — це судові рішення господарського суду, що приймається за наслідками перегляду судами апеляційної інстанції судових рішень господарського суду, які не набрали законної сили, та судом касаційної інстанції судових рішень господарського суду, які набрали законної сили.

Р

Речові докази — предмети, які своїми властивостями свідчать про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

Рішення господарського суду— це акт суду першої інстанції, яким суд на підставі достовірно встановлених у судовому розгляді фактів у суворій відповідності до норм процесуального і матеріального права вирішує справу по

суті, тобто задовольняє позов повністю або частково, або відмовляє в його задоволенні. Рішення господарського суду з конкретної справи— це акт, який владно підтверджує наявність або відсутність спірного правовідношення, його конкретний зміст, і у такий спосіб спірне правовідношення перетворюється на безспірне, яке підлягає примусовому виконанню.

С

Сторони у господарському процесі (позивач і відповідач) особи, між якими виник спір із матеріального правовідношення.

Суддя господарського суду— носій судової влади, посадова особа, наділена повноваженнями здійснювати правосуддя з господарських відносин.

Судовий експерт— особа, котра має спеціальні знання та зобов'язана за ухвалою господарського суду з'явитися на його виклик і дати мотивований висновок щодо поставлених йому питань.

Судові витрати (державне мито та затрати)— відповідні грошові кошти, які витрачаються у зв'язку з розглядом та вирішенням справ у порядку господарського судочинства і покладаються на сторони, третіх осіб із самостійними вимогами з метою їхнього відшкодування державі та спонукання заінтересованих осіб до врегулювання спорів за законом без втручання суду.

Судові витрати (затрати)— суми, що підлягають сплаті за проведення експертизи, призначеної господарським судом, послуги перекладача, адвоката, за проведення огляду і дослідження доказів у місці їхнього знаходження, виконання господарського рішення та ін. Розмір судових затрат прямо не залежить від характеру спору та ціни позову і є окремим із кожної конкретної справи залежно від фактично вчинених витрат. Грошові суми судових витрат виплачуються особам, для яких призначені.

Т

Територіальна підсудність— правовий інститут, за допомогою якого розмежовують предметну компетенцію

господарських судів одного рівня залежно від розгляду спору.

Третейський суд — недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Третейський суддя — фізична особа, призначена чи обрана сторонами у погодженому сторонами порядку або призначена чи обрана відповідно до закону для вирішення спорів у третейському суді.

Треті особи — це особи, які мають правовий зв'язок із спірним матеріальним правовідношенням, із предметом спору та можуть вступити у вже порушену справу як треті особи з самостійними вимогами на предмет спору та треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору (такі особи мають опосередкований зв'язок із предметом спору).

Третейський розгляд — процес вирішення спору і прийняття рішення третейським судом.

Третейська (арбітражна) угода — угода сторін про передачу спору на вирішення третейським судом.

У

Ухвала господарського суду — судове рішення місцевого господарського суду, який приймає господарський суд, що не вирішує спір сторін по суті. А також ухвали господарського суду усіх інстанцій виносять судді господарських судів під час вирішення певних питань, які виникають у процесі розгляду справи, її порушення, руху, припинення.

ДЖЕРЕЛА

Нормативно-правові акти

1. Конституція України 28 червня 1996 р.
2. Закон України “Про судоустрій України” від 7 лютого 2002 р.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р.
4. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р.
5. Закон України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 р.
6. Закон України “Про судову експертизу” від 25 лютого 1994 р.
7. Закон України “Про адвокатуру” від 19 грудня 1992 р.
8. Закон України “Про виконавче провадження” 21 квітня 1999 р.
9. Закон України “Про третейські суди” від 11 травня 2004 р.
10. Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24 лютого 1994 р.
11. Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито” 21 січня 1993 р.
12. Указ Президента України “Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України” від 11 липня 2001 р. № 511.
13. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ” від 21 грудня 2005 р. № 1258.
14. Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита, затверджена наказом Головної державної податкової інспекції України від 22 квітня 1993 р. № 15.

Рекомендована література

1. Арбитражный процесс: Учебник / Под. ред. М. К. Треушникова.— М.: Зерцало, 1995. —448 с.

2. Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. В. В. Яркова. — М.: Юрист, 1998. — 479 с.
3. Анохин В. С. Арбитражное процессуальное право России: Учебник. — М.: Владос, 1999. — 496 с.
4. Абрамов Н. А. Хозяйственно-процессуальное право Украины: Учеб. пособие. — 2-е изд. — Х.: Одиссей, 2003. — 336 с.
5. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: Навч.-метод. посіб. — К.: КНЕУ, 2002. — 248 с.
6. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины: Учеб. пособие. — Х.: Эспада, 2002. — 367 с.
7. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В. Основы господарського процесуального права України: Навч. посіб. — 2-ге вид., стер. — Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. — 220 с.
8. Балюк І. А. Вирішення господарських спорів: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 188 с.
9. Шлухін М. Л., Зубатенко О. М. Господарське процесуальне право. Навч. посіб. у схемах. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 264 с.

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	3
Тема 1. Витоки господарського судочинства	5
Тема 2. Господарські суди— спеціалізовані суди у системі судів загальної юрисдикції.	11
Тема 3. Господарський процес і господарське процесуальне право.	34
Тема 4. Підвідомчість і підсудність справ господарським судам. . .	46
Тема 5. Учасники господарського процесу.	53
Тема 6. Докази у господарському процесі	67
Тема 7. Судові витрати у господарському процесі	82
Тема 8. Процесуальні строки у господарському процесі	91
Тема 9. Позов у господарському процесі	97
Тема 10. Порушення провадження у справі в господарському суді.	107
Тема 11. Підготовка справи до судового розгляду	115
Тема 12. Вирішення господарських спорів у засіданні господарського суду.	121
Тема 13. Рішення, ухвала, постанова господарського суду . . .	130
Тема 14. Провадження у суді апеляційної інстанції	140
Тема 15. Провадження у суді касаційної інстанції	149
Тема 16. Перегляд рішення, ухвали, постанови господарського суду за нововиявленими обставинами.	160
Тема 17. Виконання судових рішень господарських судів.	164
Тема 18. Провадження у справах про банкрутство.	173
Тема 19. Третейський розгляд господарських спорів	185
Тема 20. Вирішення спорів міжнародним комерційним арбітражем	201
<i>Словник ключових понять</i>	213
<i>Література</i>	220